

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
KLASİK ARKEOLOJİ BİLİM DALI**

**Kültür Varlıklarının Korunması ve Sergilenmesi
Kapsamında: Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü Açık Hava
Müze Önerisi**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Aslıhan AKOVA

BURSA-2019

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
KLASİK_ARKEOLOJİ BİLİM DALI**

**Kültür Varlıklarının Korunması ve Sergilenmesi
Kapsamında: Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü Açık Hava
Müze Önerisi**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Aslıhan AKOVA

**Danışman
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN**

BURSA-2019

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Arkeoloji Anabilim Dalı, Arkeoloji Bilim Dalı'nda 701625005 numaralı Aslıhan AKOVA'nın hazırladığı "Kültür Varlıklarının Korunması ve Sergilenmesi Kapsamında Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü Açık Hava Müzesi Önerisi" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 27.12.2019 günü 15:00-16:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Reyhan ŞAHİN
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Birol CAN
Uşak Üniversitesi

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 27.12.2019

Tez Başlığı / Konusu: Kültür Varlıklarının Korunması ve Sergilenmesi Kapsamında: Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü Açık Hava Müzesi Önerisi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 81 sayfalık kısmına ilişkin, 27.12.2019 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 16'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

27.12.2019

Adı Soyadı: Aslıhan AKOVA
Öğrenci No: 701625005
Anabilim Dalı: Arkeoloji
Programı: Arkeoloji
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN
27.12.2019

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Kültür Varlıklarının Korunması ve Sergilenmesi Kapsamında: Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü Açık Hava Müze Önerisi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

27.12.2019

Adı Soyadı:	Aslıhan AKOVA
Öğrenci No:	701625005
Anabilim Dalı:	Klasik Arkeoloji
Programı:	Arkeoloji
Statüsü:	Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Aslıhan AKOVA
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Arkeoloji
Bilim Dalı	: Klasik Arkeoloji
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: viii + 123
Mezuniyet Tarihi	: .../.../.....
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

Kültür Varlıklarının Korunması ve Sergilenmesi Kapsamında: Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü Açık Hava Müze Önerisi

Kültür varlıklarını koruma bilinci 19. yüzyılda Avrupa’da gelişim göstermeye başlamıştır. Çağdaş ve bütüncül koruma ilkelerinin temelleri bu dönemde atılmıştır. Kültür varlıkları bulunduğu çevre ile birlikte değerlendirilmelidir. Bütüncül koruma anlayışının yansıması olarak koruma ve sergileme uygulamaları kapsamında açık hava müzeleri, çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Tez çalışması hazırlanırken ulusal ve uluslararası mevzuatlar ve açık hava müze örnekleri irdelenmiştir. Elde edilen sonuçlar ile tez dört bölümden oluşturulmuştur. İlk bölümde çalışmanın ana materyali olan kültür ve kültür varlıkları kavramları incelenmiştir. İkinci bölümde ise ulusal ve uluslararası mevzuatlarda kültür varlıklarının korunması ve korumanın gelişim sürecine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise çalışmanın ana konusunu oluşturan kültür varlıklarının koruma ve sergileme yaklaşımı olarak açık hava müzeleri ele alınmıştır. Açık hava müzelerinin oluşturulma kriterlerinde Kültürel Miras Alanlarının Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü baz alınmıştır. Dördüncü bölümde ise Apollonia a.R. Kenti ve kentte yer alan nekropol alanı irdelenmiştir. Nekropol alanındaki çalışmalardan bahsedilmiştir ve yapılması öngörülen açık hava müzesinde kullanılması planlanan bilgilendirme tabelaları sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Açık Hava Müzesi, Apollonia ad Rhyndacum, Koruma, Kültür Varlıkları, Nekropol, Sergileme

ABSTRACT

Name and Surname : Aslıhan AKOVA
University : Bursa Uludağ University
Institution : Institute of Social Science
Field : Archaeology
Branch : Classical Archaeology
Degree Awarded : Master
Page Number : viii + 123
Degree Date : ..../.../.....
Supervisor : Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

Preservation and Presentation of Cultural Assets: Apollonia ad Rhyndacum Necropolis Open Air Museum

The conscious of the protection of cultural assets began to develop in Europe in the 19th century. Fundamentals of contemporary and holistic conservation principles were laid in this period. Cultural assets should be evaluated together with the environment. As a reflection of holistic conservation intelligence, conservation and exhibition application are the purpose of the study open air museums. While preparing the thesis, national and international regulations and open-air museum examples were examined. According to the results the thesis is composed of four chapter. In the first chapter, the main material of the study, culture and cultural assets concepts were examined. In the second chapter, conservation of cultural assets and development process of conservation at national and international regulations featured. In the third chapter, open-air museums are considered as the approach of cultural assets' conservation and exhibition which constitute the main subject of the study. Formation criteria of open air museums are based on Interpretation of Cultural Heritage Areas Presentation Regulation. In the fourth chapter, Apollonia a.R. City and the necropolis area in the city are examined. Studies in the necropolis area are mentioned and projected open air museum proposal is presented.

Keywords: Apollonia ad Rhyndacum, Conservation, Cultural Assets, Exhibition, Necropolis, Open Air Museum

ÖNSÖZ

“Kültür Varlıklarının Korunması ve Sergilenmesi Kapsamında: Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü Açık Hava Müze Önerisi” başlıklı tez çalışmamı öneren ve çalışmalarım sırasında destek olan aynı zamanda Apollonia ad Rhyndacum kazılarında çalışma imkânı sağlayan danışman hocam Sn. Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN’e teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım.

Gerek bölüm ile alakalı gerekse tezimle alakalı her türlü desteğini esirgemeyen Arş. Gör. Serap ALA’ya, tezimin şekillenmesinde her türlü desteği sağlayan, zorlu hava koşullarında bile bana yardımlarını esirgemeyen Arkeolog Işıl GÜNDÜZ’e sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca tez jürimde olan, çalışmamı değerlendirip tezim hakkında düşüncelerini paylaştığı için ve aynı zamanda mesleki anlamda beni yüreklendirdiği için değerli hocam Prof. Dr. Birol Can’a minnettarım.

Aynı zamanda tüm hayatım boyunca desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen ve en umutsuzluğa kapıldığım anda yanımda olan, hayattaki en kıymetlilerim; babam İlhan AKOVA’ya, annem Dilek AKOVA’ya, ablam Sena AKOVA’ya ve kardeşim Ü. Dilara AKOVA’ya sonsuz şükranlarımı sunarım.

Lisans ve yüksek lisans hayatım boyunca bana kattığı değerler için ve her zaman türlü desteğini benden esirgemediği için kadim dostum Arkeolog Tuğba MERCAN’a ve çok değerli eşi Yavuz MERCAN’a teşekkürlerimi ve sonsuz şükranlarımı sunarım.

Tezimi bitme konusunda her türlü imkanı sağlayan en değerli iş arkadaşlarım ve en yakın dostlarım olan Burcu TOSUN, Ali KÖPRÜCÜ ve Özlem YERLİSU’ya, aynı zamanda tezimde kullanılan çizimlerde desteğini esirgemeyen ve hayatıma girdiği günden beri beni yüreklendiren ve hayatı daha anlamlı kılan Bedir GÜNSAYAR’a sonsuz teşekkür ederim.

Aslıhan AKOVA

Bursa 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	i
İNTİHAL YAZIM RAPORU	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
1. KÜLTÜR VE KÜLTÜR VARLIKLARI KAVRAMLARI	3
1.1. Kültür Kavramı	3
1.2. Kültür Varlıkları Kavramı	4
1.2.1. Taşınır Kültür Varlıkları	7
1.2.2. Taşınmaz Kültür Varlıkları	10
2. ULUSAL VE ULUSLARARASI MEVZUATLAR İLE KÜLTÜR VARLIKLARIN KORUNMASI VE KORUMANIN GELİŞİM SÜRECİ	12
2.1. Kültür Varlıkların Korunması	12
2.2. Taşınır Kültür Varlıklarının Korunması.....	14
2.3. Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunması	17
2.4. Koruma Kapsamında Sit Kavramı	19
2.5. Arkeolojik Sit	21
2.6. Kültür Varlıklarının Koruma Anlayışının Gelişim Süreci	23
2.6.1. Dünya’da Kültür Varlıklarının Koruma Anlayışının Gelişimi ve Mevzuatları	23
2.6.2. Türkiye’de Kültür Varlıklarının Koruma Anlayışının Gelişimi ve Mevzuatlar	34
2.6.2.1. Osmanlı Dönemi’nde Kültür Varlıklarının Koruma Anlayışının Gelişimi ve Mevzuatlar	34
2.6.2.2. Cumhuriyet Dönemi’nde Kültür Varlıklarının Koruma Anlayışının Gelişimi ve Mevzuatlar	39
3. KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUMA VE SERGİLEME YAKLAŞIMI	44
3.1. Arkeolojik Açık Hava Müzeleri	44
3.1.1. Tarihsel Gelişimi İçerisinde Açık Hava Müze Örnekleri	46
3.2. Açık Hava Müzelerinin Oluşturulma Parametreleri	50
4. APOLLONIA AD RHYNDACUM NEKROPOLÜ ARKEOLOJİK SİT ALANI	56
4.1.Coğrafi Konumu	56
4.2. Tarihçe	58
4.2.1. Araştırma Tarihçesi	61

4.3. Apollonia Nekropolündeki Çalışmalar	63
4.3.1. Yüzey Araştırması	63
4.3.2. Kurtarma Kazıları	64
4.3.2.1. Mezar Tipleri	65
4.3.3. Nekropol Alanı Arkeolojik Sit Durumu ve Koruma Çalışmaları	67
4.3.3.1. Nekropol Alanı Arkeolojik Sit Durumu	67
4.3.3.2. Koruma Çalışmaları	68
4.3.3.3. Nekropol Koruma Projesi	69
4.3.4. Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü Açık Hava Müze Önerisi	71
SONUÇ	78
KAYNAKÇA	82
HARİTALAR VE RESİMLER LİSTESİ	88
HARİTALAR VE RESİMLER	90

GİRİŞ

Kültürel değerler insan odaklı olarak geçmişten günümüze gelen ve toplumların yaşayışlarını, alışkanlıkları, değer yargılarını, inançlarını ve bir arada kalabilme yetilerini kazandıran, geçmiş ile gelecek arasında köprü kurabilen evrensel değerlerdir. Toplumların değer yargılarını geçmişten bir birikimle gelecek nesillere aktarabilmesi kültür ve koruma bilincinin oluşturulmasıyla alakalıdır. Bu noktada koruma bilincinin sürdürülebilirliğinin sağlanması Kültür varlıkları kapsamında değerlendirilen arkeolojik alanların korunması, planlanması ve sergilenmesi önem teşkil etmektedir.

“Kültür Varlıklarının Korunması ve Sergilenmesi Kapsamında: Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü Açık Hava Müze Önerisi” tez çalışmasında amaçlanan Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü’nde koruma ve sergileme uygulamalarına bir model oluşturmaktır.

Tez çalışmasında öncelikli olarak kültür kavramı incelenerek tanımlaması yapılmış, kültür varlıklarının korunması ile ilişkili ulusal ve uluslararası mevzuatlar incelenmiştir. Taşınmaz kültür varlıklarının mevzuatları dâhilinde alan odaklı koruma anlayışı ön planda tutularak arkeolojik sit alanlarının koruma ve sergileme ilkeleri göz önünde bulundurularak açık hava müzeleri uygulama alanı olarak belirlenmiştir. Açık hava müzelerinin tarihsel gelişimine değinilmiş ve parametreleri var olan tüzük kapsamında oluşturulmuştur.

Bu tez çalışmasında Apollonia ad Rhyndacum antik kentinin nekropolü kültür varlıklarının korunması ve sergilenmesi kapsamında irdelenmiş, 2015-2016 yıllarında kurtarma kazısı veya temizlik çalışmaları ile açığa çıkartılan beş parselin açık hava müze projesi kapsamında tanıtılması ile ilgili öneriler geliştirilmiştir. Bu amaçla öncelikle ulusal ve uluslararası mevzuatlar gözden geçirilmiş, modern kaynaklar, online veri tabanlarından ulaşılan bilimsel yayınlar ve Apollonia kenti için antik kaynaklar taranmıştır.

Tez çalışması beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümümüz olacak “Kültür ve Kültür Varlıkları Kavramları” başlığı altında *kültür* kavramı ve kültür varlıkları irdelenecektir. İkinci bölüm, “Ulusal ve Uluslararası Mevzuatlar ile Kültür Varlıklarının Korunması ve Korumanın Gelişim Süreci” başlığına ayrılacaktır. Bu başlık altında

taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının korunması ile ilgili bilgilere yer verilecektir. Taşınmaz kültür varlıkları, “Koruma Kapsamında Sit Kavramı” “Arkeolojik Sit” başlığı altında incelenecektir. “Kültür Varlıklarının Koruma Anlayışının Gelişim Süreci” başlığı altında ise dünyadaki gelişmeler ve Türkiye’deki gelişmeler kronolojik olarak ayrı ayrı ele alınacaktır. Türkiye’deki gelişmeler, kendi içinde alt başlıklara ayrılıp Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi olarak ayrı ayrı ele alınacaktır.

Tezimizin üçüncü bölümü “Kültür Varlıklarının Koruma ve Sergileme Yaklaşımı” başlığına ayrılacaktır. Bu bölümde alt başlık olarak “Arkeolojik Açık Hava Müzeleri” olacak ve özellikle tarihsel gelişimi içerisinde açık hava müze örnekleri masaya yatırılacaktır.

Tezimizin son bölümü “Apollonia Ad Rhyndacum Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı” başlığına ayrılacaktır. Apollonia a.R. kentinin “Coğrafi Konumu”, “Tarihçe”, “Araştırma Tarihçesi”, “Apollonia Nekropolündeki Çalışmalar” başlığı altında “Yüzey Araştırması” ve “Kurtarma Kazıları” incelenecektir. Bu bölümde alt başlık olarak mezar tipleri ayrıca ele alınacaktır. “Nekropol Alanı Sit Durumu ve Koruma Çalışmaları” başlığı altında ise nekropol alanının sit durumu ve koruma çalışmaları” irdelenecektir. Son olarak tezin asıl konusunu oluşturan “Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü Açık Hava Müze Önerisi” başlığı altında, “Nekropol Koruma Projesi” incelenerek yapılması planlanan açık hava müzesi için ulusal mevzuatların yanı sıra 2008 yılında ICOMOS tarafından yayımlanan “Kültürel Miras Alanlarının Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü”nde belirlene ilkeler esas alınarak önerilerimiz oluşturulmaya çalışılacaktır. Bilgilendirme levhalarının boyutları ve şeklinde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından önerilen “Müze ve Ören Yerleri Giriş, Bilgilendirme ve Yönlendirme Tabelalarına İlişkin Yönerge” baz alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

(KÜLTÜR VE KÜLTÜR VARLIKLARI KAVRAMLARI)

1.1. Kültür Kavramı

Kültür kavramını tam olarak tanımlamak için çok uzun yıllar çalışmalar gerçekleştirilmiştir ve fikir birliğine varılamamıştır¹. Kültür kavramı çok karmaşık ve çok parçalı bir yapıya sahiptir. Kültür ile ilgili tüm tanımlamalar incelendiğinde, kültürün temel özellikleri; toplumdaki topluma değişebilir, nesiller boyu aktarılır, öğrenilebilir, paylaşılr, sosyal bir olgudur, dinamiktir, sürekli ve kümülatiftir.

Kültür kavramını Türk Dil Kurumu şu şekilde tanımlamaktadır; “tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünüdür”². Bu kavram, toplumun gelişme sürecinde katkı sağladığı maddi ve manevi değerlerin tümünü kapsamaktadır. İ. Cem ise kültürü “hemen hemen aynı odakta toplanacak şekilde tarihin, sosyal alışkanlıkların, geleneklerin, inançların tabiat şartlarının bir toplumda uzun sürede meydana getirdiği ve ekonomik altyapıyla uyumlu olarak şekillendirildiği temel değer yargıları, bakış açıları ve dünya görüşü”³ şeklinde tanımlanmaktadır. Çok çeşitli tanımlamalar ile ifade edilse de kültür kavramı tüm anlamlarıyla bir süreci ifade eder. Bu süreç içerisinde birikip şekillenmiş ortak değer yargıları ve bakış açıları kültür olgusunun oluşmasını sağlamaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında geçmişten günümüze bir topluma özgü düşünce ve sanat eserlerinin hepsi, ait olduğu toplumun kültürünü oluşturur. Bir millet içinde çok çeşitli ve değişik kültürleri barındırabilir. Kültür kavramı özelden genele doğru gelişim göstermektedir, bu hususta bakıldığında kültür, bireylerin oluşturduğu toplumları temel alan bir oluşum zinciridir. Zincir; kitlesele, bölgesel, toplumsal gelişim

---

¹ “Kültür ve Kültür Varlıkları Kavramları” başlığında kültür varlıkları kavramının tanımlaması 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’ndan alınmıştır ve kültür varlıkları kavramına hukuksal boyutta bir yaklaşımla incelenmiştir.

² Türk Dil Kurumu <http://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi 12.02.2019)

³ Cem 1977: 530.

göstererek bir milletin geneline yayılarak o milletin yapı taşlarını oluşturur. Zincir tamamlandığında temele tekrar bakıldığında birey, içinde bulunduğu toplumun kültürünü yaşayarak ve deneyimleyerek öğrenir.

Kültür kavramı antropoloji açısından değerlendirildiğinde, Atılın da bahsettiği gibi antropolog Edward Burnett Tylor “Primitive Culture” adlı eserinde kültür kavramını; “toplumun bir parçası olarak insanın sahip olduğu bilgi, inanç, sanat, töre, hukuk, gelenek ve bunun gibi yetenek ve alışkanlıkları içeren, karmaşık bir kavram”⁴ olarak yorumlamaktadır. Genele bakıldığında insanı merkez alarak, insana ait tüm değer yargılarının, inançlarının, gelenek ve göreneklerinin sentezi kültür kavramının temelini oluşturur.

Tarih öncesi dönemlerden günümüze nesiller boyunca insanlığın ortaya koyduğu tüm somut ürünlerde kültürün etkisi söz konusudur. Günümüzde kültür varlıkları veya kültür mirası olarak nitelendiren tüm eserler ait olduğu toplumun kültürünü oluşturur.

1.2. Kültür Varlıkları Kavramı

Kültür varlıkları, insanlar tarafından belirli amaç için tasarlanıp, elinin ve emeğinin ürünü olan varlıklardır. Bu varlıklar, üretilme amaçları ve şekilleri, üretildikleri malzemeleri, kullanım amaçları gibi konularda insanlık tarihine katkı sağlayan belgelerdir.

Kültür varlığının en kapsamlı tanımını ulusal ve uluslararası mevzuatlara ulaşmak mümkündür. Bu bağlamda 1954 yılında UNESCO⁵ tarafından “Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Varlıklarının Korunmasına Dair Sözleşmesi”nde⁶ kültür varlığı “Dinî veya laik, mimari, tarihî anıtlarla sanat anıtları, arkeolojik değerlerdeki yerler, bütünü itibariyle tarihî veya artistik bir alâka arz eden yapı toplulukları, sanat eserleri, el yazmaları, kitap ve başkaca tarihî, artistik veya arkeolojik değer taşıyan eşya, keza yukarıda bildirilen servetlerden mürekkep bilim koleksiyonlarıyla, önemli kitap, arşiv röprodüksiyon koleksiyonları ve emsali gibi milletlerin kültür muamelelerinde büyük önemde yeri olan menkul ve gayrimenkul mallar” olarak tanımlanmıştır.

---

⁴ Atılın 2016: 251.

⁵ Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

⁶ Sözleşmeye detaylı bilgi için bakınız <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14270/silahlı-bir-catisma-halinde-kultur-mallarinin-korunmasi-.html>

Ulusal mevzuatta ise, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 3. maddesinde kültür varlıklarının tanımı yapılmıştır. Bu maddeye göre kültür varlıkları: "...tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklar" olarak tanımlanmıştır. Yasada insan yaşamının gerekliliğiyle ortaya çıkmış, sosyal yaşamla ilgili bilgi veren, bilimsel çalışmaların temelini oluşturan, kültürel anlamda öznel nitelik taşıyan, taşınır ve taşınmaz her türlü varlık, kültür varlığı olarak kabul görmüştür. olak'a göre "Bir varlığın kültür varlığı olarak kabul edilebilmesi, insanlar tarafından, belli şekillerde, iradi olarak ortaya konulmuş olmasına baęlıdır⁷". İnsan elinden çıkmış bilimsel anlamda önem teşkil eden, kültürel açıdan özgün, tüm taşınır ve taşınmaz varlıklar kültür varlığı olarak kabul edilir. Toplulukların inanç faaliyetleri ve ibadet ritüelleri, teknolojik anlamda ilerleme çabaları, sosyal yaşamın bir parçası olan kültürel faaliyetleri, güzel sanatlara ilişkin üretimleri içine alan tüm taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları koruma altına alınması gereken değerlerdir.

2863 sayılı Kanun'da kültür varlıklarının değerlendirildiği zaman aralığı, tarihi devirler ifadesiyle günümüzü karşılayacak kadar geniş tutulmuştur. İçinde bulunduğumuz ağ da tarihi devirlerin içerisindedir ve tanımında bu konuda bir sınırlama getirilmemiştir. Bu konudaki sorunsalı Umar ve ilingiroğlu şu şekilde ifade etmektedir: "Yaşamakta olduğumuz her an, tarihe doğru akış h lindedir. Öyleyse, bir nesnenin pek yakın dönem yapıtı olması, hatta bugünün yapıtı olması; onda gelecek kuşaklara saklanması haklı kılan özellikler bulunuyorsa, nesnenin EEH anlamında eski eser sayılmasını engellemez⁸". Zaman aralığı konusunda bir sınırlama getirilmemesi, günümüzdeki yapıtların kültür varlığı olarak algılanmasına olanak vermektedir.

1954 yılında UNESCO tarafından yayımlanan "Silahlı Bir atışma Halinde Kültür Varlıklarının Korunmasına Dair Sözleşmesi"nde eski eser, anıt gibi kavramlar yerine kültür varlığı tanımı kullanılmıştır. Türkiye 1965 yılında sözleşmeye dâhil olmasına rağmen, Asar-ı Atika Nizamnamesi'nden beri kullanılan eski eser tanımına

---

⁷ olak 2015: 9.

⁸ Umar-ilingiroğlu 1990: 41,42.

1973 yılında kabul edilen 1710 sayılı Eski Eser Kanunu'da⁹ da kullanmaya devam etmiştir. Ancak 1982 Anayasası ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda eski eser tanımlaması yerine kültür varlığı tanımlaması yapılmıştır. 1972 yılında UNESCO tarafından Dünya Miras Sözleşmesi¹⁰ ile kültür varlığı tanımlaması genişletilerek kültür mirası kavramı¹¹ ile tanımlanmıştır. Tanımlamanın genişlemesiyle birlikte 2003 yılından UNESCO tarafından Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi¹² yayımlanarak kültür varlıkları; somut kültür varlıkları¹³ ve somut olmayan kültür varlıkları¹⁴ olarak ayrılarak tanımlaması yapılmıştır. Bu sözleşmede “Somut olmayan kültürel mirasın korunması konusunda henüz, bağlayıcılığı olan hiçbir çok taraflı metin bulunmadığı” belirtilmiştir ve oluşan kavramsal boşluk bu sözleşme ile giderilmiştir. Edson'a göre belirli bir kültürde doğan, ortak yaratıcılık sürecinde zaman içinde değişime uğrayan sözlü gelenekler, görenekler, dil, müzik, dans, ritüel ve kültürün somut özellikleri ile ilişkilendirilen özel yetenekler soyut miras olarak tanımlanmaktadır¹⁵.

⁹ Eski Eser Kanununa detaylı bilgi için bakınız

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc056/kanuntbmmc056/kanuntbmmc05601710.pdf

¹⁰ Sözleşmeye detaylı bilgi için bakınız <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17959.pdf>

¹¹ UNESCO 1972 yılında yayımladığı Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde kültürel mirası üç başlık altında toplamıştır. Bunlar; anıtlar, yapı toplulukları ve sitlerdir. Bu sözleşmede anıtlar: Tarih, sanat veya bilim açısından istisnai evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri” olarak tanımlanmıştır. Yapı toplulukları ise: “Mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnai evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları” olarak tanımlanmıştır. Sitler ise: “Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnai evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik sitleri kapsayan alanlar” olarak tanımlanmıştır. Sözleşmede kültür varlıkları sınıflama yoluna gidilmiştir.

¹² Sözleşmeye detaylı bilgi için bakınız <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf>

¹³ Kültürel değerlerin içinde bulunan taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları somut kültür varlıkları olarak kabul edilmektedir. Kültür varlıklarının korunmasını konu alan hukuki metinlerde somut kültür varlıkları olan taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına odaklanılmıştır.

¹⁴ Somut olmayan kültürel miras: Toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar- anlamına gelir. Bakınız. <http://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/> Sözleşmenin amacı, soyut kültür varlıklarını korumak, genelden özele tüm insanlığın soyut kültür varlıklarına saygı göstermek, uluslararası, ulusal ve yerel bağlamda duyarlılığı arttırmak ve değer birliği sağlamak, işbirliği ve yardımlaşmayı uluslararası boyuta taşımaktır. Somut olmayan kültürel varlıklar, insanlığın ortak değerleri olan, korunması gerekli, ritüeller, anlatımlar, üretim teknikleri, yapım teknikler gibi konuların tümünü içinde barındırır. Somut kültür varlıkları 1983 yılından itibaren koruma altına alınırken, somut olmayan kültür varlıkları 2003 yılında kabul edilen sözleşme ile korunma altına alınması gerekliliği ortaya koyulmuştur. Somut mirası anlamaya çalışırken soyut mirası kavrayamamak ve koruyamamak bilimsel çalışmaların yanlış yorumlanmasına sebebiyet vermesi kaçınılmazdır.

¹⁵ Edson 2004: 335.

Önceden de bahsedildiği gibi kültür varlıkları kavramının genişlemesiyle birlikte kültür mirası kavramı ortaya çıkmıştır. Uluslararası bilimsel ilkelerin kabul edilmesi ile birlikte kültür mirasının tanımı, kültür varlığını içine alacak kadar geniş bir kavram olmuştur. Kültür mirası nesnelere dışında da anlam taşımaktadır.

Kültür varlıklarının korunması¹⁶ konusuna bakıldığında, bu süreçte belirlenecek koruma tedbirlerinin yanında varlığın genel nitelikleriyle birlikte özel niteliklerinin de dikkate alınması gerekir¹⁷. Başarılı bir korumanın gerçekleşebilmesi için korunacak değerlerin tasnifinin yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda 1710 sayılı Eski Eser Kanunu ile birlikte ilk defa taşınır ve taşınmaz eser ayırımına gidilmiştir. 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanun’da kültür varlıkları, taşınır ve taşınmaz varlıklar olarak sınıflandırılmış, farklı hukuki statüler ve farklı koruma ilkeleri belirlenmiştir. Koruma çalışmalarının çerçevesinin belirlenmesi açısından kültür varlıklarının taşınır ve taşınmaz olarak ayrılması önem taşımaktadır.

Kültür varlıklarının korunması konusu incelenmeden önce bu varlıkların taşınır ve taşınmaz niteliklerinin incelenmesi, yasalar bağlamında anlaşılması daha doğru olacaktır. Bu konunun alt başlıkları olarak; “Taşınır Kültür Varlıkları” ve “Taşınmaz Kültür Varlıkları” incelenecektir.

1.2.1. Taşınır Kültür Varlıkları

Taşınır kültür varlıkları, tarihten günümüze ulaşan, insan elinin, iradesinin ve aklının ürünü olan ya da doğal şartlar tarafından şekillendirilerek, bulunan ve ender olarak rastlanılan doğal bir oluşumun, buldukları ortamla birlikte korunmak zorunda olmaması, bir yerden bir yere taşınabilme imkânının bulunmasından dolayı bir hukuki statüyü ifade etmektedir¹⁸. Taşınır bir kültür varlığının hukuk dışı ticarete maruz kalabilmesi, kolay bir şekilde nakledilebilir olması gibi risklerin önlenmesine yönelik 2863 Sayılı Kanununun 3. bölümünde bu varlıkların hukuki statüsü belirlenmiştir. Taşınır kültür varlıkları taşınabilir olmalarından dolayı, taşınmaz kültür varlıklarına oranla daha sıkı bir korumaya ihtiyaç duyulmaktadır.

---

¹⁶ Kültür varlıklarının korunması ile ilgili ulusal ve uluslararası düzenlemeler çalışmanın “Ulusal ve Uluslararası Mevzuatlar İle Kültür Varlıklarının Korunması ve Korumanın Gelişim Süreci” bölümünde ayrıntılı olarak irdelenmiştir.

¹⁷ Çolak 2015: 11.

¹⁸ Çolak 2015: 13.

2863 Sayılı Kùltür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 3. bölümüne göre: “Jeolojik, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait, jeoloji antropoloji, prehistorya, arkeoloji ve sanat tarihi açısından belge değeri taşıyan ve ait oldukları dönemin sosyal, kültürel, teknik ve ilmi özellikleri ile seviyesini yansıtan her türlü kùltür ve tabiat varlıkları” taşınır kùltür varlığı olarak tanımlanmıştır. Fakat bu tanımlamada kùltür varlıkları ile tabiat varlıklarını ayırım yoluna gidilmemiştir. Toplum yaşamı bakımından belge değeri taşıyan varlıkların neler olduğunu belirlenmiştir, kùltür ve tabiat varlıkları ayırımına gidilmemiştir. Buna göre; “Her çeşit hayvan ve bitki fosilleri, insan iskeletleri, çakmak taşları (sleks), volkan camları (obsidyen), kemik veya madeni her türlü aletler, çini, seramik, benzeri kap ve kacaklar, heykeller, figürinler, tabletler, kesici, koruyucu ve vurucu silahlar, putlar (ikon), cam eşyalar, süs eşyaları (hülliyat), yüzük taşları, küpeler, iğneler, askılar, mühürler, bilezik ve benzerleri, maskeler, taçlar (diadem), deri, bez, papirüs, parşömen veya maden üzerine yazılı veya tasvirli belgeler, tartı araçları, sikkeler, damgalı veya yazılı levhalar, yazma veya tezhipli kitaplar, minyatürler, sanat değerine haiz gravür, yağlıboya veya suluboya tablolar, muhallefat (relique'ler), nişanlar, madalyalar, çini, toprak, cam, ağaç, kumaş ve benzeri taşınır eşyalar ve bunların parçaları, halkın sosyal heyetini (hayatını) yansıtan, insan yapısı araç ve gereçler dâhil, bilim, din ve mihaniki sanatlarla ilgili etnografik nitelikteki kùltür varlıkları” taşınır varlıklar olarak kabul edilmiştir. Bu örneklendirmede görüldüğü gibi taşınır kùltür varlığı olarak kabul edilen çini birden fazla yerde geçmektedir. Yine aynı şekilde 1972 yılında yürürlüğe giren Eski Eser Kanun’un da taşınır eski eserler yine aynı sıralamayla sunulmuştur. Eski Eserler Kanun’undaki örneklendirme olduğu gibi 2863 sayılı yasaya aktarılmış ve aktarılırken çininin birden fazla yerde geçmesine rağmen örneklendirmeye herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Bu tespit taşınır kùltür varlıklarının iyi bir şekilde analiz yapılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Birçok disiplini barından bu konu hakkında uzman görüşlerin alınması ve uluslararası tüzüklerde tanımlanmış bilimsel ilkelerden yararlanılarak düzenleme yoluna gidilmesi gerekmektedir.

2863 sayılı Kanun’da, Osmanlı Padişahlarından Abdülmecit döneminden başlayarak, Osmanlı son dönem Padişahı Vahdettin dönemi dâhil sikkeler, tescile tabi olmaksızın yurt içinde alınıp satılabilir kùltür varlıkları olduğu hükme bağlamıştır. Bahsi geçen bu sikkeler, buldukları günden itibaren ticari hayatın içinde

bulduklarından, özel olarak korumaya ihtiyaç duyulmamıştır. Sadece bu sikkelerin yurt dışına çıkarılmalarına izin verilmeyerek yurt içinde alım ve satımlarına izin verilmiştir. Bu sikkelerin tescile tabi olmaksızın korunması gerekliliği dikkate alınarak, kanun hükmü haline getirilmiştir.

Taşınır kültür varlıklarının diğer bir sınıflandırılması ise, milli mücadele dönemine ilişkin eserlerdir. Kanun'da; “Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ait tarihi değer taşıyan belge ve eşyalar, Mustafa Kemal ATATÜRK'e ait zati eşya, evrak, kitap, yazı ve benzeri taşınırlar” taşınır kültür varlıkları niteliğinde değerlendirilmiştir. Milli mücadele dönemini içine alan kurtuluş savaşı döneminde yaşanan olayları doğru bir şekilde yorumlayabilmek adına, bu döneme ait belge ve eşyalar taşınır kültür varlığı olarak tanımlanmıştır.

Uluslararası mevzuatlara bakıldığında, 1978 yılında UNESCO tarafından Taşınır Kültür Varlıklarının Korunması Hakkında Tavsiye Kararı'nda¹⁹ taşınır kültür varlıklarının tanımı yapılmıştır ve detaylı bir şekilde örneklendirilmiştir. Madde 1'e göre bu Tavsiye Kararı'nın kapsamı açısından insanlığın oluşumunu ya da doğanın evrimini gösteren ya da açıklayan arkeolojik, tarihi, sanatsal, bilimsel veya teknik değeri olan bütün taşınır nesnelere giren bütün nesnelere taşınır kültür varlığı sayılmaktadır²⁰. Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü'nde²¹ taşınır kültür varlıkları, arkeolojik mirasın tanımına dâhil edilmiştir, sit alanları içinde bulunan taşınabilir tüm kültürel malzemeler olarak tanımlanmıştır ve bu malzemeler arkeolojik mirasın kapsamına dâhil edilmiştir.

Ülkemizdeki mevzuatlarda kültür varlıklarının ayrımı yoluna gidilemezken uluslararası mevzuatta detaylı tanımlamalar yapılabilmektedir. Oysaki bilimsel anlamdan taşınır kültür varlıkları taşınmaz kültür varlıklarının anlamlandırmasında önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda bakıldığında, taşınmaz kültür varlığı statüsünde olan bir yapının içinde bulunan taşınır kültür varlığı, o yapının işlevi hakkında bilgi veren önemli bir kanıttır. Taşınır kültür varlıkları, taşınmaz kültür varlıklarına oranla birçok araştırma ve mevzuatta ikici planda kalmıştır.

¹⁹ Tavsiye Kararına detaylı bilgi için bakınız
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000114032.page=176>

²⁰ Atılın 2011: 28.

²¹ Tüzüğe detaylı bilgi için bakınız
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0574229001536913919.pdf

1.2.2. Taşınmaz Kültür Varlıkları

Taşınmaz kültür varlıkları, kültür varlığı tanımına ek olarak olduğu yerde korunması gereken, bir yerden bir yere nakli mümkün olmayan varlıklardır²². Bu varlıkların bilimsel çalışmalara yardımcı olabilmesi ve çevresiyle olan ilişkisinin anlamlandırılabilmesi adına buldukları ortam içerisinde korunması gerekliliği esastır.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun da taşınmaz kültür varlıklarının koruma altına alınmaları için hukuki düzenlemede daha belirgin vurgu yapma gereği duyulmuştur. Bu varlıkların tespit ve korunması konusunda gereken ilke ve kurallar, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanun'un II. bölümünde yer verilmiştir. Kanun'daki düzenlemede, taşınmaz kültür varlıklarının kullanılması durumunda uyulması gereken ilkeler, bu varlıkların neler oldukları ve niteliklerinin tespiti, kayıt altına alınmasıyla ilgili kurallar ve bu varlıkların korunmasıyla ilişkin tedbirleri konu almaktadır fakat kanunda bu varlıkların tanımlanmasına gerek duyulmamıştır. Kanunda taşınmaz kültür varlığı olarak korunacak değerlerin taşınması gereken nitelikleri belirleyerek gruplandırılmıştır. Kanun'daki bu gruplandırmaya göre; "...19 uncu yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar, belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar, sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları, milli tarihimizdeki önlemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tesbit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından kullanılmış evler" taşınmaz kültür varlığı statüsüne girmektedir.

Tarihi yapıların, geçmişe ışık tutmaları ve bilimsel çalışmalara katkı sağlamasından dolayı taşınmaz kültür varlıklarının koruma altına alınması öncelik gereğidir. 19. yüzyıl sonuna kadar yapılmış bu varlıkların durumlarının tespiti ve tescil altına alınması ikincil bir konu olmuştur. Bu da taşınmaz kültür varlıklarının koruma kapsamı dışına alınması, yetkili idari birimlerce, korumanın uygun olmadığı yönünde bir karar alınması mümkün bırakılmıştır.

Taşınmaz kültür varlıklarının koruma altına alınırken kanun kapsamına alınmış taşınmazlar sayma suretiyle vurgulanmıştır. 2863 sayılı Kanuna göre; "Kaya

---

²² Atılğan 2016: 252.

mezarlıkları, yazılı, resimli ve kabartmalı kayalar, resimli mağaralar, höyükler, tümülüsler, ören yerleri, akropol ve nekropoller; kale, hisar, burç, sur, tarihi kışla, tabya ve isihkamlar ile bunlarda bulunan sabit silahlar; harabeler, kervansaraylar, han, hamam ve medreseler; kümbet, türbe ve kitabeler, köprüler, su kemerleri, su yolları, sarnıç ve kuyular; tarihi yol kalıntıları, mesafe taşları, eski sınırları belirten delikli taşlar, dikili taşlar; sunaklar, tersaneler, rıhtımlar; tarihi saraylar, köşkler, evler, yalılar ve konaklar; camiler, mescitler, musallalar, namazgahlar; çeşme ve sebiller; imarethane, darphane, şifahane, muvakkithane, simkeşhane, tekke ve zaviyeler; mezarlıklar, hazireler, arastalar, bedestenler, kapalı çarşılar, sandukalar, siteller, sinagoglar, bazilikalar, kiliseler, manastırlar; külliyyeler, eski anıt ve duvar kalıntıları; freskler, kabartmalar, mozaikler, peri bacaları ve benzeri taşınmazlar; taşınmaz kültür varlığı örnekleridir”.

Taşınmaz kültür varlığı olarak belirlenen peri bacaları doğal oluşumun bir ürünü olduğundan tabiat varlığı olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Bununla beraber tanımlamada yer alan tarihi mağaralar ibaresi yerine, insanlar tarafından şekillendirilerek kullanılmış mağaralara ibaresinin kullanılması kültür varlığı statüsüne girmesi açısından daha yerinde olacaktır.

Taşınmaz kültür varlıklarının ayrımlandırılmasında insan emeği, gücü ve iradesinden yararlanılıp yararlanılmadığı, değerlendirilmesi gereken temel koşul olmalıdır. Değerlendirmeye alınan ve belli kriterler doğrultusunda tespit edilen taşınmaz kültür varlıklarıyla ilgili en önemli husus, bu kültür varlıklarının gelecek nesillere aktarılabilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için koruma önlemlerinin yeterli, kapsayıcı ve bağlayıcı olması gerektiğidir. Kültür varlığının korunması konusu ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve farklı yürütülen politikalarla değişime uğrasa da kültür varlıklarının evrensellik ve sürdürülebilirlik ilkesi açısından belli başlı kriterlerin belirlenmesi ve belli standartlara oturtulması hayati önem arz etmektedir. Bu bağlamda uluslararası mevzuatlarla kabul edilen ilke ve esasların kriter olarak belirlenmesi gerekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

(ULUSAL VE ULUSLARARASI MEVZUATLAR İLE KÜLTÜR VARLIKLARIN KORUNMASI VE KORUMANIN GELİŞİM SÜRECİ)

2.1. Kültür Varlıklarının Korunması

Kültür varlıkları, insanlık tarihini anlaşılması ve yorumlanmasında belge niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda kültür varlıklarının koruma altına alınması önem arz etmektedir. Kültür varlıklarını koruma altına almak mali açıdan büyük kaynaklar gerektirmektedir, bu alanda toplumda koruma bilinci uyandırmak varlıkların idari birimlerce koruma çalışmaları gerçekleştirilinceye kadarki süreçte, tahribat en aza indirgenecektir. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanun'una göre koruma; taşınmaz kültür varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleridir. Ahunbay kültür varlıklarının korunmasının kültürel bir görev olduğu görüşünü şu şekilde aktarmıştır: "Kültür varlıklarının korunmasında, özellikle taşınmaz kültür varlıklarının korunmasında, bu varlıkların ekonomik gayelerle kullanılmasının sağlanması temel amaç olarak kabul edilmekteyken zaman içerisinde, pratik yaklaşım bir yana bırakılarak, korumanın kültürel bir görev olduğu anlayışına ulaşılmıştır"²³. Uluslararası tüzüklerle tanımlanmış bilimsel ilkeler çerçevesinde koruma bilinci gelişmesiyle birlikte insanlığın ortak mirası görüşü kabul edilmiştir. Koruma bilicini ayakta tutan bu görüş, kültür varlıklarının korunmasında daha kapsamlı çalışmalara zemin oluşturmuştur.

Uluslararası mevzuatlarda kültür varlıklarının koruma altına alınması ülkelerin iç hukuk düzenlemelerinde ek olarak yerini almıştır ve evrensel korunma anlayışı oluşmaya başlamıştır. İnsanlığın ortak kültür mirasının korunması için; uluslararası yardım fonları, ödenekler ve bu mali desteğin gözlemlenebilmesi bakımından dünya kültür mirası listesi oluşturularak uluslararası denetim sistemi kurulmuştur. Uluslararası mevzuatlar ve teşvik politikası ile koruma bilinci oluşturulmaya çalışılmıştır fakat öncelikle her ülke kendi sınırları içinde bulunan kültür varlıklarını benimseyip koruma altına alması gerekmektedir. Her ne kadar teşvik için ödeme fonları oluşturulsa da

---

²³ Ahunbay 2004: 8-9.

koruma bilincinin oluşturulmadığı bir yaptırım ne yazık ki yaptırım olmaktan öteye geçemeyecektir.

Bir toplumda kültür varlıklarının korunması için öncelikle milli kültür bilincinin oluşturulmalıdır. Koruma bilinci olmayan toplumların, kültür varlıklarının yok olmasının önüne geçilmesi için uluslararası tedbirler yeterli değildir. Milli kültürümüzün bir parçası olan kültür varlıkları aynı zamanda insanlık mirasının da bir parçası olduğu göz ardı edilmemelidir. Milli bilincin oluşturulmasında genç kuşaklara kültür varlıklarının korunması ve geliştirilmesi bilinci aktarılmalıdır. Ülkelerin sınırları içerisinde bulunan kültür varlıkları, bulunduğu ülkenin sorumluluğu altındadır ve bu varlıkların korunmasının hükümlülüğü ülkeye aittir. Her ülke, sınırları içerisinde bulunan kültür varlıklarının korunmasını insanlık için bir borç bilmelidir ve bu bilinçle koruma çalışmalarını gerçekleştirmelidir.

Kültür varlıklarını koruma hukuku kavramı, “taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının ne olduğunun tanımlanması, kültür varlıklarının korunmasına yönelik faaliyetlerin tanımlanması, kültür varlıklarının korunmasına yönelik idari yapılanma, görev ve yetkiler, koruma faaliyetlerinde uygulanma süreci, kültür varlıklarının korunmasına yönelik kurallara aykırı hareket edenlere karşı uygulanacak yaptırımları içermektedir”²⁴.

Korunması gerekli kültür varlıklarının nitelikleri ne olursa olsun korunma statüsüne girmediği durumda kaderine terkedilmiş durumdadır. Her türlü yıkıcı faaliyet ve eylemlere açık olan kültür varlıkları yok olma tehdidi altında kalmaktadır. Var olan ve tehdit oluşturan koşullar altında korunması gereken varlıklar fiziksel bir bağlayıcılarının olup olmaması durumuna göre ayrıştırılabilir²⁵. Zaman içerisinde taşınmaz kültür varlıkları deprem, sel gibi doğal veya yapay etkenlerin etkisiyle fiziksel bağlayıcılıklarını kaybetme durumunda taşınır kültür varlıkları statüsünde değerlendirilebilirler. Bu bağlamda kültür varlıkları, taşınır veya taşınmaz olarak değerlendirilirken her türlü etkiler göz önünde bulundurulmalıdır. Taşınmaz kültür varlığının, taşınır statüsü kazanmasıyla korunması sağlamak amacıyla müzelere nakledilmesiyle ileriki süreçte alan bazından gerçekleştirilecek koruma faaliyetlerinde

---

²⁴ Çolak 2015: 41.

²⁵ Taşınmaz bir kültür varlığı tahribatın etkisiyle bağlı bulunduğu kompleks'ten kopabilir, kırılabilir ve fiziksel olarak ayrılabilir. Bu sebeple taşınır kültür varlığı kategorisinde değerlendirilebilir.

anastilosis'i mümkün kılmayacaktır. Kültür varlıkları koruma altına alınırken mikro ölçekli yaklaşımın yanında alan odaklı değerlendirilmesi, taşınır kültür varlıklarının koruma anlayışındaki farklı yaklaşımı ortadan kaldırılacaktır.

2.2. Taşınır Kültür Varlıklarının Korunması

Kültür varlıklarının koruma altına alınması yönelik faaliyetler kapsamında, kanun koyucu taşınır ve taşınmaz ayrımına gidilmiştir. Taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının korunması ile ilgili ilke ve esaslar ayrı bir grupta düzenleme yoluna gidilmiştir. Bu hususta kültür varlıklarının taşınır ve taşınmaz olma durumlarına göre alınması gereken koruma tedbirlerinde farklılık göstermektedir. Taşınır kültür varlıklarının korunmasında, birel koruma anlayışının ön planda olduğu bir koruma uygulaması söz konusudur²⁶.

Uluslararası mevzuatlarda taşınır kültür varlıklarının korunması ile ilgili 1978 yılında UNESCO tarafından Taşınır Kültür Varlıklarının Korunması Hakkında Tavsiye Kararı yayımlamıştır. Bu tavsiye kararında, taşınır kültür varlıklarının korunması için oluşabilecek her türlü riskin önlenmesi adına tavsiyelerde bulunulmuştur. Kültürel varlığın korumasını için uygun çevresel koşulların sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Bu tavsiye kararında kültür varlıklarının korunma ortamı olan müzeler için önemli koruma kriterleri belirlenmiştir. Nakliye ve geçici teşhir sırasında ortaya çıkan risklerde, çevresel değişikliklerden, yanlış taşıma, hatalı ambalajlama veya diğer olumsuz koşullardan kaynaklanan hasar veya kayıplara karşı yeterli koruma sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca korumada halkla işbirliği, etkili bir koruma için önem teşkil ettiği belirtilmiştir. Bu konuda sorumlu olan kamu ve özel kuruluşlar, kültürel varlığın önemi, maruz kaldığı tehlikeler ve korunma gereği hakkında genel bir farkındalık yaratılması önemle vurgulanmaktadır.

Taşınır kültür varlıklarının koruma altına alınmasına yönelik alınması gereken tedbirler en önemlisi ve öncelikli olanı korunacak değerin tespitinin yapılmasıdır. Ulusal mevzuatta 2863 sayılı Kanun'da korunması gerekli taşınır kültür varlıklarından haberdar olan ya da bulanların ilgili mercilere bildirmeleri yönünde bir hükümlülük konulması koruma çalışmalarının başarısı için gereklidir²⁷. İlgili idareler, yapılan

---

²⁶ olak 2015: 762.

²⁷ olak 2015: 764.

ihbarlar doğrultusunda, taşınır kültür varlıklarının tespitini yapmak, kayıt altına almak ve gerekli koruma önemlerini uygulamaya koymak yükümlülüğü altındadır²⁸.

Taşınır kültür varlıklarının ortaya çıkartılmasına ilişkin olarak, ilgili idarelerin gözetim ve denetimi altında bilimsel esaslara dayanarak araştırma, kazı ve sondaj çalışmalarının yapılması bir gerekliliktir²⁹. Kanun'un 35. maddesine göre; "(...) taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarını meydana çıkartmak üzere, araştırma, sondaj ve kazı yapma hakkı sadece Kültür ve Turizm Bakanlığına aittir". Araştırma, sondaj ve kazı yapmak üzere izin alanlar, yapılacak çalışmaların masraflarını karşılamak zorundadır ve bu çalışmalar ile çıkartılan kültür varlıklarının yerinde korunmasını sağlamak amacıyla, kazı alanında, kazı çalışmaları süresi boyunca çalıştırılacak bekçilerin ücret ve masrafları izin sahibine aittir. İzin sahipleri, çalışmalarda ortaya çıkartılan kültür varlıklarının korunması için gerekli tedbirleri ve çevre düzenlemelerini gerçekleştirmek zorundadır³⁰.

2863 sayılı Kanun'da, Devlet malı niteliğini taşıyan korunması gerekli taşınır kültür varlıklarının ne şekilde korunup değerlendirileceği, Devlete ait olduğu belirtilmiştir. Devletin kültür varlıklarını koruma görevi kapsamında yürütülecek idari faaliyetler, öncelikle taşınır kültür varlıklarının niteliklerinin tespit edilmesidir. Nitelikleri tespit edilen varlıkların güvenli ortama alınması ve niteliklerinin devamlılığının sağlanması ve iyileştirmeye yönelik olarak gereken koruma tedbirlerinin alınmasını sağlamak durumundadır. Taşınır kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesine yönelik faaliyetlerin yürütülmesi, taşınmaz kültür varlıklarının korunması faaliyetlerinden ayrı bir idari yapılanmayı gerektirmiştir³¹.

Taşınır kültür varlıklarının değerlendirilmesi, koruma tedbirlerinin belirlenmesi ve koruma altına alınması ile ilişkin ayrıntılar, Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik'le³² düzenlenmiştir³³. Yönetmeliğe göre; "(...) varlıkların tasnifi, tescili, müzelere alınmalarını bilimsel esaslara göre yapmak ve müzelere alınacak kültür ve tabiat

²⁸ Çolak 2015: 765.

²⁹ Çolak 2015: 766.

³⁰ Çolak 2015: 782-783.

³¹ Çolak 2015: 791.

³² Yönetmelik için detaylı olarak bakınız <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14606/korunmasi-gerekli-tasinir-kultur-ve-tabiat-varliklarini-.html>

³³ Çolak 2015: 794.

varlıklarının değerlerini takdir etmek üzere Değerlendirme Komisyonları kurulur”. Bu varlıkların değeri ödenerek gerçek ve tüzelkişilerin ellerinde Bakanlık tarafından satın alınabilmektedir. Devlet müzelerinde bulunması uygun olanlar, usulüne uygun olarak müzelere alınmaktadır. Müzelere alınması gerekli görülmeyenler, tasnif ve tescil dışı bırakılanlar ise sahiplerine bir belge ile iade edilmektedir ve sahipleri her türlü tasarrufta bulunabilmektedir. Kanun’un 25. maddesine göre: “Bir yıl içinde sahipleri tarafından alınmayanlar, müzelerde saklanabilir veya usulüne uygun olarak Devletçe satılabilir” ibaresi kullanılmıştır. Bahsi geçen yasada eser ticaretinin gerçek ve tüzelkişilerce çok açık bir şekilde yasaklanması ve bunun üzerine her ne kadar tasnif ve tescil dışı bırakılsa da kültür varlığı statüsünde değerlendirilen eserlerin devlet kanalıyla ticareti serbest bırakılması uygun görülecek bir durum olmamalıdır.

Taşınır kültür varlıklarını tespit edilerek korunmasının sağlanmasına yönelik doğrudan bir idari faaliyet söz konusu değildir. Bu varlıkların bulunduğu kişilerce haber verilmesi ya da gizlenen varlıkların ihbar edilmesi ya da kamu görevlilerince ele geçirilmesi durumunda ödenecek ikramiyelerle teşvik edilmesi suretiyle tespitlerin yapılması ve koruma altına alınması yoluna gidilmiştir³⁴. Bu hususta taşınır kültür varlıklarında kaçakçılığı önlemek için, ülkelerin alacakları tedbirlere ilave olarak 1970 yılında UNESCO tarafından hazırlanan: “Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhrac ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme”³⁵ kabul edilmiştir. Bu sözleşme ile taşınır kültür varlıklarının kaçakçılığını önlemek adına girişimlerde bulunulması kabul edilmiştir³⁶.

2863 sayılı Kanun’da ve Kanun’a bağlı olarak Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik ile taşınır kültür varlıklarının koruma altına alınması faaliyetleri devlet eliyle sağlanmaktadır. Taşınır kültür varlıkları, taşınmaz kültür varlıklarından farklı olarak bütüncül bir koruma anlayışından ziyade birel koruma anlayışı benimsenmiştir. Taşınır kültür varlıklarının buldukları alan ile bir bütün olarak algılanması önemli bir durumdur. Mevcut eserler buldukları alan ile bütünlük sağlar ve taşınmaz kültür varlıkları ile bağları yadsınamaz. Korunması gerekli olmayan taşınır kültür varlığı

³⁴ Çolak 2015: 159.

³⁵ Sözleşmenin detayı için bakınız <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14271/kultur-varliklarinin-kanunsuz-ithal-ihrac-ve-mulkiyet-t.html>

³⁶ Çolak 2015: 762.

statüsüne girmiş olan varlığın bulunduğu alandaki taşınır kültür varlığı ile bağlarının kopartılması demektir ve bilimsel anlamda oluşturulacak kuramlarda kopukluk yaşanması demektir. Taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının korunması hususunda bir bütün olarak ele alınması önemli olduğu düşünülmektedir.

2.3.Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunması

Kültür varlıklarının koruma altına alınması faaliyetlerindeki en önemli sorunsal, nelerin, nasıl korunacağıdır. Türkiye’de korumaya ilişkin mevzuatlar ele alınırken doğrudan yada dolaylı olarak taşınmaz kültür varlıklarına ilişkin mevzuatlar; 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 2872 sayılı Çevre Kanunu, Avrupa Kültür Antlaşması, Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunması, Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması, Avrupa Mimari Mirasının Korunması gibi imzalanan uluslararası sözleşmelerin kabulüne ilişkin Kanun ve Bakanlar Kurulu Kararları, koruma ile doğrudan ilgili kanunlar arasında yer almaktadır³⁷.

Taşınmaz kültür varlıklarını Milli hukuk çerçevesinde değerlendirdiğimizde, 2863 sayılı Kanun’da taşınmaz kültür varlıkları tanıma yer verilmemiştir. Genel olarak kültür varlığı tanılamasına dâhil edilmiştir ve korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının neler olması gerektiği ile ilgili nitelikleri belirtilmiştir. Bu durum ile birlikte 1987 yılında Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik³⁸ hazırlanmış ve taşınmaz kültür varlığının tanımlaması yapılmıştır. Yönetmeliğe göre taşınmaz kültür varlığı; “Tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan yer üstünde, yer altında veya su altındaki varlıklardır.”

2863 sayılı Kanun’da ise taşınmaz kültür varlığı olarak korunacak değerlerin taşınması gereken nitelikleri belirlenerek gruplandırılmıştır. Kanun’daki bu gruplandırmaya göre; “(...) 19 uncu yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar, belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar, sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları, milli tarihimizdeki önlemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin

³⁷ Bademli 2006: 45; Atılğan 2011:3-3,3-4.

³⁸ Yönetmelik hakkında detaylı bilgi için bakınız <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14437/korunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-ve-tabiat-varliklarin-.html>

kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tesbit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından kullanılmış evler” taşınmaz kültür varlığı statüsüne girmektedir. Yasada bahsedilen kriterler sonucunda Umar ve Çilingiroğlu korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları ile ilgili olarak“ (...) kural olarak 19. yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazların ve sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıklarının tamamının korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları olduğu sonucuna varılabilir”³⁹ sonucuna varmıştır. fakat taşınmazların sadece 19. yüzyıl sonuna kadar yapılmış olması ve sit alanı içinde bulunması koruma statüsüne alınmaları için yeterli değildir. Bu duruma ilave olarak 2863 sayılı Kanunun 7. maddesinde korunma statüsüne girecek taşınmazların nitelikleri belirtilmiştir. Yasaya göre: "Devletin imkânları göz önünde tutularak, örnek durumda olan ve ait olduğu devrin özelliklerini yansıtan yeteri kadar eser, korunması gerekli kültür varlığı olarak belirlenir" hükmüne yer verilmiştir. Buna göre, Devletin imkânları göz önünde tutularak, örnek durumda olan ve ait olduğu devrin özelliklerini yansıtan yeteri kadar eser, korunması gerekli kültür varlığı olarak belirlenecek ve Koruma Bölge Kurullarınca da tescil edilecektir. Bu durumda bir taşınmaz varlığın korunma statüsüne girebilmesi için yasada belirtilen tek bir şartı yerine getirmesi yeterli değildir. Tescili için yapıldığı yüzyıl, örnek durum teşkil etmesi ve ait olduğu dönemin özelliklerini taşıması şartları aranmaktadır. Tescil kararı ile birlikte taşınmaz kültür varlıkları Devlet malı niteliğinde sayılma, özel olarak koruma altına alınma, koruma uygulamalarında desteklenme, bazı kamusal ekonomik yükümlülüklerden muaf tutulma gibi uygulamaların öznesi haline gelirler⁴⁰. Taşınmaz kültür varlığı statüsüne girmesiyle varlıklar koruma sürecinde uygulanacak ilke ve esaslara tabi olacaklardır.

Yasada belirtilen kriterler dışındaki taşınmaz kültür varlıkları korunma statüsü dışında kalmaktadır. Bu hususta 2863 sayılı Kanun’un 6. maddesinin ikinci fıkrasında taşınmaz kültür varlıklarının korunma statüsü dışında değerlendirilebileceğini belirten kriterler: “Ancak, Koruma Kurullarınca mimari, tarihi, estetik, arkeolojik ve diğer önem ve özellikleri bakımından korunması gerekli bulunmadığı karar altına alınan taşınmazlar, korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı sayılmazlar”. Koruma kurulları mimari, tarihi, estetik, arkeolojik gibi özellikleri bakımından korunmaya uygun

---

³⁹ Umar-Çilingiroğlu 1990: 98.

⁴⁰ Çolak 2015: 163.

bulmadığı taşınmaz kültür varlıklarını, doğal ve beşeri etkilere açık bırakılmasına olanak sağlamaktadır.

Koruma alanı, taşınmaz kültür varlıklarının tarihi çevre ile uyum içerisinde korunmalarında etkin olan korunması zorunlu alanlardır. Bir tek yapının korunması kimi durumda yeterli olmayabilir. Mevcut yapının çevresindeki eylemler, oluşumlar o yapıyı olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle koruma alanları, kültür varlıklarının çevresinde bir tampon bölge oluşturarak, mevcut alanın içerisindeki fiziki müdahaleleri denetim altında tutmaktadır. Koruma alanı 2013 yılında ICOMOS⁴¹ tarafından yayımlanan Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi Belgesi'nde⁴² “taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ve içinde buldukları korunması gerekli çevrenin değerlerinin korunabilmesi için gelişme ve yapılaşması kontrol altında tutulması gereken alan” olarak tanımlanmıştır. Ülkemizdeki ise 2863 sayılı Kanun'da bir tanımlaması bulunmamakla birlikte Kanun'un 8. maddesinde, korunma alanlarının tespit için korunması gerekli kültür varlıklarının korunması, görünümünün ve çevreleri ile uyumlarının muhafazası için yeteri kadar korunma alanına sahip olmaları dikkate alınması beyan edilmiştir.

Taşınmaz kültür varlıklarının korunmasında en önemli ölçüt; alan ölçeğinde, bütünlük oluşturan varlıkların ilişkileridir. Alan ölçeğinde korunacak taşınmazların farklı niteliklere sahip olmalarından dolayı iki çeşit koruma tedbiri ortaya koymuştur. Bu tedbirler; sit alanları ve ören yeridir⁴³.

Taşınmaz kültür varlıklarının korunması ile ilgili çalışmanın bütünlüğü açısından sit alanları ile ilgili bilgi “Koruma Kapsamında Sit Kavramı” başlığı atından irdelenecektir.

2.4. Koruma Kapsamında Sit Kavramı

Sit kavramı, taşınmaz kültür varlıklarının korunması konusunda alınması gerek tedbirler biridir. Sit kavramın çıkmasına ortam hazırlayan belge, 1964 yılında yayımlanan Venedik Tüzüğü'dür⁴⁴. Tüzük'te tarihi anıtın tanımlaması yapılırken sit kavramına benzer bir tanımlama yapılmıştır. Tüzükte tarihi anıt kavramı: “sadece bir

⁴¹ Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi

⁴² Belge hakkında detaylı bilgi için bakınız

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf

⁴³ Çolak 2015: 164.

⁴⁴ Tüzük hakkında detaylı bilgi için bakınız

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf

mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsar” şeklindedir. Tüzüğün kabul görmesinden sonraki süreçte 1965 yılında UNESCO’ya bağlı olarak ICOMOS kurulmuştur. Böylece sit kavramı, tarihi anıt ve antik kalıntılardan ayrı olarak kabul edilmiştir.

Sit kavramı, UNESCO tarafından 1972 yılında hazırlanan Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesi’nde kültürel mirasa dâhil edilen sit kavramı: “Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımdan istisnai evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya insanın ortak eserleri ve arkeolojik sitleri kapsayan alanlardır.” şekilde tanımlanmıştır.

Ülkemizde, sit kavramı 1973 yılına kadar yayımlanmış mevzuatlarda taşınmaz eski eserlerin diğer bir deyiş ile taşınmaz kültür varlıklarının korunması yer verilmemiştir, yapı ölçekli koruma anlayışı ile yaklaşmıştır. 1973 yılında yürürlüğe giren Eski Eserler Kanunu ile ortaya çıkan bir kavram olmuştur. Eski eser kanununa göre sit; “Homojen oluşları ve özellikleri tarihî, estetik, artistik, bilimsel, ekolojik, etnografik, ebedi veya efsanevî önemleri bakımından korunmaları ve değerlendirilmeleri gereken, tabiatın veya tabiatla insanların müşterek eseri olan topografik bölgeler” tanımlaması yapılmıştır. Bu tanımlama ile birlikte alan ölçeğinde taşınmaz kültür varlıklarının korunması anlayışının temelleri atılmıştır. Sonraki süreçte 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kanun’da sit kavramı tanımlanmış ve koruma alanının nitelikleri de belirtilmiştir. Kanuna göre sit: “tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlar” olarak tanımlanmıştır. Kanun’da alan ölçeğinde bir bütün olarak korunması gerekli alanlar olarak nitelendirilmiştir. Sit türleri ise Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelikte⁴⁵ ayrıntılı olarak tasnifi yapılmıştır. Yönetmeliğe göre sit türleri; kentsel sit, tarihi sit,

⁴⁵ Yönetmelik hakkında detaylı bilgi için bakınız
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120313-6.htm>

tabii sit ve arkeolojik sit olarak ayrılmıştır. Her sit alanının değerlendirilmesindeki kıstaslar ayrıca belirtilmiştir.

Çalışmanın bütünlüğü açısından arkeolojik sitin uluslararası ve ulusal mevzuatlar dâhilinde ayrıca incelenecektir. Bu bağlamda diğer sit türleri kapsam dışında tutulmuştur ve sadece arkeolojik sit kavramı başka başlık altında irdelenmiştir.

2.5. Arkeolojik Sit

Arkeolojik sitin korunması ve yönetimi kapsamında ICAHM⁴⁶ tarafından 1990 yılında hazırlanan Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü, ICOMOS Genel Kurulu tarafından onaylanarak kabul edilmiştir. Tüzüğün, 1. maddesinde arkeolojik miras; “temel verileri arkeolojik yöntemlerle elde edilen maddi mirastır. İnsan varlığının her tür izini kapsar, her tür insan etkinliğini yansıtan yerleri, terkedilmiş yapıları, toprak ve su altındaki sitler de dâhil olmak üzere her tür kalıntıyı, bunlarla ilişkili taşınabilir tüm kültürel malzemeyi içeren miras” olarak tanımlanmıştır⁴⁷. Bu tanımlamada bahsi geçen sit sözcüğü ile tekil ölçekten ziyade bulunduğu bölgeyi kapsamaktadır. Ülkemizdeki mevzuatlarda ise, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu’nun 1999 yılında yayımladığı 658 sayılı İlke Kararı’na⁴⁸ göre arkeolojik sit: “İnsanlığın varoluşundan bugüne kadar ulaşan eski uygarlıkların yer altında, yer üstünde ve su altındaki ürünlerini, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıtan her türlü kültür varlığının yer aldığı yerleşmeler ve alanlardır” şeklinde tanımlanmaktadır.

Arkeolojik sit kavramı ile geniş arkeolojik alanların sınırları belirlenerek yasal olarak korunma altına alacak düzenlemeler getirilmiştir. Doğal alanlar veya kentler içinde yer alan arkeolojik sitler için “karmaşık sit” tanımlaması yapılmıştır⁴⁹. Doğal özellikleri, bitki örtüsü veya jeolojik oluşumların içinde bulunan arkeolojik kalıntılar, buldukları doğal alan ile bütünleşik olarak doğal-arkeolojik sitler olarak değerlendirilmektedir. 658 sayılı İlke Kararı’nda yer alan kentsel arkeolojik sit alanı, “korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarını içeren ve korunması gerekli kentsel dokuların birlikte bulunduğunu alanlar” olarak tanımlanmaktadır. Ancak kentsel

⁴⁶ Arkeolojik Miras Yönetimi Uluslararası Komitesi

⁴⁷ Tuna 2014: 32.

⁴⁸ İlke Kararı hakkında detaylı bilgi için bakınız <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44310/ilke-karari--karar-no-658--karar-tarihi-05111999.html>

⁴⁹ Tuna 2014: 33.

arkeolojik sit alanlarda uygulamada karşılaşılan sorunlardan dolayı 2005 yılında yayımlanan 702 sayılı yeni İlke Kararı'nda⁵⁰ bu alanlarda, “arkeolojik değerlerin sağlıklı ve kapsamlı envanter çalışmasının yapılmasına, bu çalışma sonucunda hazırlanacak planlar onanmadan, parsel ölçeğinde uygulamaya geçilmemesine” olarak genişletilmiştir.

Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü'nün 2. maddesinde bütünleşik koruma politikalarından bahsedilmektedir. Buna göre, Arkeolojik miras hassas ve yenilenemeyen bir kültürel kaynak olarak nitelendirilmiş ve tahribatı en aza indirmek için arazi kullanımları denetlenmesi ve geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bu mirasın korunması için arazinin kullanımı, gelişmesi ve planlamasının yanında kültürel, çevresel ve eğitim politikalarının önemli bir bileşeni olması gerektiği vurgusu yapılmıştır. Arkeolojik mirasın korunması uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeydeki planlama politikalarıyla bütünleşmesi gerektiği belirtilmiştir.

Arkeolojik sitlerin imar baskıları altında koruma ve gelişme dengesini sağlamak adına Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından alınan 658 sayılı İlke Kararı ile arkeolojik sitlerin koruma ve kullanım koşulları belirtilmiştir. İlke Kararı'nda; I. derece arkeolojik sit alanı, “Korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlar” olarak tanımlanmaktadır. Bu alanlarda, kesinlikle hiçbir yapılaşmaya izin verilmemesine, imar planlarında aynen korunacak sit alanı olarak belirlenmesine, bilimsel amaçlı kazıların dışında hiçbir kazı yapılamayacağı vurgulanmıştır. Bu alanların koruma ve kullanım koşulları ile ilgili, koruma kurulundan izin almak şartı ile belli durumlarda kullanılabileceği belirtilmiştir. İlke Kararı'nda; II. derece arkeolojik sit alanı, “Korunması gereken, ancak koruma ve kullanma koşulları koruma kurulları tarafından belirlenecek, korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanlar” olarak tanımlanmıştır. Bu alanlarda, yeni yapılaşmaya izin verilmemesine fakat I. derece arkeolojik sit alanlarındaki koruma ve kullanım şartlarının aynen geçerli olduğu bildirilmiştir. İlke Kararı'nda; III. derece arkeolojik sit alanı, “Koruma kullanma kararları doğrultusunda yeni düzenlemelere izin verilebilecek arkeolojik alanlar” olarak tanımlanmıştır. Bu alanların kullanım ve koruma koşulları ile ilgili arkeolojik değerlerin korunması temel olarak, koruma amaçlı imar planlarının

---

⁵⁰ İlke Kararı hakkında detaylı bilgi için bakınız <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44325/ilke-karari--karar-no-702--karar-tarihi-15042005.html>

yapılmasına, alanda yapılacak her türlü uygulamada koruma kurulu izniyle gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca bu alanları; toprak alınmaması veya döküm sahası olarak kullanılmaması gerektiği, bunların yanında maden ocaklarının açılmaması gerektiği özellikle beyan edilmiştir. Çünkü söz konusu bu faaliyetler ile mevcut arkeoloji tabakasının karışması, tahribata uğraması gibi durumlara sebebiyet verebilir, bu alanlarda özellikle bu tarz faaliyetlerden kaçınılması gerekmektedir.

Sit alanlarının hemen yanındaki alanlarda oluşabilecek imar faaliyetlerine karşı 2863 sayılı Kanun'da eski ve yeni doku arasında kalacak tampon bölgeleri koruma alanları olarak tanımlanmıştır.

“Sit alanının ayrıntılı tanımı ve analizi yapıldıktan sonra, sit alanında ne gibi uygulama ve düzenlemelerin amaçlandığı belirlenmelidir. Bunun içine sit alanının ihtiyaçlarına göre koruma, restorasyon, rekonstrüksiyon, koruma önlemleri, sergileme yöntemleri gibi konular girmektedir. Bu konularda hangi uygulamanın neden yapılacağı gerekçeleri ile beraber yer verilmelidir⁵¹”. Bu kapsamda koruma anlayışının gelişim sürecinin incelenmesi konunun öneminin anlaşılabilmesine imkân sağlayacaktır.

2.6. Kültür Varlıklarının Koruma Anlayışının Gelişim Süreci

2.6.1. Dünya’da Kültür Varlıklarının Koruma Anlayışının Gelişimi ve Mevzuatları

İnsanlık tarihi boyunca dini ve ideolojik anlamlar taşıyan bütün taşınır veya taşınmaz kültür varlıkları hep korunmuştur. Tarihin tüm dönemleri boyunca kültür varlıklarını koruma güdüsünün izlerine rastlayabildiğimiz gibi bu güdünün gelişim gösterdiğini de gözlemleyebiliriz. Milliyetçilik akımının 19. yüzyılda politik ideolojiye dönüşmesiyle birlikte arkeolojik çalışmaların amaç ve yöntemini de etkisi altına almıştır. Milliyetçiliğin politik ideoloji yansıması olarak günümüzün modern ulus-devletleri oluşmuştur. Her ulus atalarının izlerini sürerken arkeolojiyi araç olarak kullanmıştır. Bugüne gelindiğinde dünyanın pek çok ülkesinde arkeolojik çalışmalar kültür tarihinin temel modelini oluşturmaktadır.

Koruma anlayışının dünyadaki ilk yansımalarına bakıldığında İnan'ın da bahsettiği gibi MÖ 556-539 yılları arasında yaşamış olan Babil Kralı Nabonidus' un Ur kentinde önceki dönemlerde yapılan tapınak temelleri üzerine yani mabetlerin inşası

---

⁵¹ Arı 2009: 73.

sırasında temele bırakılan kitabe ve adak eşyalarına ulaşılacak istenmiştir⁵². Yapılan kazılar sırasında bulunan kitabeler ile adak eşyaları Nabonidus'un kızı tarafından kendi evinde biriktirilmiş ve bu yapı Leonard Wooley tarafından dünyanın bilinen en eski müzesi olarak tanımlanmıştır⁵³. Hangi dönem olursa olsun geçmişe duyulan ilginin temel sebebi, varlıklarını güçlü ve görkemli geçmiş ile ilişkilendirmektir. Geçmişe duyulan ilgiye Antik Yunan ve Roma dönemlerinde bakacak olursak, birçok araştırmacının da bahsettiği gibi, elit kesime satılmak üzere, mezar kazıları ve eski eser toplayıcılığı faaliyetleri gerçekleştirilmiştir⁵⁴.

Orta Çağa gelindiğinde, özellikle Batı Avrupa'da yer alan birçok Roma yapısı ve mezarlar yeni yapıların inşasında kullanılmak üzere yağmalanmıştır. Bu dönem, eski eserlerin en fazla tahribata uğradığı karanlık bir çağ olarak nitelendirilmektedir⁵⁵. Sadece azizler ile ilişkilendirilen ve kiliselerin kutsanması için gerekli olan kalıntıların bulunması amacıyla kazılar yapılmıştır⁵⁶. Yağmalama esnasında ortaya çıkan kitabeler ve sanat eserlerinin keşfi eskiye olan merakı da beraberinde getirmiştir. Roma lahitlerinin 16. yüzyıldan itibaren yeni gömülerde kullanılmak için boşaltıldığı bilinmektedir. Bu şekilde Roma kalıntıları yağmalanırken ortaya çıkan taş eser, sikke ve fildişi gibi buluntular çoğu zaman geri dönüştürülerek yeni sanat eserlerinin yapımında kullanılmıştır. Ayrıca, doğaüstü güçlere sahip olabileceği inancı doğrultusunda klasik heykellerin koparılarak parçalandığına ilişkin örnekler de mevcuttur⁵⁷.

15. ve 16. yüzyıllara gelindiğinde Rönesans döneminde, mimari yapılarda klasik dönem etkileri görülmeye başlanmıştır. Böylece, bu dönemde antik dönem sanat yapıtlarına duyulan ilginin artması ile arkeoloji bilimi de bir disiplin olarak gelişim göstermeye başlamıştır. Aynı dönemde, İtalya'da aristokrat sınıfı eski eserleri toplamaya ve yeni antik sanat eserlerinin bulunması için gerçekleştirilen kazılara finansal destek sağlamaya başlamıştır. Din adamı ve soyluların Klasik ve Roma Dönemleri'ne ait eser toplama faaliyetleri ve yapılan kazılara mali destek sunmaları koleksiyonculuğun gelişimini desteklemiştir⁵⁸. İtalya'da başlayan koleksiyonculuk faaliyetleri bu dönemde tüm Avrupa'nın dikkatini çekmiş ve bu faaliyet hemen hemen

⁵² İnan: 7.

⁵³ Wooley 1950: 152-154; İnan 2018: 7.

⁵⁴ Hester 1976: 9; Bahn 1999: 20-21; Trigger 2014: 45; Tekin 2017: 22; İnan 2018: 7.

⁵⁵ İnan: 7.

⁵⁶ Trigger 2014: 24; Bostancı 2016: 75; İnan 2018: 7.

⁵⁷ Sklenar 1983: 15; Trigger 1989: 48; Tekin 2017: 23; İnan 2018: 7.

⁵⁸ Yıldız 1993: 295; Trigger 2014: 53; İnan 2018: 8.

tüm Avrupa’da yayılım göstermeye başlamıştır ve böylelikle arkeolojiye olan ilgi artmıştır. 18. yüzyılda ise ulusal müzelerin kurulmasıyla arkeoloji ve sanat dar bir kesimin ilgi alanından çıkarılarak geniş kitlelere ulaşması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda 1753 yılında İngiliz Parlamentosu Sir Hans Salaone’ye ait koleksiyonu satın alarak 1759 yılında British Müzesi’nin açılmasını sağlamıştır ve 1793 yılında halka açılan Louvre Müzesi ise dönemdeki diğer ülkelerdeki ulusal müzelerin kuruluşunda bir model olarak ele alınmıştır⁵⁹.

Koleksiyonerlik, artık önü alınmayan bir güç gösterisi haline gelmeye başlamıştır ve bu durum bilinçsiz kazıların başlamasına sebep olmuştur. Bu faaliyetlerin etkisinde kalan bir diğer isim ise Elbouef Prensi olmuştur. Prens, eser koleksiyonunu geliştirmek amacıyla, MS 79 yılında Vezüv Yanardağı’nın püskürmesi sonucu Pompei ile birlikte tuf tabakasının altında kalan Herculenum’da heykel parçalarının olduğu söylentisi üzerine 1710 yılında kuyu ve tünel şeklinde kazı çalışmaları yaptırmıştır⁶⁰. Somut buluntulara ulaşmayı hedefleyen kazılar sistematikten yoksundur. İnan’ında belirttiği gibi kazılar kuyu ve tünel şeklinde yapılmıştır. Bu faaliyetlere katılan bir diğer isimde Napoli Kralı IV. Kral ve Kraliçesidir. 1738 yılında aynı amaçla Herculenum’da kazı çalışmalarını başlatmıştır⁶¹.

Johann Joachim Winckelmann, Napoli’nin güneydoğusundaki Pompei ve Herculenum’u ziyaret etmesinin ardından 1762-1767 yılları arasındaki yayınları bilimsel içerikleri bakımından arkeolojinin gelişiminde önemli rol oynamıştır⁶². Bu gelişmeler ile Winckelmann etkisi diye adlandırılacak bir dönem başlamış ve bu dönem arkeolojiye yeni bir bakış açısı katarak, eski eserleri sanatsal açıdan irdelenmesi bilincini oluşturmuştur. Uyandırılan bu bilinçle, eser odaklı yaklaşımdan ne yazık ki öteye gidilememiş ve kazı çalışmalarında bilimsel yaklaşımdan uzak bir şekilde yapılmaya devam edilmiştir.

18. yüzyılın sonlarına doğru, daha çok müze koleksiyonlarının geliştirilmesi amacıyla günümüz bilimsel yaklaşımından uzak biçimde gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar ve kazılar siyasi ve politik sebeplerin etkisiyle Mezopotamya, Mısır ve Filistin Bölgeleri’ne yayılmıştır. Böylelikle insanoğlunun binlerce yıllık geçmişinin

---

⁵⁹ Kohl 1998: 227; Toliaş 2011: 73; İnan 2018: 8.

⁶⁰ İnan 2018: 8.

⁶¹ Daniel 1981: 13-18; Ceram 2003: 16; Trigger 2014: 56; İnan 2018:8.

⁶² Ceram 2003: 20-24; İnan 2018: 9.

kapıları aralanmış, ayrıca arkeolojinin en önemli yardımcı bilim dallarından olan dil biliminin de temelleri atılmıştır⁶³. Kazı çalışmalarının hızla artması ile eski eser çeşitliliğinde de artış olmuştur. Bu kazı çalışmaları sonucunda açığa çıkarılan eserler British Müzesi, Louvre Müzesi, Berlin Müzesi gibi Avrupa'nın ulusal müzelerinin ana koleksiyonunu oluşturmuştur⁶⁴.

19. yüzyıla gelindiğinde arkeolojik çalışmalar yeni bir boyut kazanmıştır. Arkeolojik buluntular maddelerine göre; Taş Çağı, Tunç Çağı ve Demir Çağı olarak üç ana grupta sınıflandırılmış ve kronolojinin temelleri atılmıştır. Bu yüzyılda gelişme gösteren bir diğer konuda kazı çalışmalarıdır. Jacques de Morgan, 1897-1908 yılları arasında İran'ın Huzistan bölgesinde bulunan Susa'da kazı çalışmalarında derinlik sondajı tekniğini kullanarak, kazı çalışmalarına yeni bir soluk kazandırmıştır ve bu teknik ile günümüzden tarih öncesine doğru devam eden stratigrafi tespit edilmiştir⁶⁵. Bu yöntem ile arkeolojik kazı çalışmalarında ortaya çıkartılan eski eserlerin yeniden eskiye doğru kültür katmanlarına ulaşılabileceği keşfedilmiştir ve tarihlendirme yöntemi gelişmeye başlamıştır.

19. yüzyılın sonunda uygulanmaya başlanan sınıflandırılma yöntemiyle arkeolojik çalışmalarında ortaya çıkartılan buluntular, benzer ve farklı yönlerinin karşılaştırılması yapılarak kültürlerarası ilişkilerin anlamlandırılmasında kullanılmış ve bu ilişkiler de kronolojik bir sıraya yerleştirilmiştir. I. Dünya Savaşı'nın ardından farklı alanlardan ortaya çıkan arkeolojik verilerin çeşitli tipolojik karşılaştırmalarının yapılmasıyla bölgeler arasında bağlantı kurulmaya çalışılmıştır⁶⁶. Bu gelişmelerin sonunda, 1950'lerin başlarında geleneksel tipolojik karşılaştırmalardan uzaklaşarak radyokarbon tarihlendirmesi ile arkeoloji biliminde yeni bir yöntem gelişmeye başlamıştır⁶⁷. Kazılarda ele geçen buluntu gruplarının sürekli olarak benzerlik göstermesinin kültürel grup olarak tanımlanması gerektiği savunulmuş, böylece farklı nitelikteki arkeolojik buluntuların öneminin tarih öncesi kültürlerdeki fonksiyonlarının dikkate alınmasıyla belirlenebileceği öne sürülmüştür⁶⁸.

---

⁶³ Sevin 1995: 20-21; İnan 2018:9.

⁶⁴ Sevin 1995: 20-21; Tekin 2017: 30; İnan 2018: 10.

⁶⁵ Trigger 1989: 72; Tekin 2017: 46-47; İnan 2018: 11.

⁶⁶ Özdemir 2013: 10; Tekin 2017: 58-60; İnan 2018:12.

⁶⁷ Trigger, 1989: 382; Tekin, 2017: 78; İnan 2018:12.

⁶⁸ İnan 2018:13.

İnsanların, eski eserlere hayranlık duyarak biriktirme bilicinin yansıması olarak koleksiyonerlik olgusu olmuştur. Bu olgunun popülerlik kazanmasıyla arkeolojik kazı çalışmaları yoğunluk kazanmıştır ve arkeoloji biliminin gelişmesine ortam hazırlamıştır. Arkeoloji biliminin gelişmesiyle taşınır ve taşınmaz tüm eserler anlaşılır kılınmış ve insanların eserlere olan saygısı artmıştır. Bu saygı eserlerin korunması bilincini uyandırmış ve bilimin ilerlemesiyle koruma altına alma faaliyetleri hız kazanmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde Avrupa’da arkeolojik varlıklarının korunması bilinci oturmuştur, bunun yansıması olarak çağdaş ve bütüncül koruma ilkelerinin temelleri bu dönemde atılmıştır.

Kültür varlıklarının Avrupa’daki gelişimi ise 19. yüzyılın sonlarında başlamıştır. Birçok Avrupa ülkesi, arkeolojik miraslarını korumak için ilgili kurumları oluşturmuş ve yönetmelikleri düzenlemiştir. İngiltere’de, John Lubbock’un çabaları sonucu Antik Anıtların Korunması Yasası’nın⁶⁹ yürürlüğe girmesiyle 1882 yılında arkeolojik miras için koruyucu bir yasal çerçeveye yönelik ilk adımlar atılmıştır. Eski anıt kavramının ilk olarak İngiliz yasalarına girdiği 1882 tarihli Yasa, devlete, satışa sunulan eski anıtları satın alma ya da hediye yoluyla devir yetkisi vermiştir⁷⁰. Bu Yasa’da, belirtilen anıtların tahrip edilmeleri yasaklanmış ve denetim mekanizması olarak Antik Anıtlar Müfettişliği oluşturulmuştur. İlk müfettişlik görevini ise General Pitt Rivers üstlenmiştir⁷¹. Bu yasa ile birlikte eski anıtların bilinçsiz bir şekilde tahrip edilmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. İtalya’da ise, 1889 yılında Kazılar ve Müzeler Genel Müdürü olan G. Fiorelli’nin çabalarının bir sonucu olarak; arkeolojik, sanatsal ve anıtsal mirasın korunması için on iki bölge müfettişliği kurulmuştur⁷².

20. yüzyılın başlarında, Avrupa’da ülkeler bazında arkeolojik varlıkların korunmasına ilişkin yasal düzenlemeler oluşturulmaya çalışılmıştır. O dönemlerde, Amerika Birleşik Devletleri’nde eski eserlerin tahrip edilmesini önlemek için cezai yaptırımlar oluşturmak ve ülkedeki tarihi, bilimsel ve ulusal anıtların korunmasını teşvik etmek için 1906 yılında ilk olarak Federal Eski Eserler Yasası yürürlüğe

---

⁶⁹ Yasa hakkında detaylı bilgi için bakınız

http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1882/73/pdfs/ukpga_18820073_en.pdf

⁷⁰ Cleere 1984: 54; İnan 2018: 15-16.

⁷¹ D’Agostino 1984: 73; İnan 2018: 16.

⁷² Mattero vd., 1998: 133; İnan 2018: 16.

girmiştir⁷³. İtalya’da ise 1902 yılında yürürlüğe giren ve ilk olarak sadece anıtsal yapılar ile antik eserlerin korunmasını içeren yasa, sonraki yıllarda arkeolojik, tarihi ve kentsel alanlar ile doğal mirası barındıran parklar ve bahçeleri kapsayacak şekilde revize edilmiştir. Söz konusu yasa ile taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının korunması için düzenlenme yapılmıştır⁷⁴.

Koruma anlayışında yeni yaklaşımların benimsendiği 1930’lardan sonra, gerçekleştirilen uluslararası toplantılarda korumaya yönelik problemlere çevre ölçeğinde ortak çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır⁷⁵. Bu toplantılarla koruma kavramı yeni bir boyut kazanarak, korumanın ülkelerin belirlediği yasalardan ziyade ülkeler arasında alınan ortak kararlar ile sağlanması bilinci oluşmaya başlamıştır. Bu bilinç aslında kültürel varlıkların tüm insanlığın ortak mirası olduğu bilincinin temelini oluşturmaktadır. Arkeolojinin gelişimi, farklı toplulukların farklı yerlerde iskân etmesinin anlaşılmasıyla kazanılmış bir bilinçtir. Gelişmişlik düzeyi artan toplumlarda bilinç düzeyi yükselir, dolayısıyla arkeoloji bilimi de zamanla gelişerek bünyesine farklı konuları ve farklı kriterleri katar. Yapılan uluslararası sözleşmeler bu gelişmişlik düzeyini yansıtır. Ayrıca tüm Dünya’da geçmiş dönemlere ait tarihi ve arkeolojik değeri olan taşınır ve taşınmaz kültürel miraslarımızla ilgili ülkelerin görev ve kriterlerini belirler.

21-30 Ekim 1931 yılında Tarihi Anıtların Korunması ile ilgili Atina’da toplanan, Mimar ve Teknisyenlerin I. Uluslararası Konferansında Giovannoni’nin ilkeleri benimsenmiştir. 1932 yılında ise İtalya’da kabul edilen bu ilkeler daha ayrıntılı olarak Carta del Restauro (Restorasyon Tüzüğü) olarak yasal bir kimlik kazanmıştır. Yaşayan anıtlar için sağlama, kullanılamaz durumdaki arkeolojik yapılar için ise anastylosis uygulamasını öngörmektedir⁷⁶.

II. Dünya Savaşı’nın yarattığı tahribatın etkilerini gidermek amacıyla ülkeler arası iş birliğinin sağlanması sosyal, kültürel ve eğitim alanında ilişki içinde olması adına Birleşmiş Milletler bünyesinde 1946 yılında UNESCO kurulmuştur. Kültürel varlıkların korunması ve geliştirilmesi için çok sayıda sözleşme imzalanmıştır.

⁷³ Mattero vd., 1998: 133; İnan 2018: 16.

⁷⁴ Mumcu 1969: 55-56; D’Agostino 1984: 73; İnan 2018: 16-17.

⁷⁵ Hermann 1989: 35; İnan 2018: 17.

⁷⁶ Ahunbay 2009; 18-19; Kortanoğlu 2012; 182.

Arkeolojik ve kültürel mirasın korunmasına yönelik uluslararası işbirliği doğrultusunda 14 Mayıs 1954 tarihinde Lahey Sözleşmesi, “Silahlı Çatışma Hali Kültürel Varlığın Korunması Sözleşmesi” imzalanmıştır. Söz konusu sözleşme ile “eski eser-antika” tanımının yerine “kültür varlığı” tanımı kullanılmaya başlanmıştır⁷⁷. Aynı zamanda sözleşme ile kültür varlıkları insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmiştir. Kültür varlıklarının bütün dünya milletleri için önem taşıdığını ve milletlerarası ölçüde korunması gerektiği vurgusu yapılmıştır.

Nitekim savaş sonrası yapılanma sürecine girilmesiyle beraber, sanayileşme faaliyetlerin etkisiyle arkeolojik alanlarda geri dönülemeyecek tahribatlar yaşanmaya başlanmıştır. Arkeolojik alanlarda yaşanan bu tahribatın önüne geçilmek adına arkeolojik alanlarda koruma ve onarım çalışmalarını düzenlemek amacıyla 25-31 Mayıs 1964 tarihleri arasında Venedik’te toplanan II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi düzenlenmiştir. Kongrede koruma ve onarım çalışmaları için ilkeler belirlenmiş ve Venedik Tüzüğü adı verilen kararlar alınmıştır. Ülkemizde Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’nun 24 Eylül 1967 tarihinde 3674 sayılı İlke Kararı’yla kabul edilip, tüm koruma uygulamaları için geçerli hale getirilmiştir⁷⁸. 16 maddeden oluşan Venedik Tüzüğü’nde tarihi anıt kavramı yeniden tanımlanmış, tek yapıdan, uygarlıklara tanıklık yapan kentsel ya da kırsal yerleşme boyutuna ulaşmıştır. Tüzüğün 1. maddesinde tarihi anıt kavramı tanımlanmıştır. Tanımlamaya göre bu kavram sadece mimari eseri barındırmayıp, belli bir uygarlığın, tarihi olaylara tanıklık eden kentsel veya kırsal yerleşmelerini de içine almaktadır. Bu tanımlama aynı zamanda kültürel öneme sahip basit eserleri de içine almaktadır. Korumada sürekliliğin sağlanması, onarımda teknolojiden yararlanma, anıtların toplumsal amaçlarla kullanılarak değerlendirilmeleri ancak özgün niteliklerinin değiştirilemeyeceği, arkeolojik sitlerde yapılacak onarımlar gibi konulara açıklamalar getirilmiştir⁷⁹. Tüzükte kültür varlıklarının buldukları ortam içinde korunması gerektiği, önemli bir gerekçe olmadıkça buldukları ortamdan ayrılmamaları gerektiğine yer verilmiştir. Bu durum bütüncül koruma anlayışının bir göstergesidir.

---

⁷⁷ Madran- Özgönül 2005: 81.

⁷⁸ Madran-Özgönül 2005:153; Kortanoğlu 2012; 182.

⁷⁹ Ahunbay 2009; 19.

1964 tarihli Venedik Tüzüğü ile anıtsal yapılar ile tarihi yerleşimlerin korunması adına sürekli görev yapacak milletlerarası bir örgütün oluşturulması tavsiyesi üzerine 1965 yılında, Varşova’da Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) kurulmuştur⁸⁰. ICOMOS tarafından, özel uzmanlık alanı gerektiren arkeolojik alanların sürdürülebilir korunmasına yönelik çalışmalarda bulunulması için 1985 senesinde, bir alt birim olarak Uluslararası Arkeolojik Miras Yönetim Konseyi (ICAHM) oluşturulmuştur⁸¹.

UNESCO tarafından hazırlanan ve ülkemizin de taraf olduğu Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme 16 Kasım 1972 tarihinde kabul edilmiştir. Bu sözleşme ile arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar ve arkeolojik sitleri kapsayan alanlar kültürel miras sayılmıştır. Bu sözleşmeye taraf olan devletlerden her biri kendi topraklarında bulunan kültürel ve doğal mirasın saptanması, korunması, teşhiri ve gelecek nesillere aktarılması görevinin kendisine ait olduğunu üstlenmekle birlikte, kaynaklarını bu yönde kullanarak işbirliği sağlamayı taahhüt etmektedir. Bununla birlikte, kültürel ve doğal mirasa toplum yaşamında işlev vererek, korumayı planlama programlarına almak, koruma ve teşhir için gerekli kurumlar yok ise kurmak, yasal, bilimsel, teknik, idari, mali tedbirleri almak, bilimsel ve teknik çalışmaları geliştirmek, konuyla ilgili eğitim yapan merkezlerin kurularak geliştirilmesini desteklemek amaç olarak alınmıştır. Ayrıca kültürel ve doğal mirasın uluslararası işbirliği ile korunması gereken evrensel bir miras olduğu belirtilerek, bu kavram; devletlerin egemenliğine saygı gösterilmesi ve ulusal yasaların mülkiyet haklarına saygı kıstaslarına dayandırılmıştır. İstisnai evrensel değere sahip kültürel ve doğal mirasın korunması için Birleşmiş Milletler Eğitim ve Kültür Örgütü çerçevesinde Dünya Mirası Komitesi adı altında hükümetler arası komite kurulmuştur⁸². “Lahey Sözleşmesi ile eski eser kavramının yerine kültür varlığı kavramı kullanılmışken bu sözleşme ile birlikte kültürel miras kavramı kullanılmıştır. Bu durum aslında temelde eski eser olan varlıkların insanlığın ortak mirasının benimsenmesinin bir sonucudur.

1970’li yılların başında UNESCO tarafından yayımlanan “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşmesi” ile koruma bilinci hızlı bir şekilde

---

⁸⁰ Biörnstadt 2000:70; Kuban 2000: 35; İnan 2018: 20.

⁸¹ Biörnstad 2000: 70.

⁸² Sancakdar 2010:93-94; Kortanoğlu 2012: 183.

yayımlı göstermeye başlamıştır. Bunun yansıması olarak Avrupa Konseyi 1975 yılında Avrupa'nın mimarlık mirasının farkındalığını sağlamak ve mimari mirasını korumak adına Amsterdam Kongresi'ni düzenlemiştir ve Kongre sonunda Amsterdam Bildirgesi yayımlanmıştır. Bu bildirgenin hedefleri arasında; Avrupa'nın mimarlık mirasının, kültürel değerlerinden ziyade tüm insanlığın ortak mirası ve geleceğidir bilincini aşılmasıdır. Mimarlık mirasının sadece yapı veya yapı çevresiyle değil, tarihsel ve kültürel özellikleri ile tüm kentsel ve kırsal alanları içermesi gerektiği savunulmaktadır ayrıca yasal ve yönetsel önlemler alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu durum bütüncül koruma anlayışını ortaya koymaktadır.

ICOMOS Avustralya Milli Komitesi tarafından 1979 yılında onaylanan Burra Tüzüğü, kültürel miras yönetimi teorisi ve pratiğinin gelişmekte olan anlayışını yansıtmak üzere periyodik olarak; 23 Şubat 1981, 23 Nisan 1988, 26 Kasım 1999 ve 31 Ekim 2013 tarihlerinde güncellenmiştir. Tüzükte "bir alanın korunması, açıklanması ve yönetiminin, alanla özel ilişkisi ve anlamı olan veya alanda sosyal, manevi veya diğer kültürel sorumlulukları bulunan kişilerin katılımı ile sağlanması gerektiği" vurgulanmıştır. Tüzüğün koruma ile ilgili yaklaşımı ise, "kültürel miras alanları yönetiminin ayrılmaz bir parçasıdır ve sürekli olarak sorumluluk gerektirmektedir." Tüzükte korumaya ilişkin süreç üç temel başlık altında toplanmıştır; alanın önemini anlamak, alana yönelik politika geliştirmek ve alanı politikaya uygun olarak yönetmektir. Benimsenen koruma ilkeleri ile kültür varlıklarının korunması, çok paydaşlı katılım ile sağlanabileceği ön görülmektedir.

1980'li yıllara gelindiğinde kültür varlıklarının korunması adına yayımlanan birçok mevzuata rağmen hızlı nüfus artışı ile birlikte bayındırlık ve yapılaşma faaliyetleri hız kesmeden devam edilmiştir. Bu yapılaşma faaliyetleri taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının tahribine yol açmıştır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte, kültür varlıklarının korunmasında uygulanan teknikler teknolojiyle entegre olmuştur ve yeni bir boyut kazanmıştır. Bu bağlamda, 1984 yılında Floransa'da Avrupa Konseyi, Arkeoloji ve Planlama Kolokyumu gerçekleştirilmiştir. Bu bilimsel toplantıda ele alınan genel sonuçlar; "arkeolojik mirasın savunmasızlığı; birçok durumda arkeologlar, plancılar, merkezi, bölgesel ve yerel düzeylerde kamu kuruluşları, seçilmiş vekiller ve kamu arasında gözlemlenen diyalog ve anlayış eksikliği; arkeolojik miras için geliştirilecek her yaklaşımda karşılaşılan yetersiz kaynak sorunu; iyi niyetlerin sık sık

açıklanmasına karşın, bu mirasa ilişkin güncel Uluslararası Konvansiyon'da pratik uygulama eksikliği" sorunları ele alınmıştır. Aynı zamanda toplantıda arkeologların ve plancıların kendi yaklaşım ve amaçlarının açıkça belirtilmesinin üzerinde durulmuş ve tanımlamaları yapılmıştır. Bilimsel toplantıda mevzuatlar konusunda ise "yasal ve idari uygulamalar, koruma ve planlamaya yönelik düzenlemeler arasında uyumsuzluk olasılığını ortadan kaldırmak üzere gözden geçirilmelidir. Bütün planlama yasaları kültürel mirasın korunması hususunu kapsamalıdır" görüşü ortaya koyulmuştur. Bu bilimsel toplantının temel amacına bakılacak olursa, plancıların ve arkeologların ortak amacı kültür varlıklarının korunması ve korunması sağlanırken de öz niteliklerinin bozulmaması için ortak bir çalışma ortamının oluşturulmasının gerekliliği için gerekli özeni göstermeli temel esas olmalıdır. 1985 yılında, ICOMOS tarafından arkeolojik alanların sürdürülebilir korunmasına yönelik yönetim çalışmalarında bulunması için bir alt birim niteliğinde, Uluslararası Arkeolojik Miras Yönetimi Konseyi (ICAHM) kurulmuştur⁸³.

Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü ise ICOMOS tarafından hazırlanarak 1990 yılında Lozan'da kabul edilmiştir. Kazılarda hasar vermeyen yöntemlerin seçilmesi gerekliliği, rezerv alanı bırakılması, baraj gibi projeler nedeniyle tehlike altında olan arkeolojik alanlarda araştırmaların ayrıntılı olarak yapılması gerekliliği, belgelemenin önemine değinilmiştir. Ayrıca arkeolojik kalıntıların yerinde korunmasının önemi, sürekli bakım yapılamayacak alanlarda kalıntıların üzerinin toprakla kapatılarak korunabileceği belirtilmiştir. Alanın ziyarete açılması ve anlaşılabilir bir şekilde sunulabilmesi için çalışmalar yapılması, yerin gelişimini anlatan görsellerin hazırlanması ve bunların zamanla güncellenmesinin önemi ifade edilmiş, rekonstrüksiyonların arkeolojik kalıntılar için yapılabilme kısıtları belirtilmiştir⁸⁴.

Ülkemizin 1999 yılında taraf olduğu, Avrupa Arkeolojik Mirasın Korunması Sözleşmesi ise (Malta Sözleşmesi) 1992 yılında Valetta'da revize edilerek imzalanmıştır. Avrupa'nın ortak hafızasının kaynağı ve tarihi bilimsel incelemeler için bir araç olarak arkeolojik mirası korumak, amaç olarak belirlenmiştir. Arkeolojik miras; yapılar, inşaatlar, bina grupları, sitler, objeler, başka cins abideler ile bunların karada ve denizdeki uzantıları olarak tanımlanmıştır. Arkeolojik mirasın envanterinin çıkarılması,

---

⁸³ Biörnstadt 2000: 70.

⁸⁴ Ahunbay 2010:110; Kortanoğlu 2012; 183.

verilerin daha sonraki nesiller tarafından incelenebilmesi için arkeolojik rezerv alanlarının yaratılarak arkeolojik alanın tümünün kazılmaması, arkeolojik mirasın bulunması halinde resmi makamlara bildirmenin zorunluluğu, izinsiz kazı yapılmaması, arkeolojik mirasın yeterli koruma önlemleri alınmadan çıkarılmaması ve açıkta bırakılmaması, arkeolojik alanların korunması ve güçlendirilmesi için politikalar hazırlanması, kalkınma projelerine arkeologların katılımının sağlanması, arkeolojik mirası olumsuz etkileyecek kalkınma planlarının değiştirilmesi, yerinde korumanın esas olduğu ve arkeolojik alanların halka açılışında arkeolojik ve bilimsel niteliklerin olumsuz etkilenmemesinin sağlanması gibi konular belirlenmiştir. Ayrıca araştırma ve korumanın finansmanı, bilimsel bilginin toplanması ve dağıtımı, kamu bilincinin artırılması hakkında hükümler bulunmaktadır⁸⁵.

UNESCO, ICCROM ve ICOMOS'un işbirliğiyle düzenlemiş Nara Özgünlük Konferansı, 1994 yılında Japonya'nın Nara kentinde düzenlenmiştir ve konferans sonunda Nara Özgünlük Belgesi yayımlanmıştır. Konferansın amacı; "kültür mirasının korunması konusunda gelenekselleşmiş kavramları tartışmaya açan ve koruma uygulamalarında kültürlerin ve kültürel mirasın çeşitliliğine daha fazla saygı gösterilmesini sağlamak" olmuştur. Yayımlanan belgede 1964 yılında yayımlanan Venedik Tüzüğü temel alınmıştır. Özgünlük belgesi olmasındaki temel sebep; "kültürel kimlik arayışlarının saldırgan bir milliyetçilik ve azınlık kültürlerinin yok sayılması yoluyla sürdürüldüğü bu dönemde kültür mirasının korunması uygulamalarında da, özgünlüğün dikkate alınmasıyla en büyük katkı, insanlığın ortak mirasına tüm yönlerine saygı göstermek" olmalıdır.

Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü, Meksika'da 1999 yılında ICOMOS tarafından 12. Genel Kurulda kabul edilmiştir. Tüzükte temel alınan esaslar; "Küreselleşmenin arttığı bir dönemde kültür mirasının ve kültürel çeşitliliğin korunması, konservasyonu, yorumu ve sunumu toplumlar için önemli bir mücadele konusudur. Kültür mirasının uluslararası kabul gören standartlara göre ve uygun bir biçimde korunması ve yönetimi, genellikle konuyla ilgili bir kurumun, topluluğun veya uzman grubun sorumluluğundadır." Kültür mirasının yönetiminde ev sahibi ülkelerin toplumuna ve ziyaretçilerine kültür mirasının önemi ve niçin korunması gerekli

---

⁸⁵ Madran-Özgünlük 2005: 86-87; Kortanoğlu 2012; 185-186.

olduğunu açıklamakla hükümlüdür. Tüzükte temel alınan diğer bir prensip ise; “kültür mirasına erişim, beraberinde bugünkü ev sahibi topluluğun, yerli koruyucular veya tarihi sahiplerinin kültür değerlerine, çıkarlarına ve yasal haklarına, o kültür mirasının geliştiği peyzaj ve kökenini oluşturan kültürlere saygı gösterilmesini gerektirir.” Tüzüğün diğer bir amacı ise “plan ve politikaları tanımlayanların kültür mirası alanlarının korunması, konservasyonu bağlamında, sunum, yorum ve kültürel etkinliklerle ilgili ayrıntılı, tanımlanabilir hedefler ve stratejiler geliştirmelerini teşvik etmek” olduğu belirtilmiştir. Her topluluğun kültür mirası ve ortak belleği, günümüzde önemli olduğu gibi gelecekte için de önem teşkil edecek, yeri doldurulamaz bir hazinedir anlayışı ile hareket edilmesi gerekmektedir.

ICOMOS, 2008 yılında Kanada’da düzenlenen 16. Genel Kurulu tarafından onaylanan Kültürel Miras Alanlarının Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü yayımlamıştır. Bu tüzüğün amacı, yorumunun ve sunumun temel ilkeleri kültürel mirasın korunması ile ilgili çabalarının temel sebebi olarak; halkın takdirini ve kültürel miras alanlarının anlaşılmasını sağlanması için bir kılavuz olarak tanımlamaktır. Yorumlama ve sunum, kültürel mirasın korunması ve yönetilmesi sürecinin bir parçası olduğu kabul edilmiştir. Tüzükte yedi ilke belirlenmiştir⁸⁶. Tüzükte belirtilen ilkelere bağlı olarak; Kültürel miras alanının geçirdiği evreleri dikkate almak ve tümüne saygı göstermek, alanla bağlantılı somut olmayan kültür mirasını da kaynak olarak değerlendirmek, paydaşların yorumlamaya katılması, kültürel miras alanlarının toplumla iletişimi ve eğitime katkısı, kültürel mirasa erişim hakkı ile yönetme, koruma ve anlatma sorumluluğu arasındaki dengenin iyi kurulmasıdır.

2.6.2. Türkiye’de Kültür Varlıklarının Koruma Anlayışının Gelişimi ve Mevzuatlar

2.6.2.1. Osmanlı Dönemi’nde Kültür Varlıklarının Koruma Anlayışının Gelişimi ve Mevzuatlar

Kültür varlıklarını koruma düşüncesi, tarihi eserlere olan ilginin yoğunlaştığı Rönesans sonrası dönemde, 19. yüzyılda müzecilik faaliyetleriyle başlamıştır. Kitab-ı Mukaddes ve Helenizm araştırmaları, Osmanlı topraklarında arkeolojik kazıların

---

⁸⁶ Söz konusu Tüzük ayrıntılı olarak Açık Hava Müzelerinin Oluşturulma Parametreleri başlığı altında incelenecektir.

yapılmasına sebep olmuştur⁸⁷. Yurtdışından gelen gezginler ve diplomatlar, arkeolojik kazılarda ortaya çıkartılan tarihi eserleri yurt dışına götürülmesinde rol oynamışlardır. Kontrolsüz arkeolojik kazıların önüne geçilebilmesi için Osmanlı Müzeciliğinin başlatılmasıyla talan, durdurulmaya çalışılmıştır. Osmanlı'da kamu hizmetlerinin görülmesinde rol oynayan vakıflar, kültür varlıklarının korunmasında etkin olmuştur. Bunun yanında hukuki düzenlemelere gidilmiştir ve Asar-ı Atike Nizamnamesi ile başlayan hukuki düzenleme süreci, Nizamnamenin ihtiyaçlara göre revize edilmesi devam edilmiştir ve uzun süreyle uygulamada kalmıştır.

Eski yerleşmeler emek ve yaratıcılıkla biçimlenen ve bazen de kutsal sayılan arkeolojik alanlar, geçmişten günümüze gelen yerlerdir. Geçmişte yaşayanların izlerini taşıyan eski yerleşimlere olan ilginin bilim dalına dönüşmesi sağlayan, 18. yüzyılda İtalya'da gerçekleştirilen sistematik kazılardır. 18. yüzyıl Avrupa'sında bilim ve sanatın gelişmesiyle antikaya olan merakı arttırmıştır ve Yakın Doğu'ya gönderilen gezgin ve diplomatlar ile kültür ve sanat değerlerinin saptaması yapılmış ve belirlenen yerlerde kazı çalışmaları yapılarak çıkartılan eserler satın alınarak Avrupa başkentlerine getirilmiş ve müzelerde sergilenmeye başlanması arkeolojiye olan ilginin artmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde somut kültür varlıklarına olan ilgi Tanzimat dönemiyle başlamaktadır. Bu dönemde Avrupa'ya seyahat eden Osmanlı aydınları Avrupa'daki kültür varlıklarının koruma altına alınıp sergilenmesi dikkatlerini çekmiştir. Bu dönemde devletin kültür varlıklarına olan ilgi artmış ve sahip çıkma konusunda ilk eylemini 1846-1847 yıllarında ilk müzenin kurmasıyla gerçekleştirmiştir. Bu müze, Ahmet Fethi Paşa'nın gayretleriyle, Aya İrini Kilisesi'nde kurulmuş ve Mecmua-i Âsâr-ı Atıka ve Mecmua-i Eslâh-i Atıka adlı iki bölüm halinde düzenlenmiştir⁸⁸. Bu müze, eski silahların ve devletin çeşitli yerlerden topladığı antik dönemlere ait eşyaların toplandığı koruma altına alındığı depo işlevindedir. İlerleyen dönemlerde kurulacak olan müzenin özünü oluşturması bakımından önemlidir. 1868-1869 yıllarında, Ali Paşa'nın sadrazamlığı döneminde, eski eserlerin toplanarak Avrupa'daki müzelerin tarzında bir müze kurulması fikri oluşmaya başlamıştır ve Aya İrini Kilisesi'nde kurulan

---

⁸⁷ Çolak 2015: 42.

⁸⁸ Eyice 1985: 1587; Önge 2018: 10.

müzeyle Galatasaray Sultanisi tarih öğretmenini olan E. Goold müdür olarak atanmıştır⁸⁹. Yapılan düzenlemelerle beraber müzede bulunan eski eserler ile ilgili düzenleme yapılması fikri gelişmeye başlamıştır.

Eski eserlerin belli bir merkezde muhafazası ve teşhirini düzenlemek amacıyla hazırlanan Âsâr-ı Atîka Nizamnamesi 14 Şubat 1869 tarihli Takvim-i Vekayi gazetesinde yayınlanmıştır⁹⁰. Bu nizamnamenin hazırlık aşamasında 29 Ocak 1869 yılında kaleme alınan belgede: bulunan eserlerin çift olması durumunda bir tanesi devlete, diğeri ise kazıyı gerçekleştirene bırakılması uygun bulunmuştur. Eski eserin kazılar sırasında çift olarak çıkması nadiren karşılaşılan bir durum olmakla birlikte çift olma durumunda saklanması muhtemel durumlar arasındadır. Nizamnamenin bu şartı ile mevcut müzenin gelişiminin aksamasıyla devlet, eski eserler konusunda uzmanlar tayin ederek ülke genelinde eserlerin araştırılıp bulunması ve batılı tarzda müze oluşturulması içinde bir nizamnamenin yapılması uygun bulunmuştur. Devlet yapılacak müze içinde bütçe ayırması kararı verilmiştir.

Bu kararlardan sonra kuruluş aşamasında olan müzenin zenginleştirilmesi amacıyla 6 Nisan 1869 yılında Babıali'den Maarif Nezareti'ne gönderilen yazıda, çıkarılan eserlerin "hıfz ve teşhiri" kararlaştırılmış olduğundan bahsedilerek, vilayetlerden nakledilebilecek eski eserlerin İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir⁹¹. Kazı çalışmalarının kontrolü mahalli idarelere bırakılmış ve hazırlanan nizamname çok geçmeden yürürlüğe girmiştir. Eski eserlerin ülke dışına kaçırılmasının önlemek amacıyla kazı çalışmalarını belli bir düzene oturtmak için hazırlanan nizamnamede, Avrupa devletlerinin İstanbul'daki elçilerinin baskısı sonucunda nizamnamenin bazı maddeleri istismar edilmiştir ve eski eserlerin yurt dışına kaçırılması belirli orandan azalmış olsa da bu talan durdurulamamıştır.

Nizamname yürürlüğe girmesiyle çıkartılan tarihi eserlerin muhafaza edilmesi ve uygun bir teşhir ortamının hazırlanması için yeni bir müzenin oluşturulması fikri, müze müdürü Dr. Dethier tarafından Maarif Nezareti'ne sunulmuş ve Çinili Köşk'ün yeni müze binası olarak talep etmiştir. 26 Aralık 1873 tarihinde eski eserler için Topkapı Sarayı civarındaki Atik Cebehâne'nin artık yetersiz olduğu, binanın silahlarının konulduğu yer olduğundan Seraskerlikçe tahliyesi istenmiş ve eski eserlerin

---

⁸⁹ Şimşek-Dinç 2009: 107.

⁹⁰ Şimşek-Dinç 2009: 107.

⁹¹ Şimşek-Dinç 2009: 107.

yeni bir müzeye nakli ve teşhiri için en uygun yer olarak Çinili Köşk gösterilmiştir⁹². Çinili Köşk 1872 yılından beri müzenin yeni binası olarak düşünülse de tarihi eserlerin nakli Aya İrini Kilisesi'nden Çinili Köşk'e 1876 yılında gerçekleştirilebilmiştir ve Çinili Köşk'ün müze mahiyetine uygun olmadığı için tadilat çalışmaları gerçekleştirilmiş ve müzenin açılışı 16 Ağustos 1880 tarihinde gerçekleşmiştir. Yeni bina fikrinin ortaya atılmasıyla beraber ilk nizamnamenin de yetersizliği kabul görülmüştür ve 7 Nisan 1874 tarihinde ikinci bir Âsâr-ı Atîka Nizamnamesi yapılmıştır. İlk nizamnameye oranla daha insicamlı ve geniş olan nizamname 36 maddeden oluşmaktadır ve ilk iki maddesinde eski eser tanımlaması yapılmıştır⁹³.

1878 yılından beri Müze Komisyon üyesi olarak görev yapan Osman Hamdi Bey 11 Eylül 1881 tarihinde Müze-i Hümayun Müdürlüğüne atanmıştır. Âsâr-ı Atîka Nizamnamesi'nin yetersiz olduğu düşüncesiyle yeni bir nizamname hazırlayarak Maarif Nezareti'ne sunmuştur ve hazırlanan Âsâr-ı Atîka Nizamnamesi 31 Ocak 1884 tarihinde Meclis-i Mahsus-ı Vükela tarafından kabul edilip, 21 Şubat 1884'te Padişah tarafından onaylanmıştır⁹⁴. Yeni nizamname 5 fasıl ve 37 maddeden oluşmaktadır⁹⁵. Nizamnamede yapılan yenilikler; kazı çalışmalarında bulunan tüm eserler devlete ait olduğu, eserlerin yurtdışına çıkartılması yasaklanmış, eski eserler üzerinde gerçekleştirilecek herhangi bir değişiklik kesinlikle yasaklanması şeklindedir. 1869 yılında kabul edilen ilk nizamnameden farklı olarak günümüz eski eserlerin korunma altına alınması anlayışına yaklaşmıştır ve yasa Türkiye'de 89 yıl boyunca varlığını sürdürmüştür.

Osman Hamdi Bey Türkiye'deki arkeoloji eğitiminin temellerini atacak olan Sanayi-i Nefise Mektebi'ni (Güzel Sanatlar Akademisi) kurmuştur. Bu mektebin kurulmasıyla arkeoloji bilimini hem eğitim hem de bürokratik anlamda kurumsallaştırmıştır.

Müze Müdürlüğü görevine getirilen Osman Hamdi Bey ilk Türk bilimsel kazı çalışmalarını; Nemrut Dağı, Lagina Tapınağı ve Sayda Antik Kenti'nde gerçekleştirmiştir⁹⁶. 1887 yılında gerçekleştirdiği Sayda kazısında Fenike krallarına ait çok sayıda lahit ortaya çıkarılmıştır. İskender Lahdi, Ağlayan Kadınlar Lahdi ve Satrap Lahdi en önemli lahitler arasındadır ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde

⁹² Şimşek-Dinç 2009: 111.

⁹³ Mumcu 1971: 70.

⁹⁴ Şimşek-Dinç 2009: 112.

⁹⁵ Can 1948:6-12; Şimşek-Dinç 2009:112.

⁹⁶ Kaderli 2014: 35.

sergilenmektedir⁹⁷. Kazı çalışmalarında ortaya çıkartılan eserler çeşitlilik bakımından zengin ve miktar bakımından oldukça fazla olması sebebiyle Müze-i Hümayun binasında sergilenemeyeceği göz önünde bulundurularak ek bina yapılması düşünülmüştür. Nitekim yapılacak binanın, eserlerin korunmasına ve sergilenmesine elverişli olmasına özen gösterilerek, kârgir ve çatısının demirden yapılması tasarlanmış ve inşaatına başlanılmıştır⁹⁸. Tasarlanan yeni müze binasıyla birlikte yeni müzecilik anlayışının da başlatılmasına karar verilmiş ve müze yönetimi için 13 Mayıs 1889 tarihinde Müze-i Hümayun Nizamnamesi yayımlanmıştır⁹⁹. Nizamname 5 başlık 43 madde ile açıklanmaktadır. Bu nizamname de müze işleyişi ve müzede çalışan tüm görevlilerin görev tanımı titizlikle yapılmıştır. Ayrıca eski eserlerin korunması ve bakımı hakkında gerekli hükümlülüklerden de bahsedilmiştir. Söz konusu nizamnamenin ikinci maddesi gereğince Şura-yı Devlet tarafından 10 Eylül 1894 tarihinde Sanayi-i Atîka-i İslamiyye eserleri için müzede özel bir şube açılması karara bağlanmıştır. İlgili şubenin bu tarihte açılmasının gerekçesi ise şimdiye kadar toplanan İslamî eserlerin böyle bir şubeyi açmaya yeterli hale gelmesidir¹⁰⁰.

Tophane Sarayı'nın müzeye dönüştürülme fikri ilk olarak 1909 yılında ortaya atılmış ve çalışma için raporlar hazırlanmış fakat müze fikri Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleştirilebilmiştir¹⁰¹. Bu döneme kurulan diğer müzeler; 1902 yılında Konya Müzesi, 1904 yılında Bursa, Sivas ve Selanik Müzeleri'dir. 1900 yılında Bergama ve Kuşadası müze deposu kurulmuştur.

I. Dünya Savaşı'nın şiddetinin arttığı dönemde 21 Mayıs 1917 tarihinde Muhafaza-i Âsar-ı Atika Encümen-i Dairesi kurulmuş ve ilk olarak İstanbul'da tehdit altında olan taşınmaz eski eserler saptanmıştır ve bu eserlerin bilimsel araştırılması yapılarak fotoğrafları çekilip arşive eklenmiştir¹⁰². Encümen Cumhuriyet Dönemi'nde de görevine devam etmiştir. Aynı yıl içerisinde 15 Haziran 1917 tarihinde Âsar-ı Nakşiye Müzesi kurularak resim sanat müzeciliğe dâhil edilerek bugünkü Resim ve Heykel Müzesi'nin temelini oluşturmuştur¹⁰³.

---

⁹⁷ Özdoğan 2006: 29-40.

⁹⁸ Şimşek-Dinç 2009: 118.

⁹⁹ Mumcu 1969: 74.

¹⁰⁰ Şimşek-Dinç 2009: 119.

¹⁰¹ Mumcu 1969: 77.

¹⁰² Mumcu 1969: 77.

¹⁰³ Mumcu 1969: 77.

Türkiye'ye bugünkü modern müzecilik anlayışını getiren Osman Hamdi Bey'in ölümü üzerine Müze-i Hümayûn Umum Müdürlüğüne kardeşi Halil Edhem Bey getirilmiştir ve 27 Şubat 1911 tarihinde İstanbul Âsar-ı Atika Muhibleri Cemiyeti'ni kurmuş, müzeyi geliştirmiş ve Muhafaza-i Âsar-ı Atika Encümen-i'ni kurarak yönetmiştir¹⁰⁴. Ayrıca ilk Osmanlı arkeoloji yayınlarını gerçekleştirmiştir¹⁰⁵.

2.6.2.2. Cumhuriyet Dönemi'nde Kültür Varlıklarının Koruma Anlayışının Gelişimi ve Mevzuatlar

Ülkemiz topraklarında devam eden Kurtuluş Savaşı sırasında 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıyla milli hükümet toplantılar düzenlemeye başlamıştır. 9 Mayıs 1920'de yapılan toplantıda hükümet programında "milli eski eserlerimizi bir an önce derleyerek korumanın amaçlandığı" belirtilmiştir ve Müze-i Hümayûn Umum Müdürlüğü Yeni kurulan hükümette Türk Asar-ı Attika Müdürlüğü olarak değiştirilmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır¹⁰⁶.

Cumhuriyet'in ilk yılları olan 1924-1930 yılları arasında kalan süreçte toplumsal uzlaşmayı sağlayarak bir ulus devlet olmak, arkeolojik çalışma ve araştırmaları destekleyecek güçlü kurumların oluşturulması ve iyi yetişmiş uzmanların eğitimini sağlanması temel hedef olarak benimsenmiştir. Ulus devlet anlayışını toplumsal uzlaşmayı sağlayacak dinamiği ise Türk kimliğinin tarihsel kökleri anlaşılması ve araştırılması olmuştur¹⁰⁷. Anadolu topraklarında, ulus devlet yaratma amacıyla ortaya konmuş Türk Tarih Tezi olarak tanımlanan görüşün ilk çalışmaları Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk başkanlığında başlatılmıştır fakat bu görüşlerin şekillenmesi ve tam olarak tanımlanması 1929-1937 yılları arasında gerçekleşir¹⁰⁸. Bu çalışmalar kapsamında öncelikli olarak araştırılması talep edilen hususlar; Türkiye topraklarında yaşayan en eski halkların kimler olduğu, bu topraklarda en eski uygarlıkların kimler tarafından ve nasıl kurulduğu, Türklerin dünya tarihindeki ve uygarlığındaki konumlarının ne olduğu ve İslam Tarihinde Türklerin gerçek kimlik ve rollerinin ne olduğu konularıdır¹⁰⁹.

---

¹⁰⁴ Mumcu 1969: 78.

¹⁰⁵ Yıldızdoğan 2007: 310.

¹⁰⁶ Kaderli 2014: 35.

¹⁰⁷ Özdemir 2003: 12.

¹⁰⁸ İnan 1939: 243-246.

¹⁰⁹ İnan-Karal 1946: 59.

Antropolojik çalışmaların gerçekleştirilmesi amacıyla 1925 yılında kurulan Türk Antropoloji Araştırma Merkezi'nin adı 1929 yılında Türk Antropoloji Enstitüsü olarak değiştirilmiştir. Mustafa Kemal'in emri ile Türk Tarih Kurumu 1931 yılında kurulmuştur. Kurum adına ilk kazı 1933 yılında Hamit Zübeyr Koşay başkanlığında Ahlatlıbel'de gerçekleşmiştir. Çok geçmeden 1934 yılında İstanbul Üniversitesi bünyesinde Türk Arkeoloji Enstitüsü kurulmuştur. Hamit Zübeyr Koşay ve Remzi Oğuz Arık Alacahöyük kazılarını 1935 yılında gerçekleştirir¹¹⁰. İstanbul Üniversitesi'nin açılması üzerine 1936 yılında ise Ankara'da Dil Tarih Coğrafya Fakültesi açılarak arkeoloji eğitim alanındaki eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyetin ilk döneminde, kurtarma kazılarının yanı sıra yapılmış olan çok sayıda bilimsel araştırma ve kazı da vardır; bunların hemen hemen tümünün Atatürk'ün kişisel isteği ve yönlendirmesiyle yapıldığı da bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda ilk dönem kazıları arasında 1930 yılında Gavurkale kazısı, 1932 yılında Hasankeyf yüzey araştırması, 1933 yılında Ahlatlıbel ve Karalar kazıları, 1934 yılında Göllüdağ, Büyük Güllücek ve Pazarlı kazıları, 1937 yılında Çankırıkapı, Etiyokuşu, İzmir Namazgâh ve İstanbul Sarayburnu kazıları sayılabilir¹¹¹.

1923 yılında Atatürk, Ankara'daki müzenin geliştirilerek yeniden yapılandırılması emri üzerine Heyet-i İmliye kurulmuştur. Bu heyetin diğer bir görevi ise Osmanlı İmparatorluğu'nda yürürlüğe giren Asar-ı Atika Nizamnamesi'ni de gözden geçirmesidir¹¹².

1973 yılına yürürlüğe giren Eski Eserler Kanununa kadar olan süreçte taşınır ve taşınmaz eski eserler ile ilgili 1925 yılından 1934 yılına kadar kararname, genelge ve yönetmelikler yayımlanmıştır. Taşınır eski eser statüsüne giren etnografik eserler, milli saraylardaki kıymetli taşınır eserler, tekke ve zaviyelerdeki eski eserlerin müzelere gönderilmesi karara bağlanmıştır.

17 Şubat 1926 yılında yürürlüğe giren 743 sayılı Medeni Kanunun 696. maddesine göre, şahıs arazisinde bulunan define arazi sahibine ait kabul edilmiş eğer defineyi bulan arazi sahibi değil ise değerinin yarısını geçmemek kaydıyla defineyi bulan şahıs hak talep edebilir¹¹³. Ayrıca 1928 yılında koleksiyoncuların için bağlı

---

¹¹⁰ Koşay 1973: 9.

¹¹¹ Özdoğan 2014: 132.

¹¹² Özdoğan 2014: 132.

¹¹³ Çal 1990: 55.

olacakları şartlar ile ilgili bir genelge yayımlanmıştır. Eski eser ticareti yapanlar ile ilgili genelge 17 Ocak 1930 tarihinde çıkartılmıştır.

Taşınmaz eski eserler ile ilgili mevzuatlar ise 1924 yılından 1940 yılına yayımlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde tasarlanan fakat faaliyete geçirilemeyen Topkapı Sarayı'nın müzeye dönüştürülmesi tasarısı Cumhuriyet'in ilanından sonra 16 numaralı İcra Vekilleri Heyetinin aldığı karar ile 16 Nisan 1924 tarihinde sarayda bulunan mevcut eşyalar ile birlikte sarayın müzeye dönüştürülmesi kararı alınmıştır. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla mimari açıdan önem teşkil eden türbelerin bakımı ve korunması Maarif Vekaletine bırakılmıştır. Eski eserlerin korunması ve bakımı konusunda alınacak tedbirler için 1 Nisan 1931 tarihinde kararname yayımlanmış ve bu kararnamede heyet kurulması kararı alınmıştır. Maarif Vekaleti'nin 19 Aralık 1931 tarihinde yayımladığı genelge ile tarihi eserlerin onarımı, mevcut müzelerin geliştirilmesi ve yeni müze ve müze deposu kurulması için Belediye ve Özel İdarelerin bütçelerine ödenek konulması istenmiştir¹¹⁴.

Kaderli'ye göre: "Kurulan yeni devlet, geçmişini Osmanlı İmparatorluğu'na değil, Türk kökenlerine dayandırmak istemiştir"¹¹⁵ düşüncesini desteklemek amacıyla Türk Tarihi Tetik Cemiyeti ve Türk Tarik Kurumu'nun kuruluşlarını örnek olarak sunmuştur. Bu görüşünü destekleyen diğer bir gelişme ise 9 Haziran 1935 tarihinde yayımlanan genelgede Selçuklu mezarlarının tespit edilip araştırılması kararıdır. Bu dönemde uluslararası bağlamında bir gelişme ise: Londra'da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Konferansına katılım gerçekleştirilmiş ve 16 Kasım 1945 tarihinde imzalanan UNESCO Kuruluş Sözleşmesinin, TBMM tarafından 30 Mayıs 1946 tarihinde 4895 sayılı yasayla kabul edilmiştir. 25 Ağustos 1949 tarihinde ve 3/9862 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla da UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yönetmeliği'nin oluşturulmasıdır¹¹⁶.

2 Temmuz 1951 tarihinde 5805 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun" yürürlüğe girmesi ile bir binanın eski eser olduğuna ilişkin kararı verecek bir merci olarak Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kurulmuştur. Bu kurul eski eserlerin korunması konusunda en yetkili kurul olmuştur ve Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Bu kurulun amaç ve

---

¹¹⁴ Çal 1990: 56.

¹¹⁵ Kaderli 2014: 36.

¹¹⁶ Kahya et al. 2014: 280.

görevlerini belirten Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Talimatnamesi 10 Mayıs 1952 tarihinde yayımlanmış ve 1959, 1962 ve 1974 yıllarında düzenlemeler getirilmiştir. Kuruluşun önemli görevleri arasında; Çökme riski taşıyan eski eserlerin yıkılmadan onarılmasının sağlanması, kurul tarafından koruması uygun görülmeyen taşınmaz eski eserlerin yıkılmadan önce rölövelerinin yapılıp kurula gönderilmesi görevleri arasındadır.

1960'larda eski eserlerin korunmasında anayasa ile güvence altına alınmıştır ve 1961 Anayasasının 50. maddesinde tarihi ve kültürel açıdan değerleri olan eski eser ve anıtların korunması devletin hükümlüğünde olduğu açıkça ifade edilmiştir¹¹⁷. Eski eserlerin korunması anayasa ile güvence altına alınması ile eski eserler için yasal bir düzenlemenin alt yapısı oluşturulmuştur.

Eski eserlerin korunması 1961 anayasası ile devletin hükümlüğüne bırakılması ile bu alandaki yasal düzenleme eksikliği giderilmesi adına 25 Ocak 1973 tarihinde 1710 sayılı Eski Eser Kanunu yürürlüğe girmiştir. 1710 sayılı Kanun, 1906 yılında güncellenen Âsar-ı Atfika Nizamnamesinin revize edilerek yürürlüğe girmiş halidir. 1710 sayılı kanundan eski eser tanımı Âsar-ı Atfika Nizamnamesinde olduğu gibi kabul edilmiştir ve bu tanımlamaya ek olarak taşınır ve taşınmaz eski eserlerin yeraltı, yerüstü ve sualtı konumları belirtilmiştir. Kanunun 2. maddesinde etnografik eserlerin tanımlaması yapılmıştır. Tanımlamalara yeni dâhil edilen diğer kavramlar ise; anıt, külliye, sitlerdir ve sit kavramı genişletilerek arkeolojik sit, tarihi sit ve ören yeri ayrımı yapılmıştır. Kanuna dâhil olan diğer konular ise; eski eser ticari, kazı çalışmaları, define kazılarıdır. Kanunda iki temel yanlış olduğu görüşü vardır. Bu görüşlerden bir tanesi H. Çal'a aittir. Çal'a göre: "Kanunun ve ilgili yönetmeliklerin hazırlanmasında hukukçulara danışılmamış olmasıdır"¹¹⁸ B. Umur'a göre ise: "Anayasanın diğer maddelerine pek çok noktada ters düşülmüştür"¹¹⁹.

Ülkemizde yaşanan 12 Eylül 1980 darbesiyle birlikte 1961 Anayasası askıya alınır ve yerine 1982 Anayasası kabul edilir. Yürürlüğe giren anayasanın 63. maddesi kültür varlıklarının korunmasıyla ilgili tek maddedir ve 1961 Anayasasının 50. maddesine ek olarak korumayı destekleyici ve teşvik edici tedbirler alır ibaresi eklenmiştir. Kısa bir süre sonra 21 Temmuz 1983 tarihinde 2863 sayılı Kültür ve Tabiat

---

¹¹⁷ Çal 1990: 59.

¹¹⁸ Çal 1990: 66.

¹¹⁹ Umur 1980: 160.

Varlıklarını Koruma Kanun yürürlüğe girmiştir. “Yedi bölüm, yetmiş sekiz esas, altı geçici maddeden oluşan bu kanunun, on altı maddeden oluşan ikinci bölümün tamamı korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarına ayrılmıştır. Kanun uygulamada doğan sıkıntılar nedeniyle yürürlüğe girişinden günümüze on tanesi kanunla, üç tanesi kanun kuvvetinde kararname ile olmak üzere on üç değişiklik geçirir”¹²⁰. Yasanın tanımlar kısmında kültür varlığı, sit, korunma gibi kavramlar tanımlanmıştır. Korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları örneklendirilerek devlet malı olduğu hükmüne bağlanmıştır. Kanun’un 17. maddesinde sit alanlarında korumanın koruma amaçlı imar planı ile sağlanmasının öngörülmesiyle, koruma anlayışı bütüncül bir anlam kazanmıştır ve planlama korumanın aracı olarak algılanmıştır.

2000’li yıllara gelindiğinde koruma kavramı kentsel koruma anlayışına ulaşarak, uluslararası koruma modellerine uygun bir norma 14 Temmuz 2004 tarihinde çıkartılan 5226 sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”¹²¹ ile sağlanmıştır. 2863 sayılı Kanun’da yapılan değişikliklerdir. Bu değişiklikler, koruma politikalarının oluşturulması, kültür varlıklarının korunmasında uluslararası mevzuat ve sözleşmelerde var olan fakat Türkiye için yeni olarak değerlendirilebilecek kavramları içermektedir. Bu Kanun ile; “bugüne kadar sözü edilmemiş yönetim alanı, yönetim planı, bağlantı noktası gibi yeni tanımlamalar oluşturulmuş, koruma planlaması içinde eylem alanlarının ve önceliklerinin belirlenmesi olanaklı hale getirilmeye çalışılmıştır”¹²².

Koruma çalışmalarında yeni mevzuatların yürürlüğe girmesi ile birlikte alan yönetimi modeli ortaya çıkmıştır. Kültür varlıklarının alan ölçeğinde koruma altına alınması sit alanları kavramları ile desteklenmiştir. Kültür varlıklarının koruma ve sergileme uygulaması açık hava müzeleri gündeme gelmiştir.

---

¹²⁰ Genim 2014: 121.

¹²¹ Kanun hakkında detaylı bilgi için bk. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040727.htm>

¹²² Kejanlı 2007: 194.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

(KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUMA VE SERGİLEME YAKLAŞIMI)

3.1. Arkeolojik Açık Hava Müzeleri

Kültür varlıklarının topluma sunulması müzeler aracılığı ile gerçekleştirilmektedir¹²³. Müzeler, arkeoloji biliminin topluma ulaşmasını sağlasa da sadece eser, obje ya da koleksiyon sergileme anlayışına sahip olması ve toplumla arasında sınırlı ve pasif bir ilişki içinde olması nedeni ile tartışılan bir kavramdır¹²⁴. Cam arkası sergilemenin toplum tarafından pasif iletişim algısı oluşmasına neden olmuştur. Arkeoloji biliminin topluma ulaşmasını sağlarken aynı zamanda eserlerin doğal ortamında sergilenmemesi ziyaretçilerin eserleri anlamlandırmada zorluk çekmesine neden olmaktadır.

20. yüzyılda küreselleşme hareketleri ile birlikte yerleşme kavramını da beraberinde getirmiştir bu durumun müzelere yansması fiziksel ve yapısal anlamda değişime uğramasına neden olmuştur. Bu değişim yeni müzecilik akımı kapsamında açık hava müzelerini gündeme getirmiştir¹²⁵. Açık hava müze kavramı, en genel anlamı ile bir kültür varlığının kendi doğal ortamı içinde sergilenerek, insanlara geçmiş kültürleri aktarma amacı ile özgün ortamda gerçekleştirilen müze uygulaması olarak tanımlanmaktadır. Bu tür müzelerin bilinen müzelerden farkı, kültür varlıklarının yapay bir ortamda, nesnel olarak sergilenmesi yerine kendi ortamlarında, daha anlamlı hale

---

¹²³ Kültür varlıklarında sürekliliğinin sağlanması öncelikli olarak bu varlıkların korunması ve topluma aktarılması ile sağlanmaktadır. Topluma aktarılması ise sergileme ile sağlanmaktadır. Bu kapsamda kültür varlıklarının korunması ile ilgili olarak uluslararası ilkeler belirlenmiştir. İlk olarak 1946 yılında UNESCO'nun kurulması ile birlikte kültür varlıklarının korunması ve geliştirilmesi için çalışmalara başlanmıştır. 1954 yılında Lahey Sözleşmesi: Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Varlığın Korunması Sözleşmesi ile birlikte kültür varlıklarının insanlığın ortak mirası görüşü kabul edilmiştir ve bu görüş ile birlikte bu varlıkların korunması, sergilenmesi, topluma aktarılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için ilkeler benimsenmiştir. Bu ilkelerin revize edilmiş hali 2008 yılında ICOMOS tarafından yayımlanan Kültürel Miras Alanlarının Yorumlama ve Sergilenmesi Tüzüğüdür. Bu tüzük kapsamında kültür varlıkları koruma, sergileme yaklaşımlarının uygulanacağı alanlar olarak arkeolojik parklar ve açık hava müzeleri kavramları gündeme gelmiştir. Bu tüzükte yayımlanan ilkeleri esasında açık hava müzelerinin oluşturulma kriterleri belirlenmiştir. Bu bölümde Kültürel Miras Alanlarının Tanıtımı ve Sergilenmesi Tüzüğü kapsamında açık hava müzesi kavramı incelenecektir.

¹²⁴ Tuna 2014: 57.

¹²⁵ Tuna 2014: 57.

gelmesi, ziyaretçinin geçmiş kültürlere ait bu nesnelere bir eser olarak değil, gerçek işlevini anlayarak değerlendirebilmesine olanak sağlamaktadır¹²⁶. Bu bağlamda açık hava müzeleri, müzelerin stabil havasından sıyrılarak, eserlerin kendi ortamında gözlemleyip deneyimlenmesini sağlamaktadır.

Eres, açık hava müzesi kavramına arkeolojik kültür varlıkları bağlamında şu şekilde yorumlamaktadır; “mevcut kalıntıların bir düzenleme çerçevesinde kendini sergilemesi de, yine doğal çevre ortamında o arkeolojik yerleşimi sunmanın bir yöntemidir”¹²⁷.

Açık hava müzelerinde klasik döneme ait sit alanlarının sergilemem yöntemi ile tarihöncesi döneme ait sit alanlarının sergileme yöntemlerinde farklılıklar bulunmaktadır. Tarihöncesi döneme ait sit alanlarında ortaya çıkartılan yapı kalıntıları ve kullanılan malzemelerden dolayı görsel algılama bakımından zayıf olarak nitelendirilebilecek kalıntılar ortaya çıkartılmaktadır. Bu alanlar uzmanlar tarafından algılanarak, alanı anlamlı kılacak bilimsel çalışmaların temelini oluştursa da toplum genelinde görsel algılamayı zayıf kılan iz niteliğindedir. Bu bağlamda tarihöncesi alanlarda oluşturulacak açık hava müzelerinde, koruma ve sergileme çalışmalarında kullanılacak yöntemleri Eres üç biçimde tanımlamaktadır. Bunlar; mevcut arkeolojik kalıntı ile sınırlı sergileme uygulamaları, canlandırma-rekonstrüksiyon uygulamaları ve arkeolojik kalıntıların ve rekonstrüksiyonların bir arada sergilenmesi şeklindedir¹²⁸. Mevcut arkeolojik kalıntılarıyla sınırlı sergileme uygulamalarında, tek yapı ölçeğinde koruma altına alınarak sergilenmesi veya arkeolojik kalıntıların mevcut parçaları ile tümlenerek (anastilosis) sergilenmesi şeklindedir. Arkeolojik kalıntıların koruma altına alınarak çevre düzenlemesiyle sergilenmesinde Bulgaristan’da bulunan Stara Zagora Neolitik Evi örnektir (Resim 1). Neolitik Dönem'e ait şiddetli bir yangınla harap olmuş ahşap direkli kerpiç dolgulu tek bir yapı, bulunduğu şekliyle, içindeki yangın molozu, buluntuları yerinde korunarak koruma çatısı altında sergilenmiştir¹²⁹. Arkeolojik kalıntıların mevcut parçalarıyla tümlenerek (anastilosis) sergilenmesine İsrail’de bulunan Uvda Vadisi Tapınak Düzenlemesi örnektir (Resim 2). Bir vadi boyunca dağılmış bir şekilde bulunan Neolitik Dönem'e ait taş dizilerinin kült amaçlı

---

¹²⁶ Eres 2010: 121.

¹²⁷ Eres 2010:121.

¹²⁸ Eres 2010: 122-123.

¹²⁹ Eres 2010: 122.

olarak dizildikleri ve leopar gibi çeşitli hayvanları betimledikleri anlaşılmıştır. Dağınık parçalar yerlerine yerleştirilerek, figürler yeniden oluşturulmuştur¹³⁰. Canlandırma-rekonstrüksiyon uygulamasına ise Kuzey Kıbrıs'ta bulunan Tatlısu Neolitik Ev Canlandırması örnektir (Resim 3). Bir Neolitik Dönem kazısında temel düzeyinde bulunan yuvarlak planlı kerpiç yapının canlandırması hemen kazı yerinin yanına yapılmıştır¹³¹. Seçilen bir alanda, farklı yapıların veya yerleşmelerin bir arada sergilenmesi Almanya'da bulunan Oerlinghausen Arkeolojik Açık Hava Müzesi örnektir (Resim 4). Bölgede kazıyla ortaya çıkarılan Neolitik Çağ'dan Erken Orta Çağ'a kadar farklı dönemlere ait yapı kalıntılarından yararlanılarak, seçilen bir yerde her döneme ait bir yapının rekonstrüksiyonu yapılarak bir köy ortamı oluşturulmuş ve bir zaman yolculuğu kurgusu içinde erkenden yakın döneme doğru gezilmesi sağlanmıştır¹³². Arkeolojik kalıntıların ve rekonstrüksiyonların bir arada sergilenmesi yöntemi olarak İtalya'da bulunan Lago di Ledro Kazıklıyapı Müzesi örnektir (Resim 5). Müze kapsamında arkeolojik yapı kalıntıları olduğu gibi sergilenirken, kazı alanının hemen yanında bu kalıntılara dayanılarak bir yapının rekonstrüksiyonu yapılmıştır. Kazı alanı yanındaki modern müze binasında da, kazıda bulunan eserler sergilenmektedir. Aynı zamanda müzenin internet sitesinde neolitik yaşamı kısa ve öz bir şekilde anlatan bir video hazırlanmıştır¹³³.

3.1.1. Tarihsel Gelişimi İçerisinde Açık Hava Müze Örnekleri

Avrupa'da Rönesans hareketlerinin başlaması ile antik kaynakları ve kalıntıların izlendiği bir süreç başlamıştır. Bu süreç ile birlikte eski eserleri toplama ve koleksiyonerlik faaliyetleri müzeciliğin temellerini atmıştır. Amatör arkeologların kazı faaliyetleri zaman içerisinde gelişim göstererek arkeoloji biliminin oluşmasına neden olmuştur.

1829 yılında İsviçre'de göl çevresinde yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkartılan köy yerleşim kalıntıları bilim dünyasında büyük yankı uyandırmıştır ve toplumun ilgisini de uyandırmak adına bu kalıntılar göl ev olarak adlandırılmıştır. 1854 yılında canlandırma çizimlerinin yayımlanmıştır, 1870 yılında müze ortamında

¹³⁰ Eres 2010: 122.

¹³¹ Eres 2010: 123.

¹³² Eres 2010: 123.

¹³³ Lago di Ledro Kazıklıyapı Müzesi Neolitik yaşamı anlatan video için bk.

<https://www.palafittedro.it/en/>

sergilenmek üzere yapılan maketler¹³⁴ Avrupa'luların ilgisini çekmiştir. 1891 yılında kurulan ve ilk açık hava müzesi olarak kabul edilen İsveç'in geleneksel köy evlerinin taşınarak sergilendiği Skansen Açık Hava Müzesi'nin görmüş olduğu büyük ilgi, Unteruhldingen'de müzenin kurulmasında etkili olmuştur ve Skansen Açık Hava Müzesi'nde kullanılan maketlerden yola çıkılarak yapılmıştır¹³⁵. Bu tarihten itibaren Avrupa'nın hemen her yerinde yüzlerce açık hava müzesi kurulmuş ve giderek geleneksel köy ya da kent dokusundan arkeolojiye, doğal oluşumlardan endüstri yapılarına kadar çeşitlenmiştir¹³⁶.

Skansen Açık Hava Müzesi'nden sonra 1894 yılında Norveç, Oslo Norsk Folkemuseum da açılan müze, ikinci açık hava müzesi olarak gösterilebilir. Müze 1901 yılında tamamlanarak ziyarete açılmıştır.

2. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da açık hava müzelerinin hızla artmasıyla birlikte uluslararası kurumsal çalışma ve örgütlenmeyi gerektirmiştir. "1956 yılında gerçekleştirilen 4. ICOM Konferansı'nda açık hava müzelerinin bilimsel ve eğitsel amaçlı olması ve özenle kurulması öngörülmüş, İskandinavya'daki müzelerin bu konuda ufuk açıcı örnekleri oluşturduğu belirtilerek UNESCO tarafından bir çalıştay yapılması, bir uzmanlar grubunun açık hava müzeleri ile ilgili bir bildirge hazırlaması ve müze kurmak isteyen ülkelere de burs olanakların sağlanması istenmiştir¹³⁷".

1957 yılında yapılan Açık Hava Halk Müzeleri Konferansı'nda 12 maddelik ICOM 1957 Bildirgesi oluşturulmuştur. Açık hava müzelerinin tüzüğü olarak da anılan belgede, halk kültürünün de görkemli anıtlar kadar önemli olduğu vurgulanmış, belgelenmesi ve korunması gerekliliği ortaya konmuş, rekonstrüksiyon uygulamaları reddedilmemekle birlikte, bunun bilimsel yöntemlerle gerçekleştirilmesine dikkat çekilmiştir¹³⁸.

1960'lı yıllarda Avrupa'da açık hava müzelerinin bilimsel araştırmaları ve kuramsal çalışmaları artmaya başlamıştır¹³⁹. 1966 yılında Avrupa Açık Hava Müzeleri

---

¹³⁴ Özdoğan 2013: 258.

¹³⁵ Özdoğan 2013: 258.

¹³⁶ Özdoğan 2013: 258.

¹³⁷ Zippelius 1974: 28; Eres 2010: 124.

¹³⁸ Zippelius 1974: 30-39; Eres 2010: 124.

¹³⁹ Eres 2010: 124.

Birliği (AEOM) kurulmuştur¹⁴⁰. Bu kuruluş, Açık hava müzelerinin bilimsel yaklaşımla kurulması ve bilimsel yaklaşımla da devam edilmesi gerektiği savunmaktadır.

1974 yılında Avusturya'da yapılan Avrupa Açık Hava Müzeleri Birliği toplantısı müzecilik anlayışına yeni yorum katmıştır. Müzelerde sergilemenin yanı sıra eğitim, öğretim ve yorumlamaya da önem verilmeye başlanmış, ziyaretçilerin aktif olarak etkinliklere katılmasının önemi vurgulanmıştır¹⁴¹.

2001'de ise arkeolojik dönemler konusunda uzmanlaşmış açık hava müzeleri, yine ICOM şemsiyesi altında Uluslararası Avrupa Arkeolojik Açık Hava Müzeleri ve Deneysel Arkeoloji Kurumu'nu (EXARCH) oluşturmuştur¹⁴².

Türkiye'de açık hava müzesi ile ilgili ilk gelişmeler Cumhuriyet Dönemi'nde başlamıştır. 1934 yılında Bergama Asklepeion harabelerini ziyaret eden Atatürk, bu alanın müzeye dönüştürölüp, halka açılmasını istemiştir. Bu muazzam ön görü ve girişimle birlikte açık hava müzeciliği başlamıştır¹⁴³.

1945 yılında Maarif Vekaleti'nde çalışan Hamit Zübeyr Koşay, çalışmalarında bahsettiği açık hava müzesini Ankara'da kurulmasını önermiş, 1950'li yıllarda yayımladığı çalışmalarda, tarımı ön plana çıkartan ve Ziraat Bankası ile ortak yapılabilecek bir proje geliştirmiştir¹⁴⁴.

1950'li yılların ikinci yarısında Halet Çambel, arkeolojik kalıntılarının yerinde doğal ortamında korunması ve sergilenmesi düşüncesiyle Karatepe-Aslantaş projesini hayata geçirmiştir. Bu proje Türkiye arkeolojik açık hava müzelerinin öncüsüdür. Sürdürülebilir korumanın bölge halkının ekonomik ve sosyal zenginliğine katkı sunacak bir planlama ile gerçekleşeceğini düşünerek hareket etmiştir. Günümüzde kültür varlıkları ilgili konularda yinelenen; sürdürülebilirlik, farkındalık yaratma, yerel ekonomiye katkıda bulunma, yerinde koruma, arkeolojik alan yönetimi, sosyal zenginlik gibi kavramların ortaya çıkışından 20 yıl önce Çambel, Karatepe-Aslantaş modelini uygulamaya geçirmiştir¹⁴⁵. Ayrıca yöre halk ile bütünleşerek; yöre halkına eğitimi okulun açılması, kendi ekonomilerini yaratmaları için; kök boya üretimi,

¹⁴⁰ Zippelius 1974: 29; Eres 2010: 124.

¹⁴¹ Rentzhog 2007: 296; Albayrak 2018: 18.

¹⁴² Eres 2010: 124.

¹⁴³ Eres 2013: 14.

¹⁴⁴ Koşay 1974: 130-183; Eres 2010: 124.

¹⁴⁵ Özdoğan 2013: 260.

marangozluk, dokuma uygulamalarının öncülüğünün yapılması gibi birçok alanda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bunların yanında ülkemizdeki ilk koruma çatıları Karatepe-Aslantaş'ta yapılmıştır. Halet Çambel'in Karatepe-Aslantaş çalışmaları yalnızca ülkemiz için değil, kültürel miras yönetimindeki çağdaş yaklaşımın adı konmamış en eski örneklerinden biridir¹⁴⁶.

1975 yılında Urartu merkezlerinde ortaya çıkan kalıntıların korunması, onarımı ve açık hava müzesi olarak projelendirilmesiyle ilgili girişim Prof. Dr. Taner Tarhan'a aittir¹⁴⁷. Kazının gerçekleştiği yıllarda kalıntıların korunma altına alınması ve topluma kazandırılması düşüncesi oluşmuştur. Tarhan ise bu düşüncenin ancak arkeopark planlaması ile sağlanabileceği düşünerek, bu konuda çalışmalarını sürdürmüştür. Bu planlama hayata geçirilememiştir fakat bu ön görüler kültür varlıklarının korunması ve sergilenmesi açısından önem taşımaktadır.

1980'li yılların sonunda Peter Neve tarafından gerçekleştirilen Hitit Başkenti Hattuşa'nın restorasyon ve sergileme uygulamaları¹⁴⁸, ziyaretçilerin algılamasına sağlayan kurgusuyla arkeolojik açık hava müzesine yeni bir yorum katmıştır. Bu modeli örnek alarak 1990'lı yılların başında Diyarbakır - Çayönü'nde Mehmet Özdoğan tarafından gerçekleştirilen proje, bir tarihöncesi dönem yerleşimini koruma ve sergileme bağlamında kapsamlı bir biçimde ilk ele alan proje olarak önem taşımaktadır¹⁴⁹.

Eserlerin yerinde korunarak sergilenmesi konusundaki öncü çalışmaların arasında Bahadır Alkım'ın bularak belgelediği ve sergilenmek üzere yerinde bıraktığı ve daha sonra Gaziantep Müzesi ve Prof. Dr. Refik Duru'nun girişimiyle kapsamlı açık hava müzesine dönüşen Yesemek bulunmaktadır¹⁵⁰. Bu tarihten itibaren Türkiye'de birçok açık hava müzesi projesi gündeme gelmiştir. Bu çalışmalara kısaca kronolojik olarak bakıldığında, 1994 yılında Lalapaşa Dolmeni'nde kazı çalışmalarının tamamlanması ile mezarlarda restorasyon çalışmaları başlamıştır ve bu çalışmaların sonlanması ile birlikte arkeolojik alanın korunması adına açık hava müzesinin kurulma düşüncesi ortaya çıkmıştır. Alanda çevre düzenleme projesi gerçekleştirilmiştir. 1997 yılında Aşağı Pınar Açık Hava Müzesinin temelleri atılmıştır. İlk olarak deneysel

---

¹⁴⁶ Özdoğan 2013: 260.

¹⁴⁷ Tarhan 1975; Özdoğan 2013: 260-261.

¹⁴⁸ Özdoğan 2013: 260; Eres 2010: 125.

¹⁴⁹ Eres 2010: 125.

¹⁵⁰ Özdoğan 2013: 260-261.

arkeoloji, koruma ve sergileme çalışmaları yapılmaktadır. Daha sonraki süreçte proje genişletilerek açık hava müzesi ve araştırma merkezine dönüştürülmüştür. 2007 yılında Kanlıgeçit Açık Hava Müzesi projesi onaylanmıştır ve 2009 yılında proje somut bir şekilde ortaya koyulmuştur. Kanlıgeçit Açık Hava Müzesi projesinin tamamlandığı yıl Aktopraklık Açık Hava Müzesi açılmıştır. Bu gelişmelerden anlaşıldığı üzere kazısı tamamlanan arkeolojik sit alanlarında kazı sonrası koruma uygulamaları kapsamında bu alanların sergilenmesi ve topluma aktarılması uygulaması olarak açık hava müze projeleri gündeme gelmiştir. Bu açık hava müzeleri incelendiğinde hepsinin ortak özellikleri; kültür varlıklarının bulunduğu ortam içinde bütünleşik koruma anlayışı ile hareket edildiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bu alanların korumasının sürdürülebilirliği açısından; sergileme, toplumu bilgilendirme gibi kriterler önem teşkil etmektedir. Açık hava müzelerinin ortak özellikleri belirleyen uluslararası mevzuatlardır. Bu mevzuatların temel amacı kültür varlıklarının korunmasıdır fakat bununla birlikte dönemin özelliklerine ihtiyaçlarına göre şekillenirken kriterlerde belirlenmektedir. Bu bağlamda 2008 yılında ICOMOS tarafından yayımlanan Kültürel Miras Alanlarının Tanıtımı ve Sergilenmesi Tüzüğü temel alınarak oluşturulduğu düşünülmektedir.

3.2. Açık Hava Müzelerinin Oluşturulma Parametreleri

Arkeolojik sit alanlarında koruma ve sergileme yaklaşımı ve uygulaması olan açık hava müzeleri¹⁵¹, arkeolojik mirasın in-situ olarak korunup ziyaretçilere en etkili biçimde aktarılması esastır¹⁵². Son yıllarda kültür varlıklarının korunması önem kazanması ile birlikte birçok yaklaşım gelişmiştir. Bu alanlarda bulunan kültür varlıklarının nasıl korunacağı ve ziyaretçilere nasıl sunulacağı, alan yorumlamasının kapsamını oluşturmaktadır. Dünya genelinde kültürel miras alanlarının korunması, pazarlanması ve yönetimi için, ayrıntılı yorumlayıcı teknolojilerin ve yeni ekonomik stratejilerin getirilmesi, yeni karmaşıklıklar yaratmıştır. Bu yeni karmaşıklara binaen ICOMOS tarafında 2008 yılında Kültürel Miras Alanlarının Yorumlama ve Sunumu Tüzüğü yayımlanmıştır. Bu tüzük açık hava müzeleri için rehber niteliğindedir. Bu

---

¹⁵¹ Bu başlık altında açık hava müzelerinin oluşturulma kriterleri, ICOMOS tarafından yayımlanan Kültürel Miras Alanlarının Yorumu ve Sunumu Tüzüğü'ndeki ilkeler kapsamında yapılmıştır.

¹⁵² Paardekooper 2012: 27.

tüzüğün amacı, kültür varlıklarının korunma çabalarının temel bileşenleri olarak ve ziyaretçilerin bu alanların anlaşılmasına sağlayan bir araçtır.

Yorum, halkın farkındalığının artırılması ve kültürel miras alanında bilinçliliği arttırmak amacıyla yapılabilecek tüm potansiyel faaliyetleri ifade eder. Bunlar, basılı ve elektronik yayınlar, halka açık konferanslar, alanda ve alanla bağlantılı yerlerde aktiviteler, eğitimsel programlar, toplumsal eğitimler ve devam eden bilimsel araştırma eğitimleri ve eğitim programları ve yorumlama sürecinin kendisinin değerlendirilmesini içerebilirler.

Sunum, kültürel miras alanındaki yorumlayıcı öğelerin, fiziksel olarak erişimini kapsamaktadır. Bunlar, bilgilendirme panelleri, müze sergileri, eğitimler ve rehberli turlar, yürüyüş turları, multimedya uygulamaları ve web siteleri gibi unsurlar aracılığı ile aktarılabilir.

İlke 1: Erişim ve Anlama

Yorum ve sunum programları, halkın kültürel miras alanlarına fiziksel ve entelektüel erişimini kolaylaştırmalıdır

1.1. Etkili yorumlama ve sunum kişisel tecrübeyi geliştirmeli, kamusal saygı ve anlayışı arttırmalı ve kültürel miras alanlarının korunmasının önemini belirtmelidir.

1.2. Yorum ve sunum, bireyleri ve toplulukları, alana ilişkin kendi algılarını yansıtmaya ve onlara anlamlı bir bağlantı kurmalarına yardımcı olmaya teşvik etmelidir. Amaç, daha fazla ilgi, öğrenme, deneyim ve keşfi teşvik etmek olmalıdır.

1.3. Yorum ve sunum programları izleyicilerini demografik ve kültürel olarak tanımlamalı ve değerlendirmelidir. Alanın değerlerini ve önemini çeşitli kitlelere iletmek için her türlü çaba gösterilmelidir.

1.4. Ziyaretçiler ve bir miras alanı ile bağlantılı topluluklar arasındaki dilin çeşitliliği yorumlayıcı altyapıda dikkate alınmalıdır.

1.5. Yorumlama ve sunum faaliyetleri toplumun farklı kitleleri için erişilebilir olmalıdır.

1.6. Bir kültürel miras alanında fiziksel erişimin, güvenlik ya da koruma endişeleriyle kısıtlandığı durumlarda yorum ve sunum programları saha dışında yapılmalıdır.

İlke 2: Bilgi Kaynakları

Yorum ve sunum programları kabul edilmiş kültürel ve bilimsel yöntemlerle elde edilen bilgilere ve yaşayan kültürel geleneklere dayanmalıdır.

2.1 Yorum, bir alana atfedilen sözlü ve yazılı bilgilerin, maddi kalıntıların, geleneklerin çeşitliliğini göstermelidir. Bu bilgilerin kaynakları belgelendirilmeli, arşivlenmeli ve halka açık hale getirilmelidir.

2.2 Yorum, alan ve çevresini kapsamlı bir şekilde araştırılmış, multidisipliner bir çalışmaya dayandırılmalıdır.

2.4 Sanatçılar, mimarlar veya bilgisayar modellemeleri tarafından yapılan yazılı, sözlü, görsel öğeler çevresel, arkeolojik, mimari ve tarihsel verilerin detaylı ve sistematik analizine dayandırılmalıdır.

2.5 Sözlü çeviri ve sunum programlarının faaliyetleri ayrıca ileride referans oluşturması için belgelenecek arşivlenmelidir.

İlke 3: Bağlam ve Dekor

Kültürel miras alanlarının yorumlanması ve sunulması daha geniş sosyal, kültürel, tarihsel ve doğal bağlam ve ortamla ilgili olmalıdır.

3.1 Yorum, bir alanın önemini çok yönlü tarihi, politik, manevi ve sanatsal bağlamında keşfetmelidir. Alanın kültürel, sosyal ve çevresel önemini ve değerlerini tüm yönleriyle dikkate almalıdır.

3.2 Bir kültürel miras alanının oluşumundaki tüm tarihi evreler yorumlama ve sunum programlarında belirtilmeli ve bu evrelerin alana kattığı öneme saygı gösterilmelidir

3.3 Yorum, alanın tarihi ve kültürel önemine katkıda bulunan tüm grupları da dikkate almalıdır.

3.4 Bölgenin peyzajı, doğal çevresi ve coğrafi özellikleri, bir alanın tarihi ve kültürel öneminin ayrılmaz bir parçasıdır ve bu nedenle yorumunda dikkate alınmalıdır.

3.5 Bir alanın kültürel ve manevi gelenekleri; hikayeler, müzik, dans, tiyatro, edebiyat, görsel sanatlar, yerel gelenekler ve mutfak mirası gibi maddi olmayan unsurları alanın yorumlanmasında ve sunumunda dikkate alınmalıdır.

3.6 Miras alanlarının kültürler arası önemi, ayrıca bilimsel araştırmalara, antik kayıtlara ve yaşam geleneklerine dayanan bakış açıları yelpazesinde yorumlayıcı programların formülasyonunda göz önünde bulundurulmalıdır.

İlke 4: Özgünlük

Kültürel miras alanlarının yorumlanması ve sunumunda Nara Belgesi'nin (1994) temel ilkelerine saygı duymalıdır.

4.1 Özgünlük, insan topluluklarının yanı sıra maddi kalıntılar ile ilgili bir sorundur. Bir kültür miras alanında gerçekleştirilen sunum ve yorumlama programları alanın geleneksel ve sosyal işlevlerine, yerel halkın ve ilgili toplulukların kültürel uygulamalarına da saygı göstermelidir.

4.2 Yorum ve sunum, kültürel değerlerini olumsuz yönde etkilemeden veya dokusunu geri dönüşümsüz olarak değiştirmeden önemini ileterek, kültürel mirasın gerçekliğinin korunmasına katkıda bulunmalıdır.

4.3 Yorum ve sunumda kullanılan tüm görsel ögeler (yürüme yolları ve bilgi panelleri gibi) alanın karakterine, ortamına, kültürel ve doğal önemine duyarlı olmalı ancak kolayca tanımlanabilmelidir.

4.4 Kültürel miras alanında, yorum ve sunum programları çerçevesinde gerçekleştirilen konser, drama gibi performanslar alanın fiziki çevresini korumalı ve yerel halkı rahatsız etmemelidir

İlke 5: Sürdürülebilirlik

Bir kültürel miras alanı için yapılan yorumlama ve sunum planı, alanın doğal ve kültürel çevresine, sürdürülebilirliğe karşı duyarlı olmalıdır.

5.1 Yorum ve sunum programlarının geliştirilmesi ve uygulanması; kültürel miras alanlarının genel planlama, bütçeleme ve yönetim sürecinin ayrılmaz bir parçası olmalıdır.

5.3 Gerçekleştirilen yorum ve sunum uygulamaları koruma, eğitim ve kültürel hedeflere hizmet etmelidir. Bu uygulamaların başarısı yalnızca ziyaretçi sayısı ya da ziyaretçi gelirleri temelinde değerlendirilmemelidir.

5.4 Yorum ve sunum, koruma sürecinin ayrılmaz bir parçası olmalı; böylece alanda karşılaşılan koruma sorunları ile ilgili halkın farkındalığı artırılmalıdır.

5.5 Bir alanda yorumlama ve sunum programları çerçevesinde hazırlanan teknik ya da teknolojik öğeler, sunumun kalıcı bir parçası haline gelebilmesi için etkili olarak tasarlanıp inşa edilmeli ve bakımları düzenli olarak yapılmalıdır.

5.6 Sunum programları, eğitim, öğretim ve istihdam fırsatları aracılığıyla tüm çevresine adil ve sürdürülebilir, ekonomik, sosyal, kültürel fayda sağlamayı amaçlamalıdır.

İlke 6: Kapsayıcılık

Kültürel miras alanlarının yorumlanması ve sunulması programları, miras uzmanları, ev sahibi ve ilgili topluluklar ve diğer paydaşlar arasındaki işbirliğinin bir sonucu olmalıdır.

6.1 Yorumlama ve sunum programları farklı disiplinlerdeki akademisyenler, koruma uzmanları, devlet yetkilileri, alan yöneticileri, turizm operatörleri ve diğer disiplinler arası uzmanların işbirliği ile hazırlanmalıdır.

6.2 Alanın yorumlanma ve sunum programlarının planlanmasında mülk sahiplerinin, ev sahibi ve ilgili toplulukların geleneksel hakları, sorumlulukları ve çıkarları dikkate alınmalı ve bunlara saygı gösterilmelidir.

6.3 Yorum ve sunum programlarının genişletilmesi veya gözden geçirilmesi ile ilgili planlar kamuoyunun görüşüne ve katılımına açık olmalıdır. Görüşlerini ve bakış açılarını bilinen bir hale getirmek, herkesin hakkı ve sorumluluğundadır.

İlke 7: Araştırma, Eğitim ve Değerlendirme

Sürekli araştırma, eğitim ve değerlendirme, kültürel mirasın yorumlanmasının temel bileşenleridir.

7.1. Bir kültürel miras alanının yorumlanmasının, belirli bir yorumlayıcı altyapının tamamlanmasıyla oluşturulduğu düşünülmelidir. Sürekli araştırma ve danışmanlık, bir alanın önemini anlaşılmasının ve geliştirilmesi için önemlidir. Düzenli gözden geçirme, her miras yorumlama programında ayrılmaz bir unsur olmalıdır.

7.2. Tercümanlık programı ve altyapısı, devam eden içerik revizyonu ve genişletmeyi kolaylaştıracak şekilde tasarlanmalıdır.

7.3. Yorumlama ve sunum programlarının ve bunların alana olan fiziksel etkileri bilimsel olarak devamlı izlenmeli, değerlendirilmeli ve periyodik olarak halkın geri bildirimini alınmalıdır. Bu değerlendirme sürecine ziyaretçilerin ve ilişkili toplulukların yanı sıra miras uzmanlarının üyeleri de dahil edilmelidir.

7.4. Yorumlama ve sunum programları her yaştan insan için bir eğitim kaynağı olarak düşünölmelidir. Bu programların planlamasında okul müfredatlarında, enformel ve yaşam boyu öğrenme programlarında, iletişim ve bilgi ortamlarında, özel etkinliklerde ve dönemsel gönüllü katılımında olası kullanımlarını dikkate almalıdır.

7.7. Uluslararası işbirliği ve deneyim paylaşımı, yorumlama yöntem ve teknolojilerinde standartların geliştirilmesi ve sürdürölmesi için esastır. Bu amaçla, uluslararası konferanslar, çalıştaylar ve profesyonel personel değişimi ile ulusal ve bölgesel toplantılar teşvik edilmelidir. Bunlar, çeşitli bölgelerdeki ve kültürlerdeki yorumlayıcı yaklaşımların ve deneyimlerin çeşitliliği hakkında düzenli bilgi paylaşımı için bir fırsat sağlayacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

(APOLLONIA AD RHYNDACUM NEKROPOLÜ ARKEOLOJİK SİT ALANI)

4.1. Coğrafi Konumu

Bursa ili, Nilüfer ilçesine bağlı Gölyazı Mahallesi'nde yer alan antik kent Uluabat Gölü'nün doğu ucunda bir yarımada şeklindedir ve yarımadanın karşısında bulunan bir ada daha yer almaktadır (Harita 1). Ada ile yarımadayı bağlayan bir köprü bulunmaktadır. Kent, antik coğrafyada Propontis (Marmara Denizi) ile Olympos (Uludağ) ara noktasında Apolloniatis'in (Uluabat Gölü) kıyı şeridinde Mysia Bölgesi ile Bithynia Bölgesi'nin güneyinde yer almaktadır¹⁵³.

Antik dönemde Anadolu'nun birçok bölgesinde; Karia, Thrakia, Pisidia, Illyria, Mysia, Lykia'da Apollonia olarak geçen kentler bulunmaktadır¹⁵⁴. Bu dönemde kentleri birbirinden ayırmak için farklı sıfatlar kullanılmıştır ve Gölyazı'da bulunan Apollonia kenti, Apollonia ad Rhyndakos olarak yani Orhaneli Çayı (Rhyndakos) kenarındaki Apollonia olarak kabul edilmiştir. Strabon ise Apollonia a.R. için: "Daskylitis Gölü'nün (Manyas Gölü) yakınında "Rhyndakos üzerindeki Apollonia" isimindeki kent bulunur¹⁵⁵" ifadesini kullanmıştır. "Ancak Rhyndakos / Kocasu, Apollonia kentinin yaklaşık 15 km güneybatısından göle karışmaktadır. Diğer bir ifade ile Gölyazı'da bulunan Apollonia'nın Rhyndakos / Kocasu ile doğrudan herhangi bir ilişkisi bulunmamaktadır"¹⁵⁶. Kentten bahseden bir diğer araştırmacıda W. M. Ramsay'dir. Aziz Quadratus'un Nikomedia'dan Miletoupolis'e giderken kullanılan güzergahı tanımlarken; "Nikomedia'dan alınarak Nikaia'ya, oradan Apameia'ya, oradan Caesarea'ya, oradan Apollonia'ya ve oradan da Rhyndakos Nehri üzerinden Miletoupolis'e ulaştıklarından"¹⁵⁷ bahsetmiştir. Bu tanımda günümüzde Gölyazı'ya lokalize edilen Apollonia a.R. kenti yol güzergâhı dışında kalmaktadır¹⁵⁸. Ayrıca Strabon bu yerde Kyzikos'luların yaşadığını belirtmiştir. Bugüne kadar yapılan kazı

¹⁵³ Şahin 2018: 2789.

¹⁵⁴ Denizli'de bulunan Apollonia Salbace Kenti (Medet Köyü)¹⁵⁴, Kaş'ta bulunan Apollonia Kenti (Kılınçlar Köyü), İzmir'de bulunan Apollonia Kenti (Asar tepe) örnekler arasında yer alabilir.

¹⁵⁵ Strab. 79: C575; Şahin 2018: 2789.

¹⁵⁶ Şahin 2018: 2789-2790.

¹⁵⁷ Ramsay 1960: 196.10; Öz 2017: 40 dn 46; Şahin 2017: 13.

¹⁵⁸ Şahin 2017: 13.

çalışmalarında kentin Apollonia a.R. olduğuna dair herhangi bir ize rastlanılmaması, ilk olarak E. Schwertheim'in ortaya attığı sav ve daha sonraki süreçte bu savın takipçisi olan M. Şahin'in savını doğrulamaktadır. Bugüne kadar kent in farklı noktalarında yapılan çalışmalarda Apollonia a.R. antik kentini gösteren hiçbir dolay kent in adının Bu nedenle kent in isminin kesin olarak söylenmesi zordur. Bölgedeki kazı çalışmalarını sürdüren M. Şahin, kent in ismi için şu görüşü sunmaktadır: “(...) genel tanımlamaya uyarak, yazılı bir belge bulunana kadar, kent in adının şimdilik Apollonia a.R. olarak kalmasının doğru olacağını düşünüyoruz¹⁵⁹.”

Apollonia, Apolyont Gölü'nün (antik Apolloniatis - modern Uluabat) kuzeydoğu kıyısında, gölün iç tarafına doğru ilerleyen burun üzerindedir. Antik dönemde olduğu gibi günümüzde de kent, sıralı üç yarımada üzerindedir. En uçta kalan ve kale (akropolis) olarak adlandırılan¹⁶⁰ kısım bulmaktadır. Bu alan, göl suyunun yükselmesi¹⁶¹ ile ada halini almaktadır. Kale olarak adlandırılan en uçtaki bölüm sur duvarı ile çevrilmiştir¹⁶². M. Şahin ve ekibinin 2015 yılında yaptığı yüzey araştırmasında, ada kısmındaki sokak yapısının Antik Çağ kent planlamasındaki haliyle devam ettiğini tespit etmiştir¹⁶³.

Antik kent in asıl yerleşim alanı ortada uzanan ve dış şehir (eksopolis) olarak adlandırılan yarımadadır¹⁶⁴. Antik kente ait kült alanı, stadion, tiyatro gibi kamu yapıları yarımada üzerindeki Zambak Tepe'nin yamaçlarına inşa edilmiştir: güneybatı yamacında tiyatro, kuzey yamacında stadion, doğu yamacında ise bir “Nişli Alan veya Kutsal Alan” olarak adlandırdığımız kült alanı (Harita 2). Kent in koruyucu tanrısı Apollon'a ait temenosun, anakaranın yaklaşık 1 km güneyinde yer alan Kız Ada üzerinde olduğu ileri sürülmektedir¹⁶⁵. En kuzeyde yarımadanın dışında kalan ve sur duvarıyla ayrılan nekropol sahası, kente ulaşımı sağlayan yol nekropol sahasının ortasından geçmektedir.

¹⁵⁹ Şahin 2018: 13-14.

¹⁶⁰ Kalogeropoulou Yalçın 2017: 38.

¹⁶¹ Mevsimlere bağlı olarak göl seviyesinin yükselip alçalması günümüzde de gözlemlenebilmektedir.

¹⁶² Kalogeropoulou Yalçın 2017: 38.

¹⁶³ Şahin 2016: 170 vd; Şahin 2017: 14.

¹⁶⁴ Kalogeropoulou Yalçın 2017: 38, 41.

¹⁶⁵ Şahin 2017: 14-15.

4.2. Tarihçe

Mysia Bölgesi'nin doğu sınırında yer alan ve Rhyndakos Nehri yoluyla Propontis'e bağlanan Apollonia a.R. kenti, Mysia Bölgesi'nin önemli koloni kentlerinden birisidir. Kentin isim kökeni ile ilgili iki öneri bulunmaktadır: Kentin mitolojik kuruluşuna göre Tanrı Apollon, resmi kuruluşuna göre ise Pergamon (Bergama) Kralı II. Attalos'un annesi Apollonis'dir¹⁶⁶.

Miletos gibi koloni kuran şehirler ticari istasyonlarını oluşturduktan sonra metropolisin hâkimiyetini ve gücünü artırarak, bu yerleşimleri kent haline getirmek amacıyla, kehanet merkezi olarak bilinen Didyma Apollon Tapınağı rahiplerinin vahiilerine başvurmuşlardır¹⁶⁷. Miletos, Delphinion'da bulunan ve kentin kuruluş mitolojisi anlatan MÖ 2. yüzyıla ait bir yazıtta: “.. Kentimiz (Apolloni) gerçekten onların (Miletosluların) kentinin kolonisidir. Onlar Didyma'daki Apollon liderliğinde Hellespont (Çanakkale) ve Propontis (Marmara Denizi) bölgelerine askerler gönderdiklerinde ve oradaki barbarların aleyhine mızraklarını tutarak diğer Yunan şehirlerini kurdukları zaman, bizim şehrimizi de kurdular...”¹⁶⁸. Efsaneye göre Apollonia, Didyma'daki Apollon liderliğinde bölgeye düzenlenen bir seyahatte Apollon Rahipleri tarafından kurulmuştur¹⁶⁹.

Kentin kuruluş tarihi hakkında antik yazılı kaynaklarda hiçbir bilgiye ulaşılamamaktadır, kentte darp edildiği düşünülen nümizmatik bulgular yardımıyla bir fikir edinilebilmektedir. MÖ 450 yılında darp edilen bir sikke üzerindeki ters çapa motifinden hareket edilerek kentin kuruluşunu MÖ 5. yüzyıla çıkartmak isteyenler bulunmaktadır¹⁷⁰. Ancak, ters çapa betimi Apollonia Pontike sikkelerinde de bulunmaktadır¹⁷¹.

Apollonia'nın adının geçtiği en erken tarihli yazılı belge Miletos'da bulunan bir dekrettir¹⁷². Bu yazıt MÖ 2. yüzyılın ortalarına tarihlenmektedir. Bu yazıtta, koloni kent olan Apollonia'nın ana kent Milet ile ilişkisini yenilemek amacıyla bir heyet

¹⁶⁶ Şahin (Baskıda)

¹⁶⁷ Kalogeropoulou Yalçın 2017: 18 vd; Şahin (Baskıda)

¹⁶⁸ Abmeier 1990: 7; Kalogeropoulou Yalçın 2017: 26 vd. 61; Şahin (Baskıda)

¹⁶⁹ Kalogeropoulou Yalçın 2017: 27; Şahin (Baskıda)

¹⁷⁰ Wroth 1964: 8 vdd; Şahin (Baskıda)

¹⁷¹ Kalogeropoulou Yalçın 2017: 27 dn. 62; Şahin (Baskıda)

¹⁷² Kawerau - Rehm 1914: Nr. 155; Şahin (Baskıda)

gönderdiğinden bahsedilmektedir. Bu yazıt aynı zamanda kentin adının Apollonia olduğunu ve Apollonia'nın komşu kent Miletopolis gibi bir Milet kolonisi olduğunu göstermektedir¹⁷³.

MÖ 218 ve 188 yılları arasında kentin egemenliği Bergamalıların eline geçmiştir. "183 yılında Romalılar tarafından II. Eumenes'in elinden alınarak Bithynia Kralı I. Prusias'a verildiği ve böylece Bergama-Bithynia sınırını belirleyen bir kent konumuna dönüştüğü bilinmektedir. Ancak Asya'nın kralı unvanını taşıyan Bergama Kralı II. Attalos ile Bithynia Kralı II. Prusias arasında MÖ 156-154 yıllarında yaşanan savaş II. Attalos'un galibiyeti ile sona ermiş ve böylece kent kesin olarak Bergamalıların yönetimine geçmiştir. Diğer bir ifade ile Bergama Krallığı'nın sınırları Gölyazı'ya kadar genişlemiştir"¹⁷⁴.

Apollonia ismi ilk olarak MÖ 2. yüzyılın ortalarına tarihlenen Bergama Krallığı Dönemi sikkelerde görülmeye başlamıştır. Apollonia isminin geçtiği en erken tarihli yazıtlar ise MÖ 2. yüzyıla denk düşmektedir¹⁷⁵.

Kentin Helenistik Dönem öncesinde var olduğunu 2016 yılında Nekropol, Kutsal Alan ve Kızada'da başlayan kurtarma ve sondaj kazılarında bulunan Erken Klasik Dönem'e ait eserler açık bir şekilde belgelemektedir. Fakat daha öncesinde kentin adının farklı olup olmadığına dair bir bilgi henüz tespit edilememiştir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde kentler yönetimde söz sahibi olmuşlar ve özerk bir statüye yükselmişlerdir. Kentler Klasik ve Helenistik Dönemdeki siyasi yapılarını sürdürürken, kendi sikkelerini de basmaya devam etmişlerdir. Apollonia'nın, Pergamon Krallığı himayesinden, Roma İmparatorluğu hâkimiyetine geçiş aşamasındaki Mithridates İsyanlarında Roma'ya karşı olan bağlılığı ve gösterdiği tutumundan dolayı, kentin Roma imparatorluğunun himayesi ve desteğini kazanmasına neden olmuş, böylece idari ve ekonomik açıdan çok önemli avantajlar elde etmiştir¹⁷⁶. Apollonia kentinin MS 1. yüzyılda özerk bir kent statüsüne sahip olduğu, tespit edilen yazıtların tercümelerinden ve antik yazar Plinius Secundus'un verdiği idari dağılımdan anlaşılmaktadır¹⁷⁷. İlk sikke

¹⁷³ Kawerau - Rehm 1914: Nr. 155. Ehrhardt 1983: 47.

¹⁷⁴ Şahin (Baskıda).

¹⁷⁵ Şahin (Baskıda).

¹⁷⁶ Kalogeropoulou Yalçın 2017: 24-25; Şahin (Baskıda).

¹⁷⁷ Kalogeropoulou Yalçın 2017: 26 dn. 59; Şahin (Baskıda).

basımı ise Roma İmparatorluk Çağ'ında, Domitianus Dönemi'nde (MS 81-96) yapılmış ve Gallienos Dönemi'ne (MS 260-268) kadar devam etmiştir¹⁷⁸.

Yapılan araştırmalara göre, Apollonia kentinde, tüm vatandaşların katılımıyla oluşan bir “Halk Meclisi”, meclisi temsil eden üyelerden oluşturulan “Boule Meclisi”, meclise ek olarak “Senato/İhtiyarlar Kurulu” ve “Gençler” isimli kuruluşlar, kentin başında duran icra ve birinci derece yargılama yetkisine sahip “archontes” bulunmaktadır¹⁷⁹. Ayrıca ele geçen yazıtlara göre, kentte tapınım gören tanrıları temsil eden bir rahip sınıfının bulunduğu anlaşılmaktadır. Örnek vermek gerekirse MS 2. yüzyıla tarihlendirilen ve Tanrıça Hera'nın heykeline ait kaide üzerinde yer alan bir yazıtta; “...Hadrianus, Zeus Koruyucu Olympios'a ve Hera Augusta Sabina'ya ve vatana. Publius Marcius Firmianus, eski Zeus rahibi, 209 yılında (MS 124/5) bir heykeli bütün altyapısıyla beraber Hera'ya ithaf etti” şeklinde bir ibare bulunmaktadır¹⁸⁰.

M. Şahin' in, ifade ettiğine göre; “Apollonia, Roma İmparatorluğu'nun Asya eyaletini kurmasından sonra da Milet'in kolonisi olarak kalmış olmalıdır. Apollonia'da gümüş ve altın sikke darp edilmemiş olsa da Roma İmparatorluk Çağında “civitas libera” ayrıcalığına (özgür kent statüsü) sahiptir. Özgürlükten; kendi içinde bağımsız, ancak dış ilişkilerde Roma'ya karşı bağımlı ve onunla birlikte hareket ettiği anlaşılmalıdır. Bununla birlikte Asya Eyaletine vergi ödeyen bir kent “civitas stipendiaria” olduğu da bilinmektedir”¹⁸¹. Ayrıca Apollonia kentinin, Roma İmparatorluk Çağ'ında Adramytteion (Edremit) mahkeme merkezine “conventus juridicius” bağlı olduğu ve 11 üyeden birisi olduğu da bilinmektedir. Bununla beraber Kısa bir süre içinde Kyzikos'a bağlandığı bilinmektedir¹⁸².

Bir başka kaynak olan Efes liman kayıtlarına göre Apollonia, İmparatorluk Çağında aynı zamanda bir liman kenti statüsüne sahiptir¹⁸³. MS 2. yüzyıla tarihlenen kent sikkeleri üzerinde yer alan gemi pupası betimi ve Rhyndakos Nehri'nin personifikasyonu gibi tasvirlerde bu duruma destek gösterilmektedir¹⁸⁴. Efes'te bulunan

¹⁷⁸ Kalogeropoulou Yalçın 2017: 26 dn. 60; Şahin (Baskıda).

¹⁷⁹ Şahin (Baskıda).

¹⁸⁰ Battistoni 2016: 280 vd.; Şahin (Baskıda).

¹⁸¹ Şahin (Baskıda).

¹⁸² Şahin (Baskıda).

¹⁸³ Engelman - Knibbe 1989: 162; Nollé 1991: 338 vd.; Şahin (Baskıda).

¹⁸⁴ Kalogeropoulou Yalçın 2017: 33; Şahin (Baskıda).

diğer bir yazıta göre, Apollonia' da İmparatorluk adına liman vergisi toplamakla görevlendirilmiş bir "procurator" (müdür) bulunmaktadır. Kentin Marmara Denizi'ne olan bağlantısı doğrudan Rhyndakos Nehri üzerinden sağlandığı tespit edilmiştir¹⁸⁵. Anna Komnena'nın yazdıkları da bu tespiti desteklemektedir. Dolayısıyla MS 2. yüzyılda artan ticaret hacmi ve İmparatorluğun desteği şehirdeki refah seviyesinin daha da yükselmesine koşulların daha da iyileşmesine sebep olmuştur.

4.2.1. Araştırma Tarihçesi

Apollonia Kenti, 19. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar seyyahlar tarafından ziyaret edilmiştir. İlk olarak W. J. Hamilton 1842'de yaptığı ziyarette daha çok Kyzikos ve Daskyleion ile ilgi notlar almıştır¹⁸⁶, Apollonia kenti için aldığı notlarda kentin sınırlarını belirlemiştir ve birçok gezginin dikkatini çekmiştir. M. Şahin'in aktardığına göre; "1888 yılında M. P. Lé Bas ve S. Reinach, mimari yapıların ve heykeltıraşlık eserlerin gravürlerini yapmıştır"¹⁸⁷. F. W. Hasluck 1910 yılında yayımladığı, Kyzikos ve çevresinden bahsettiği kitapta Apollonia kentinden bahsetmiştir ve Kız Adası ile ilgili çalışmalarda da bulunmuştur¹⁸⁸. Apollonia çevresinde gerçekleştirilen diğer çalışmalar ise, C. Mango 1979 yılında yazdığı makalede Halilbey Adası'nda bulunan Aziz Konstantin Manastırı ile ilgilidir¹⁸⁹.

Bedri Yalman'ın 1986 yılında yayımlanan makalesine kadar kentle ilgili yapılmış bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Bedri Yalman'ın yayımladığı makalede Apollonia kenti ilgili kısa bilgi verir niteliktedir¹⁹⁰. Y. Ötüken, A. Durukan, H. Acun ve S. Pekak 1986 yılında kentin Bizans Dönemi yapıları ve yapı kalıntılarını incelemiş ve kentte yer alan kiliseler hakkında detaylı bilgiler sunmuştur¹⁹¹. Daha sonraki yıllarda ilk ciddi araştırma 1910 yılında A. Abmeier tarafından epigrafik eserler üzerine kentin tarihini inceleyen makalesi olmuştur¹⁹².

¹⁸⁵ Bilir - Dumankaya 2016: 189; Şahin (Baskıda).

¹⁸⁶ Şahin 2018: 2791; Hamilton 1842.

¹⁸⁷ Şahin 2017: 18.

¹⁸⁸ Hasluck 1910; Şahin 2017: 18.

¹⁸⁹ Mango 1979: 329 vd.; Şahin 2017: 18.

¹⁹⁰ Yalman 1987: 7-12.

¹⁹¹ Ötüken vd. 1986: 16-22.

¹⁹² Abmeier 1990; Şahin 2017: 18-19.

2000' li, yıllara gelindiğinde Doç. Dr. Serdar Aybek ve Yrd. Doç. Dr. Ali Kazım Öz bölgeyi, ziyaret etmiştir ve yapılan gözlemler sonucu yüzey araştırmalarına 2006 yılında başlanmıştır. Bu yıldan itibaren başlayan ve 2010 yılına kadar sistemli bir şekilde devam eden yüzey araştırmalarında elde edilen bilgiler 2016 yılında S. Aybek ve B. Dreyer editörlüğünde yayınlanmıştır¹⁹³.

2006 yılındaki yüzey araştırması antik kent üzerine çalışılmıştır ve antik kentteki çalışmalar; Kız Ada, modern yerleşim, nekropol, stadion, tiyatro ve kült alanında, Uluabat Gölü'ndeki Manastır Ada ve Terzioğlu Adası'nda çalışmalar gerçekleştirilmiştir¹⁹⁴.

2007 yılında Uluabat Gölü ve çevresinde gerçekleştirdikleri yüzey araştırmaları Nilüfer İlçesi'ne bağlı 11 köy ve Mustafakemalpaşa İlçesi'ne bağlı 10 köy ve Karacabey İlçesi'ne bağlı 4 köyde yapılmıştır¹⁹⁵. Yapılan yüzey araştırmasının, köylerde bulunan eserlerin neticesinde "Bölgenin en önemli kenti ve çevredeki küçük yerleşimlerin bağlı oldukları yer, Gölyazı'daki Apollonia antik kenti" olduğu anlaşılmıştır¹⁹⁶.

2008 yılındaki yüzey araştırması yine Uluabat Gölü ve çevresinde yapmıştır ve Gölyazı'daki çalışmalarda ise; nekropol, ada yerleşimi, Zambaktepe ve Kız Ada'da incelemelere devam edilmiştir. Bu çalışmalar 3 başlık altında toplanmıştır: Yüzey araştırmaları, Coğrafi Veritabanı çalışmaları (GIS), Jeofizik çalışmalarıdır. Yüzey araştırması çalışmaları sırasında önceki yıllarda tespit edilmiş nekropol alanında bulunan podyumlu mezarlar ve khamosorion mezarlar defineciler tarafından tahrip edildiği çalışmalar sırasında anlaşılmıştır.

2010 yılında gerçekleştirilen yüzey araştırmasında Apollon Tapınağı olduğu düşünülen Kız Adası'nda gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Gölyazı köy içi ve Zambaktepe'deki kalıntılar tekrar gözden geçirilmiştir ve merkezdeki Bizans Kulesi'nin ve devamındaki bazı duvarların Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restore edildiği görülmüştür¹⁹⁷.

---

¹⁹³ Aybek-Dreyer 2016.

¹⁹⁴ Aybek- Öz 2007: 285.

¹⁹⁵ Aybek- Öz 2008: 327.

¹⁹⁶ Aybek – Öz 2008: 333.

¹⁹⁷ Aybek – Öz 2011: 3.

2015 yılında Uludağ Üniversitesi Arkeoloji Bölüm Başkanı Prof. Dr. Mustafa Şahin başkanlığında, Nilüfer ilçesi mahalleleri “Bursa ve İlçeleri Kültür Envanteri Projesi” kapsamında yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir¹⁹⁸ ve Gölyazı'nın kültür envanteri de proje kapsamındadır¹⁹⁹.

2015 yılına kadar, Apollonia Nekropol'ü ile ilgili en detaylı araştırma, Beste Tomay'ın, Doç Dr. Derya Şahin'in danışmalığında yaptığı yüksek lisans tezi olmuştur. Yüzey araştırmasında tespit edilen mezarların, tipleri belirlenmiştir. Aynı zamanda bölgedeki kaçak kazılarda tahrip edilen mezarların tespiti de yapılmıştır. E. Kalogeropoulou Yalçın ise Doktora tezinden üretilen Apolyont'un Sakinleri kitabında Apollonia kentini tüm yönleriyle ele almaktadır²⁰⁰. 2016 yılında Bursa Müzeleri Müdürlüğü Başkanlığında, Bursa Uludağ Üniversitesi Arkeoloji Bölümü başkanı Prof. Dr. Mustafa Şahin bilimsel danışmalığında Nilüfer Belediyesi'nin desteği sürdürülen kazı çalışmaları 2018 tarihine kadar devam etmiştir. 2016 ve 2017 yıllarında ağırlık kazanan kazı çalışmalarında çok sayıda mezar açığa çıkartılmıştır. Yapılan bu çalışmalar “Nekropol Kazıları” kitabında detaylı bir şekilde anlatılmıştır. 2019 yılında revize edilerek İngilizceye çevrilen yayın, dünyadaki tüm araştırmacıların anlayabilmesine olanak sağlamaktadır. Nekropol sahasında ortaya çıkarılan mezarlarda çevre düzenlemesi yaparak ziyarete açma sürecinde oluşturulacak projeye alt yapı oluşturması için düzenlenen “Nekropol ve Peyzaj: Uygulamalar, Yaklaşımlar ve Öneriler” temalı çalıştay bildiri kitabında Apollonia nekropolü de ele alınmaktadır²⁰¹.

4.3. Apollonia Nekropolündeki Çalışmalar

4.3.1. Yüzey Araştırması

Nekropol alanında yapılması planlanan kurtarma kazıları başlamadan önce, nekropol arazisini tanımak, incelemek ve nekropol sahasının sınırlarını belirlemek adına 01.08.2016 tarihinde yüzey araştırması yapılmıştır²⁰². Yapılan yüzey araştırması sonucunda saptanan; eğimli bir topoğrafya üzerinde uzandığı belirlenen nekropolün yüzeyinin, çok yoğun şekilde irili ufaklı, moloz taşlarla kaplı olduğudur. Alanda yapılan

---

¹⁹⁸ Şahin 2015: 169-199.

¹⁹⁹ Şahin 2015: 169.

²⁰⁰ Kalogeropoulou Yalçın 2017.

²⁰¹ Şahin 2017: 208.

²⁰² Şahin 2017: 22.

ön incelemeler sırasında tespit edilen malzemelere bakıldığında, alanın yüzey buluntusu olarak yoğun bir şekilde seramik parçaları, lahit kapağı parçası ve üst yapı elemanına ait mimari parça, dilgi parçası bulunmuştur (Resim 6). Bulunan dilgi parçasının, Apollonia kentinde var olan yerleşimin Prehistorik Çağlara uzanan bir yerleşim olabileceğini düşündürmüştür²⁰³.

Yüzey araştırmasında elde edilen veriler doğrultusunda, nekropol sahasının sit alanının belirlenenden daha geniş bir sahaya yayıldığı anlaşılmıştır. M. Şahin'in ifadesine göre; "Nekropol koruma alanının irdelenmiş hali ile genişletilmesi talebimiz, Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 01.06.2018 tarih ve 7910 sayılı kararı ile kabul edilmiştir"²⁰⁴.

4.3.2. Kurtarma Kazıları

Mustafa Şahin ve ekibi tarafından, Apollonia antik kenti genelinde yapılan yüzey araştırmaları tamamlandıktan sonra kurtarma kazılarına başlanmıştır²⁰⁵. İlk kazılan alan olarak seçilen nekropol, konum olarak modern İzmir-Bursa karayolu ile kenti çevreleyen dış surlar arasında yer almaktadır²⁰⁶. Yolun doğusunda kalan mezarlar genellikle anakayanın sanduka şeklinde yontulmasıyla oluşturulan "lahit/khamosorion" mezarlardır. Apollon Tapınağı'na bakan sırtta yer alan yolun batısında kalan mezarlar, podyumlu altyapıları ile daha çok anıtsal mezarlardan oluşmaktadır²⁰⁷. Nekropol alanının yüzeyinde irili ufaklı moloz taşlardan oluşan bir katman ile mezarların konumunu gizlemek için kamuflej malzemesi olarak araziye yayıldığını gösteren ip uçları ile karşılaşılmıştır (Resim 7). Bu saptamanın sonucunda, "definden sonra kapatılan mezarın üzeri bilinçli bir şekilde moloz taşlar ile doldurularak kayalık bir arazi görünümü verilip, mezarın yeri kamufle edilmeye çalışılmıştır"²⁰⁸ yargısına varılmıştır.

5 Sondaj alanının plan karelere bölünmesiyle yapılan kazılarda, 27 adet mezar açığa çıkartılmıştır (Resim 8-9). Bu mezarlar Apollonia Nekropol sahasında 6 adet

²⁰³ Şahin (Baskıda)

²⁰⁴ Şahin (Baskıda)

²⁰⁵ M. Şahin'in aktardığına göre; "2016 yılı Ağustos ayında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nun izni ile Bursa Müze Müdürlüğü başkanlığında, Nilüfer Belediyesi'nin desteği ve Bursa Uludağ Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nün bilimsel danışmanlığında kurtarma kazılarına başlanmıştır". Bkz.: Şahin 2017: 26.

²⁰⁶ Şahin (Baskıda)

²⁰⁷ Şahin (Baskıda)

²⁰⁸ Şahin (Baskıda)

gruba ayrılmıştır. Bunlar; “podyumlu anıtsal, lahit, basit oda, khamosorion, basit toprak ve sandık mezarlardır”²⁰⁹. Kurtarma kazılarında açığa çıkartılan mezarların isimlendirmesi ise M1, M2, M3... olarak kodlanmıştır.

4.3.2.1. Mezar Tipleri

5 Sondaj alanında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında 27 adet mezar açığa çıkartılmıştır ve bu mezarlar kendi içlerinde gruplara ayrılmıştır. Bu mezar grubundan biri Basit Oda Mezardır (Resim 10). Bu gruba dâhil olan M10 numaralı mezar, nekropol alanında tespit edilen mezarların içinde derinliği ve boyutları ile diğerlerinden ayrılan bir mezardır²¹⁰. “Uzunluğu 330 cm, genişliği 200 cm ve derinliği 90 cm olmak üzere dikdörtgen formda inşa edilen mezarın, Malta harcı ile bağlanan moloz taşlardan oluşan duvarı ortalama 57 cm kalınlığındadır”²¹¹. Defineci tahribatından dolayı mezarın üst örtüsünün nasıl kapatıldığı tespit edilememiştir. Genişliğinin 200 cm olması, kireç taşı bloklarla yapılan geleneksel üst örtüye engel olmaktadır. Duvarı moloz taş ve Malta harcı ile yapılan daha küçük boyutlu mezar örnekleri var olsa da üzerlerinde in situ tespit edilen kapak taşları bu mezarların normal sanduka mezarlar grubunda incelenmesine sebep olmuştur. Fakat bu mezarın, ölçülerinin diğer mezarlardan büyük olması sebebiyle sandık mezarlar grubunun yanında “Basit Oda Mezarlar” olarak da farklı bir grup altında incelenmesi gündeme gelmiştir²¹².

Nekropol alanındaki mezar gruplarından bir diğeri ise Khamosorion mezarlardır (Resim 11). Mezarlar kireç taşından oluşmuş ana kayanın tekne şeklinde oyulmasıyla oluşturulmuştur²¹³. Belirli bir yön doğrultusundan oluşturulmamışlardır. Malzeme olarak nekropol alanının kireç taşı kullanılmıştır, ana kayanın doğal şekil sanduka mezarların formlarını oluşturulurken belirleyici olmuştur. Örneğin M1-M3 numaralı mezarlar, kuzey-güney yönünde uzanırken, M4 doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Daha önce kaçak kazılarla tahribata uğramış ve açılmış mezarların ölçüleri, ortalama uzunlukları 200 cm, genişlikleri 100 cm ve yükseklikleri 65-85 cm arasındadır. Definecilerin mezarlar üzerinde tahribat yapmasına rağmen, mezarlardan birinde,

---

²⁰⁹ Şahin (Baskıda)

²¹⁰ Şahin (Baskıda)

²¹¹ Şahin (Baskıda)

²¹² Şahin (Baskıda)

²¹³ Şahin (Baskıda)

“yetişkin bir erkeğe ait dizkapağına kadar korunmuş bacak kemiği, başka bir mezarda ise en az iki yetişkine ait iskelet parçaları” saptanmıştır²¹⁴. Bu tespit sonucunda ölü gömme biçimi olarak, bu grup mezarlara inhumasyon gömünün yapıldığı vurgulanmıştır²¹⁵.

Nekropol alanındaki bir diğer mezar grubu ise Basit Toprak Mezarlardır. Nekropol alanındaki M9a, M11, M12, M14, M15, M17a, M17b, M18, M20, M21 numaralı mezarlar basit toprak mezarlardır (Resim 12). Bu mezarlar genellikle “ana kayanın yapısına sadık kalınarak yerleştirilmiş olup, çatki yoksa mezar sınırını belirlemek için kaba taş sıraları kullanılmış ve üzeri toprakla örtülmüştür”²¹⁶. Basit toprak mezarlarda Çatki varsa, çoğunlukla mezarın konumunu belirlemek için önce yapılan işlem dikdörtgen formlu yüzeysel bir çukur oluşturulmasıdır. Sonrasında ana kaya yüzeyi kabaca şekillendirilerek, mezar zeminine kil serilerek mezar tabanı tesviye edilmektedir. Mezarın üst örtüsü beşik çatı şeklinde kapatılmış, malzeme olarak da kerpiç plakalar kullanılmıştır²¹⁷.

Sandık Mezarlar, ana kayadan yararlanılarak sandukayı yapmak için taş, kerpiç veya Malta harçlı duvar kullanılmasıyla oluşmaktadır²¹⁸. Nekropol alanındaki Sandık Mezarlar; M5a, M5b, M5c, M5d, M6, M7, M8, M9b, M13, M16, M19, M22 numaralı mezarlardır (Resim 13). Uygulamalardaki teknik farklılıkları sandık mezarların alt gruplara ayrılmasına sebep olmuştur. Bu alt gruplar; taş sandık mezar buraya dahil edilebilmektedir. Kerpiç sandık mezar, basit kil sandık mezardır. Üst örtüsü ve kapak şekline göre yapılan tipolojide ise kerpiç plakalı çatki mezar, kremit stroterli çatki mezar, çatki ve taş kapaklı mezar, mertek ve taş kapaklı mezarlar yer almaktadır²¹⁹.

“Kronolojik olarak ele alındığında, Apollonia nekropolünün yerleşime yakın bölümüne genellikle MS 1. yüzyılda gömü yapıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, sayıları az da olsa MÖ 4. yüzyıla işaret eden gömüler de bulunmaktadır. Böylece en

---

²¹⁴ Şahin (Baskıda)

²¹⁵ Şahin (Baskıda)

²¹⁶ Şahin (Baskıda)

²¹⁷ Şahin (Baskıda)

²¹⁸ Şahin (Baskıda)

²¹⁹ Şahin (Baskıda)

azından kentin kuruluş tarihinin Bergama Krallarından önceye gidip gitmediği konusundaki tartışmalar bir miktar berraklaşmaya başlamıştır²²⁰

4.3.3. Nekropol Alanı Arkeolojik Sit Durumu ve Koruma Çalışmaları

4.3.3.1. Nekropol Alanı Arkeolojik Sit Durumu

Gölyazı sakinleri tarafından bilinen ve “Gâvur Mezarlığı” olarak da isimlendirilen Apollonia a.R. kentinin nekropol alanı, “Bursa-İzmir karayolunun 35. kilometresinden güneye sapıldığında 3. kilometreden sonra başlamakta, antik kentin girişini belirleyen kule kalıntısına kadar devam etmektedir²²¹. Yapılan yüzey araştırması sonucunda alanın yaklaşık 4 km uzunluğunda bir sahayı kapsadığı tespit edilmiştir.

Nekropol’ de yapılan çalışmalara, “Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’ndan gerekli yasal izinler alınarak, 1275 numaralı parselin yaklaşık 2,5 hektarlık bölümünün etrafının kafes çit ile çevrilmesi ve alanın ışıklandırılmasıyla başlanmıştır²²² (Resim 14).

II. ve III. derece sit alanı olarak tescilli olduğu bilinen alana detaylı olarak Mustafa Şahin ve ekibi tarafından alanın tamamını kapsayacak şekilde tekrar yüzey araştırması yapılmıştır²²³.

Yüzey araştırmasının sonucunda eldeki verilere göre “alanın tamamının I. derece arkeolojik sit alanı olarak tescil edilmesi için başvuruda bulunulmuş ve Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü’nün 01.06.2018 tarih ve 7910 sayılı yazısı ile nekropolün yayıldığı düşünülen alanın tamamı 1. derece arkeolojik sit alanı olarak tescil edilmiştir²²⁴. Koruma kurulu 658 sayılı İlke Kararı’na dayanarak nekropol alanının I. derece arkeolojik sit alanı olarak tescil edilmesi ile nekropol alanı, korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak sit alanı statüsüne girmiştir. Bu tescil ile nekropol alanının koruma çalışmaları için ilk adım atılmıştır. Nekropol koruma çalışmaları diğer başlıklar altında incelenecektir.

---

²²⁰ Şahin (Baskıda)

²²¹ Şahin (Baskıda)

²²² Şahin (Baskıda)

²²³ Şahin (Baskıda)

²²⁴ Şahin (Baskıda)

4.3.3.2. Koruma Çalışmaları

Nekropol alanında yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkartılan mezarlarda yoğun olarak kerpiç malzemenin kullanılması ve aynı zamanda gömü yöntemi olarak kremasyonun uygulanması, mezar yapılarının korunmasında oldukça dikkatli ve hassas bir koruma uygulamasının yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda geçici önlem adı altında Nekropol alanında açılan kerpiç mezarların doğal çevre ve iklim koşullarından etkilenip zarar görmemesi için, çevre düzenlemesi ve koruma projeleri hayata geçirilene dek yerinde korunması ile ilgili önlemler alınmıştır²²⁵. Geçici koruma önlemi için “ahşap kapama yöntemi”²²⁶ tercih edilmiştir. İlk olarak acil müdahale gerektiren ve önceliği olan 15 kerpiç mezarda koruma uygulaması yapılmıştır. “Arazi eğimi, taşlık zemin, mezar boyutu göz önünde bulundurularak belirlenen kenar ölçülerine ve biçimine göre plywood/kontraplak plakalardan uygun parçalar kesilmiştir”²²⁷ (Resim 15). “Plakaların kesilen yüzeylerinde de yalıtımı sağlamak için, içerisine sertleştirici ve az miktarda tiner karıştırılan, epoksi bazlı ahşap boyası uygulanmıştır”²²⁸ (Resim 16).

Yağmur ve kar sularının birikip mezarlara zarar vermesine engel olmak için, ahşaplar mezarın bir uzun ve bir kısa kenarına gelecek şekilde yerleştirilmesinin ardından, “ortalama %5 açıyla hafif eğimli tasarlanan üst kapak ve diğer kenarlar kültür varlığı ile temas etmeyecek şekilde şarjlı matkap yardımıyla vidalanarak yerinde monte edilmiştir”²²⁹ (Resim 17). Bu işlemlere ek olarak mezarın ahşap plaka ölçülerinden daha geniş olan kısımlarına bağlantı elemanları kullanılarak eklemeler ve gerekli noktalarına güçlendirmeler yapılmıştır²³⁰.

Üst tablalar yerleştirilmeden önce zeminin eğimli olmasından ve doğal yapısından kaynaklanabilecek su sızmalarına engel olabilmek için tablaların oturduğu yerlere jeo-tekstil yayılmıştır. Jeo-tekstil yayılmadan önce ıslatılmış, üzerine kireç ve ince sıva kumundan hazırlanan harç tekniğine uygun biçimde (yatak oluşturacak

---

²²⁵ Şahin (Baskıda)

²²⁶ Ahşap kaplama yönteminde malzeme olarak plywood seçilmiştir. Plywood, her türlü hava koşuluna dayanıklı olmasından dolayı, geçici koruma çalışması için bu durum önem arz etmektedir.

²²⁷ Şahin (Baskıda)

²²⁸ Şahin (Baskıda)

²²⁹ Şahin (Baskıda)

²³⁰ Şahin (Baskıda)

biçimde) uygulanmıştır (Resim 18). Son olarak plywood/kontraplaktan yapılmış kasalar hazırlanan yatakların üzerine su sızdırmayacak biçimde oturtulmuştur (Resim 19-20). Plakaların eklenen yerlerindeki bağlantı noktalarında ve yan kenarların bazı kısımlarında oluşan küçük aralıklar ve boşluklar silikon sıkılarak doldurulmuştur. Zeminin engebeli olmasından dolayı oluşan genişçe açıklıklar ise köpük kullanılarak doldurulmuştur²³¹.

Geçici koruma altına alınan mezarlarda yağmur suyunun birikmesi gibi oluşabilecek her türlü olumsuzluk dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Arazinin eğimli yapısı dikkate alınarak mezarların üzerleri plywood/kontraplaktan yapılmış kasalar oluşturulmuştur (Resim 21-22). Mezarların kontrollerinin yapılabilmesi için sondaj alanlarında bulunan biri numune mezar olarak seçilmiştir (Resim 23-24). Numune olarak seçilen mezarların kalıcı olarak yapılacak koruma projesinin rutin kontrolleri yapılmaktadır.

4.3.3.3. Nekropol Koruma Projesi

Koruma kurulu 658 sayılı İlke Kararı'na dayanarak nekropol alanının 1. derece arkeolojik sit alanı olarak tescil edilmesi ile nekropol alanında uygulanacak olan koruma projesi tasarlanmıştır. Apollonia ad Rhyndacum Nekropol'ü Koruma Projesi müellifi Arkeo Teknik'tir.

Nekropol Koruma Projesi, kazı ve restorasyon çalışmalarının tamamlandığı 5 sondaj alanı için planlanmıştır (Resim 25). Projeyi hayata geçirinceye kadar olan süreçte her türlü tahribata açık durumda olan mezarlar, geçici koruma önlemi ile koruma altına alınmıştır. Koruma projesi için bölge koruma kuruluna başvurulmuş ve alan için tasarlanan koruma projesi onaylanmıştır. Proje kapsamına; üst çatı örtüleri, kerpiç mezarın ve khamosorion üstlerinin cam ile kapatılması, yürüyüş yollarının oluşturulması ve bilgilendirme tabelaları alınmıştır (Resim 26).

Koruma Projesi öncesinde, 2016 yılında ilk olarak alanın etrafı kafes tel ile çevrelenmiştir. 2863 sayılı Kanun'da belirtildiği gibi alanın güvenliği için bekçi görevlendirilmiştir ve aynı zamanda alanın güvenliği adına 2 adet aydınlatma sistemi kurulmuştur. Bu sistemin direkleri kurulurken kültür varlıklarına zarar vermemek adına

---

²³¹ Şahin (Baskıda) yayınlanmış olabilir kontrol et!

kurulacak alana direklerin yerleştirileceği derinliğe kadar sondaj atılmıştır ve hiçbir engele rastlanılmamıştır.

Nekropol Koruma Projesi kapsamında, sondaj 4 ve sondaj 5 alanları için koruma çatıları²³² tasarlanmıştır. Koruma çatıları, arazinin eğimine uygun formda mebran malzeme ile yapılacaktır. Taşıyıcı direkler mümkün olduğunca mezarlara zarar vermeyecek şekilde anakayaya oyularak yapılacaktır. Taşıyıcı direklerin malzemesi, dokuya uyumlu corten çelik olarak belirlenmiştir.

Mezarlarda kerpiç malzemesinin hassas yapısı ve mezar içlerindeki kremasyon izlerinden dolayı korumada en dikkat edilmesi gereken nokta olmuştur. Kerpiç mezar alanlarının çevresinde drenajı sağlamak amacıyla 20 cm kalınlığında ve 20 cm yüksekliğinde kerpiç duvarlar örülecektir. Mezarların çevresel şartlardan etkilenmesini önlemek amacıyla üstleri özel üretimli cam fanusla kapatılacaktır. Cam fanus kerpiç duvarın üzerine gelecek ve yerden toplam yüksekliği 40 cm olacaktır. Cam yüzeyin açılabilir olması, mezarların bakım çalışmalarına ve müdahale edilmesine olanak sağlayacaktır. Khamosorion mezarlarda ise yağmur suyunun birikmemesi gibi çevresel faktörlerden korunması adına üstü cam ile örtülecektir.

Kazı çalışmalarının devam ettiği 2016-2017 tarihleri arasında yürüyüş rotasını belirlemek adına alanda çıkan moloz taşlar ile taslak bir yürüyüş rotası belirlenmiştir. Mevcut yürüyüş yollarının korunarak yer yer eklemeler yapılarak devamlılık sağlanacaktır. Yürüyüş yolu ortalama ikişer metre aralıklarla yer alan travers ahşap malzeme ve arasına yerleştirilen sıkıştırılmış toprak ya da ince taş malzeme ile tasarlanmıştır. Traversler doğal ve çevreye uyumlu bir görünüme sahip olmanın yanında, eğimden kaynaklanan toprak kaymasını engelleyecektir. Yürüyüş yoluna eklenen iki adet cep ile dinlenme, oturma alanları yapılacaktır.

Müze ve Ören Yerleri Giriş, Bilgilendirme ve Yönlendirme Tabelalarına İlişkin Yönerge'ye²³³ uygun olarak giriş tabelası, bilgi tabelası ve yönlendirme tabelası hazırlanmıştır. Alanda açığa çıkarılmış mezarların tabelaları yer alacaktır.

---

²³² Koruma çatıları, kazı çalışmalarında ortaya çıkartılan taş ve kerpiç malzemenin onarımı ve uzun erimli korunması önemli bir sorundur. Bu bağlamda koruma çatıları arkeolojik sit alanlarının korunmasında kullanılan bir yöntemdir. Karatepe – Aslantaş Açık Hava Müzesi koruma çalışmaları ve koruma çatısı konusunda önemli bir örnektir. Bu uygulama Çatalhöyük, Göbeklitepe gibi kazı alanlarında koruma ve sergilemede kullanılmaktadır. Ayrıntılı olarak bakınız Arı 2009: 140.

²³³ Yönerge hakkında detaylı bilgi için bakınız <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14761/muze-ve-oren-yerleri-giris-bilgilendirme-ve-yonlendirme-.html>

4.3.4. Apollonia ad Rhyndacum Nekropol'ü Açık Hava Müze Önerisi

Arkeolojik açık hava müzesinin amacı, arkeolojik sit alanlarının tanımlanarak, alanda yapılacak olan koruma, düzenleme ve sergileme çalışmalarını gelecek nesillere etkili bir şekilde korunarak aktarılmasını sağlamaktadır. Arkeolojik mirasın bilim dünyasına tanıtılması, gerçekleştirilecek deneysel arkeoloji uygulamaları, seminerler ve etkinliklerle arkeoloji ve ilgili bilim dalları ile ilgilenen uzman ve öğrenciler için uygulama alanı oluşturulması²³⁴ gibi amaçlar taşımaktadır.

Apollonia ad Rhyndacum nekropolünde yapılması planlanan açık hava müzesi için bilgilendirme tabelaları öneri olarak sunulacaktır. Bilgilendirme tabelaları üç farklı boyutta hazırlanmıştır. Genel bilgi içeren tabelalar yönergenin ön gördüğü 120x160 cm boyutlarında oluşturulmuşken, mezarların bulunduğu sondaj alanlarının bilgilendirme tabelaları ile mezar yoğunluğunun az olduğu alanlardaki mezar tabelaları 90x120 cm boyutlarında oluşturulmuştur. Farklı boyutta hazırlanan diğer tabela ise mezar 16 için 30x50 cm boyutlarındadır. Mezar alanının sınırında kalması ve yürüyüş rotasının yakınında olması sebebiyle bu tabela diğer tabelalardan daha küçük boyutta hazırlanmıştır.

Büyük ölçekli olarak nitelendirdiğimiz 120x160 cm boyutlarındaki tabelalarda; Gölyazı'nın tarihçesi, kazısı yapılan nekropol alanı ve bu alanlarda açığa çıkartılan mezarlar hakkında bilgi vermektedir. Küçük boyutlu olarak nitelendirdiğimiz 90x120 cm boyutlardaki tabelalarda ise kazısı yapılan nekropol alanında açılan sondaj alanları, alandaki mezarlarda uygulanan gömü şekilleri, mezar 3, mezar 4, mezar 9a ve mezar 9b hakkında bilgi vermektedir. Hazırlanan her tabelada Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın ve açık hava müzesinin oluşturulmasında sponsor olan belediyenin logoları yer almaktadır. Ayrıca her tabelada buldukları yeri gösteren nekropol kazı alanının rölövesi yer almaktadır. Her tabela üzerinde yer alan QR kod sisteminde, kazısı yapılan nekropol alanı hakkında detaylı bilgiye ulaşabilmelerine olanak sağlanacaktır.

Yürüyüş yollarına uygun olarak konumlandırılması planlan bilgilendirme tabelaları, nekropol girişinden başlayarak öncelikle ziyaretçilere buldukları kent hakkında genel bilgi vermek amacıyla Gölyazı (Apollonia) Kent Tarihçesi tabelası 120x160 cm boyutlarında hazırlanmıştır (Resim 27). Bu tabelada kent hakkında genel

²³⁴ Karul 2008: 8-14.

bilgi verilirken, aynı zamanda kentin planı eklenmiştir. Plan üzerine kentte kazısı yapılan alanların görselleri de eklenmiştir. Kazısı yapılan nekropol alanı hakkında genel bir bilgi veren tabela 120x160 cm boyutlarında hazırlanmıştır (Resim 28). Tabelaya ziyaretçilerin ilgisini uyandırmak amacıyla ve kazısı yapılan alanı izlenime sunmak adına alanın rölövesi eklenmiştir ve bu rölöve üzerinde verilen bilgilere paralel olarak mezarların bulunduğu sondaj alanları ayrıca belirtilmiştir. Tabelada aynı zamanda gezi güzergahı boyunca QR kod sisteminden faydalanarak kazısı yapılan nekropol alanı hakkında detaylı bilgiye ulaşabilecekleri tabela üzerinde ayrıca belirtilmiştir. Kent tarihçesi ve kazısı yapılan nekropol alanı hakkında bilgi veren tabelalar, alana giren ziyaretçileri öncelikle kent hakkında daha sonra buldukları nekropol alanında bilgi vermek amacıyla alanın girişinde yer alması planlanmaktadır.

Güzergahın başlangıç noktası, alandaki ilk kazı çalışmalarının sondaj 1 alanında başlaması sebebiyle sondaj 1 alanı başlangıç noktası olarak belirlenmiştir. Sondaj 1 alanı ile ilgili bilgilendirme tabelası 90x120 cm ölçülerinde hazırlanmıştır (Resim 29). Mezar 1 ve mezar 2 için ise hazırlanan bilgilendirme tabelası 120x160 cm ölçülerindedir (Resim 30). Sondaj 1 tabelası güzergahın başlangıç noktasına koyulması planlanırken mezar 1 ve mezar 2 ile ilgili tabela ise mezarlara yakın bir konumda yürüyüş yolunda izlenime uygun bir yere konumlandırılması planlanmaktadır (Resim 31). Buradaki mezarlarda ve güzergah boyunca karşılaşılabilecek olan mezarda inhumasyon ve kremasyon gömü şekli uygulanması sebebiyle gömü şekilleri hakkında bilgi veren tabelanın konumlandırılması planlanmaktadır (Resim 32). Devam eden güzergah üzerinde yer alan sondaj 2 alanı hakkında bilgi veren bilgilendirme tabela ile mezar 3 hakkında bilgi veren bilgilendirme tabela 90x120 cm ölçülerinde hazırlanmıştır ve yürüyüş rotasında uygun bir alana konumlandırılması planlanmaktadır (Resim 33, Resim 34, Resim 35). Devam eden güzergahta sondaj 4 alanı bulunmaktadır. Sondaj alanının başlangıç noktasında yer alması planlanan sondaj 4 hakkındaki bilgilendirme tabelası 90x120 cm ölçülerindedir (Resim 36, Resim 37). Sondaj 4 alanında bulunan mezarlar ile ilgili bilgilendirme tabelaları, yürüyüş rotası baz alınarak mezarların konumlanmasına göre oluşturulmuştur. Rota güzergahına göre mezar 6, mezar 7, mezar 8 ve mezar 22 konumlanmasından dolayı bu mezarlar ile ilgili bilgilendirme tabelası 120x160 ölçülerinde oluşturulmuştur ve mezar 9a ile mezar 9b üst üste olması sebebiyle bilgileri 90x120 cm ölçülerindeki tabelada yer almaktadır (Resim 38, Resim 39). Aile

mezarı olarak adlandırılan ve peribolos duvarı ile çevrilen mezar5a, mezar 5b, mezar 5c ve mezar5d ile ilgili bilgilerde yine tek bir tabela üzerinde yer almaktadır (Resim 40, Resim 41).

Güzergahın devamında sondaj 3 alanı bulunmaktadır. Sondaj alanı bilgilendirme tabelası ile mezar 4 bilgilendirme tabelası 90x120 cm boyutlarındadır (Resim 42, Resim 43). Bu tabelalar yürüyüş rotasına uygun bir şekilde yerleştirilmesi planlanmaktadır (Resim 44). Sondaj 3 alanın bitiminde yer alan sondaj 5 alanı bulunmaktadır. Bu sondaj alanı kazısı yapılan nekropol alanındaki çalışmaların sonlandığı alandır. Sondaj alanı hakkında genel bilgi veren ve konumunu gösteren 120x90 cm ölçülerindeki tabela alanın girişine konumlandırılması planlanmaktadır (Resim 45). Aynı zamanda sondaj alanının sınırında kalan ve diğer mezarlardan daha uzak bir mesafede konumlanan mezar 16 için hazırlanan 30x50 cm boyutlarındaki tabela yer almaktadır (Resim 46, Resim 47). Aynı güzergah üzerinde yer alan mezar 11, mezar 12, mezar 13 ve mezar 14 birbirine yakın konumlanmalarından dolayı bilgilendirme tabelası 120x160 cm ölçülerindedir (Resim 47, Resim 48). Alanın devamında yer alan mezar 10, mezar 15, mezar 17a ve mezar 17b birbirlerine yakın konumlanmasından dolayı bu mezarlar ile bilgilendirme tabelası 120x160 cm ölçülerinde oluşturulmuştur (Resim 49). Sondaj alanının son mezarları olan; mezar18, mezar 19, mezar 20 ve mezar 21 ile ilgili bilgi veren tabela 120x160 cm ölçülerindedir (Resim 50). Mezarlar ile ilgili tabelalar yürüyüş güzergahına uygun bir şekilde izlenimi engellemeyecek açılarla yerleştirilmesi planlanmaktadır (Resim 51)

Bilgilendirme tabelalarının yanı sıra bölgenin ve alanın yapısı ve şartlarına uygun olarak uygulanabilir öneriler getirilecektir. Getirilen önerilerde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yayımlanan mevzuatlar ile birlikte uluslararası kurumların yayımlandığı mevzuatlarda belirtilen ilkeler dikkate alınacaktır. Öneriler, ICOMOS tarafından yayımlanan Kültürel Miras Alanlarının Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü ilkeleri kapsamında oluşturulmuştur.

- **Erişim ve Anlaşılma**

Toplumun arkeoloji konusunda bilgilendirilmesi önem arz etmektedir. Arkeoloji yanlış yorumlanmaya uygundur ve arkeolojik bilgilerin toplum düzeyine indirgenmesi uzman kişilerce yapılmalıdır. ABD’de toplumun arkeolojik kültür varlıkları ile ilgili

eğitimi ve iletişimi üzerinde önemle durulmaktadır. Avrupa’da ise toplumun arkeoloji alanında eğitimi konusu, daha çok müze temelli arkeoloji eğitimi şeklinde devam etmektedir²³⁵. Ziyaretçileri, alana ilişkin kendi algılarını yansıtma ve onlara anlamlı bir bağlantı kurmalarına yardımcı olmaya teşvik etmelidir. Alanın değerlerini ve önemini farklı kitlelere iletmek için kapsamlı bir çalışma yapılmalıdır. Arkeolojik alanın korunmasını tehdit edecek her türlü planlamadan ve uygulamadan kaçınılmalıdır.

Nekropol alanının kolay ulaşılabilir olması alan içerisinde yürüyüş yollarının bulunması ve bilgilendirme tabelalarının olması önceliklidir. Bu kapsamda Nekropol alanı ziyaret edilmeden önce alanla ilgili kapsamlı bilgi alınabilecek ve her yaştan ziyaretçi için anlaşılabilir olabilecek bilgi kaynakları olması gerekir. Alanla ilgili broşür, kitap, gezi rehberi, dergilerin en az iki dilde hazırlanması gerekmektedir²³⁶. Her yaştan ziyaretçilerin kullanabileceği işlevde olmalıdır. Ayrıca görme ve işitme engelli bireyler için sesli ve işaret dili ile anlatım yapan bilgi kaynakları olması gerekir. Ayrıca ocuk ziyaretçiler için animasyonlu yaş ve zeka düzeylerine uygun bilgi veren eğitici setler olmalıdır.

Ziyaret öncesinde, şahsi aracı olmayan ziyaretçiler için otobüs seferleri çoğaltılmalıdır ve şehrin merkezinden kolayca ulaşımın sağlanabilmesi için yeni otobüs hatları oluşturulmalıdır. Yerel belediyeler bünyesinde kültür turları düzenlenmelidir.

Alanda rahat bir ziyaret geçirilmesi ve alan içerisindeki kondisyonun kontrol altında tutulması için koruma projesinde yapılması planlanan yürüyüş yolları alanının doğal yapısını bozmayacak şekilde oluşturulacaktır. Alanda uzman arkeologlar eşliğinde turlar oluşturularak ziyaretçilerin anlayabileceği düzeyde sunumlar yapılmalıdır.

- **Bilgi Kaynakları**

Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü Açık Hava Müzesi oluşturulurken akademik araştırmalardan elde edilen bilgilerin en güncel halleri ve en anlaşılabilir düzeyde kullanılmalıdır.

---

²³⁵ Schadla-Hall, 1999:150; Arı 2009: 56.

²³⁶ Apollonia a.R. Nekropol’ için hazırlanan kazı rehberi kitapçığı İngilizce ve Türkçe yayımlanmıştır ve aynı zamanda Apollonia a.R. Araştırmaları Nekropol Kazıları 2016-2017 Kazı kitabı Türkçe yayımlanmıştır ve İngilizceye çevrilmiş hali ise basım aşamasındadır.

Apollonia ad Rhyndacum Nekropol'ü Koruma Projesi kapsamında, giriş tabelası, bilgilendirme tabelaları, yönlendirme levhaları T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın "Müze ve Ören Yerleri Giriş, Bilgilendirme, Yönlendirme ve Uyarı Tabelalarına İlişkin Yönerge'sine uygun olarak hazırlanmıştır. Aynı zamanda bilgilendirme tabelalarını okumak için zaman ayırmak istemeyen ziyaretçiler veya nekropol alanı hakkında detaylı bilgiye ulaşmak için mezar tabelalarında yer alacak olan kare kodlar ile akıllı cep telefonlarından ulaşılabilir, indirilebilir bilgiye olanak verilmesi planlanmaktadır.

Çocuklar için mezar tipleri ve ölü gömme ritüellerinin velilerinin onayı ve kontrolünde tercih edilmesi halinde sesli hikaye ve animasyonların mobil uygulama üzerinden erişimi sağlanmalıdır. Aynı zamanda çocuklar için atölye çalışmaları oluşturulmalıdır.

- **Bağlam ve Dekor**

Nekropol alanı doğal çevre koşulları ile iç içe olduğu için flora ve faunası oldukça çeşitlidir. Özellikle gölün kıyısında yer almasından dolayı çeşitli dönemlerde kuş göçlerine maruz kalmaktadır. Zoologlar tarafından bölgenin ornitolojisi incelenerek gelen ziyaretçilerin bu göçler hakkında bilgilendirilmesini sağlamak amacıyla bilgilendirme tabelaları oluşturulmalıdır. Nekropol açık hava müzesi oluşturulurken doğal, sosyal, tarihsel ve kültürel bağlam dikkate alınarak oluşturulacak bilgilendirme tabelaları ile ziyaretçilerin bilgilendirilmesi sağlanmalıdır.

- **Özgünlük**

Nekropol alanında yapılacak olan tüm düzenleme, restorasyon, konservasyon, sunum, etkinlik gibi çalışmalar alanın özgünlüğünü sağlarken, Nekropol alanının bağlı bulunduğu coğrafya ve o coğrafyada yaşayan insanlar, alışkanlıkları, kültürleri, yaşayışları da soyut kültürel miras kapsamında özgünlüğü sağlayan önemli unsurlardandır. Bu bağlamda nekropol alanı ve çevresinin doğal ve kültürel önemi gözetilmeli, nekropol alanı ile ilgili düzenlenecek olan sunumlar, halk tanıtım günleri ve gerçekleştirilecek olan etkinliklere bölge halkının da katılımı sağlanmalı ve bu faaliyetler kalıcı hale getirilmelidir.

- **Sürdürülebilirlik**

Nekropol açık hava müzesi koruma çalışmalarının sürdürülebilir olabilmesi için alan yönetimi planı oluşturulmalıdır. Bu kapsamda, alan sınırlarının sosyal, kültürel, tarihi, doğal, coğrafi, sanatsal bir bütünlük içerisinde etkileşim alanları ve sosyal, kültürel, tarihi, coğrafi, sanatsal nedenlerle ilişkili bağlantı noktalarının alanın korunması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi bakımından doğru analiz edilmelidir. Koruma, sürdürülebilir ekonomik kalkınma ihtiyaçları ve erişimin yerel toplum ile arasında uygun bir denge oluşturmanın yöntemi yönetim planında yer almalıdır. Ayrıca toplumda koruma bilinci uyandırılarak alanın sürdürülebilirliğinin sağlanması için bilgi kaynakları haricinde okullarda ve halka açık alanlarda eğitimler verilebilir. Bu konu ile ilgili il kapsamında okul müfredatına uygun dersler eklenebilir. Ayrıca ilkokul öğrencileri için geziler düzenlenebilir.

- **Kapsamlılık**

Açık hava müzesinden oluşturulacak eğitim programları için her yaş ve eğitim seviyesine uygun olarak geliştirilmelidir. Bu alanda akademisyenlerden ve kültürel miras uzmanların yardımına başvurulmalıdır. Oluşturulacak programların içeriğine uygun olarak tanıtım filmleri, eğitici oyunlar, 3 boyutlu oyunlar tasarlanarak desteklenmelidir.

- **Araştırma, Eğitim, Değerlendirme**

Açık hava müzeleri eğitim kurumları ile eş değerdir. Öğrenme odaklı gelen araştırmacı ve ziyaretçilerin beklentilerini karşılayacak niteliklere sahip olması gereklidir. Bunun içinde yapılacak en önemli konular; bilgilerin sürekli güncel tutulması ve eğitim araçlarının beklentiyi karşılayacak teknolojiye sahip olması gerekmektedir. Müzelerde kullanılacak eğitim programları: rehberlik, görme engelliler için sesli rehber, deneysel arkeoloji alanı, ziyaretçi bilgilendirme merkezi olmalıdır.

Türkiye’de sosyolojik açıdan bakıldığında arkeoloji toplum tarafından benimsenen ve ilgi duyulan bir bilim dalıdır. Bu bağlamda gerçekleştirilecek her türlü eğitim programlarına katılım ve ilginin yoğun olması muhtemeldir. Ziyaretçilere verilecek eğitimlerin kaliteli olması, ziyaretçilerin bir arkeolog kadar olmasa da konuya hakim olması ve konuyu aktarabilmesi bu anlamda oluşturulacak olan kültürel ve tarihi bilince büyük ölçüde katkı sağlayacaktır. Bu katkı kültür varlıklarının korunmasının ve

sürdürülebilirliğinin sağlanmasında toplum tarafından gelecek nesillere aktarılmasında konusunda büyük bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda birçok arkeolojik alanlarda yapılan çalışmaları gözlemlemek mümkündür.

Nekropol alanında ise yöre halkı için eğitim programları kapsamında değerlendirilebilecek iki program gerçekleştirilmiştir. Bunlardan biri 2016 ve 2017 yıllarında düzenlenen Apollonia Kazı ve Araştırmaları Bilgilendirme Günleri'dir (Resim 52). Bir diğer eğitim programı ise Köyümdeki Antik Yaşamı Tanıyorum programıdır (Resim 53). İlki 2016 yılında gerçekleştirilen Apollonia Kazı ve Araştırmaları Bilgilendirme Günleri, Gölyazı'da bulunan kazı yerleşkesinde gerçekleştirilmiştir. Apollonia a.R. kazılarının bilimsel danışmanı Prof. Dr. Mustafa Şahin, kazı ekibi yöre halkını yapılan çalışmalar hakkında bilgilendirmiştir. Aynı zamanda diğer sezonda gerçekleştirilecek olan kazı çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir. 2017 yılında yapılan Apollonia Kazı ve Araştırmaları Bilgilendirme Günleri'nde ise Bursa eski Müzeler Müdürü A. Sinan Özbey kültür varlıkları hakkında yöre halkın bilgilendirmiştir. Nilüfer Belediyesi desteği ile gerçekleştirilen kazı çalışmalarının bölgeye katkıları hakkında bilgi verilmiştir. Prof. Dr. Mustafa Şahin ise yapılan kazı çalışmaları ve bir sonraki sezonda gerçekleştirilecek çalışmalar hakkında yöre halkı bilgilendirilmiştir. Aynı zamanda konuşmacılar yöre halkının sorularını yanıtlamıştır (Resim 54). Köyde yaşayan çocuklar için gerçekleştirilen Köyümdeki Antik Yaşamı Tanıyorum eğitim programı, 2016 yılında köyde bulunan Aziz Panteleimon Kültürevi'nde gerçekleştirilmiştir. Çocuklar eğitim programında arkeoloji bilimini drama eşliğinde öğrenmişlerdir. Aynı zamanda mozaik atölye çalışması ile mozaik hakkında bilgilendirilmişlerdir.

Köyde yaşayan çocuklar için 2018 yılında Turizm Haftası kapsamında Gölyazı Çocukları Arkeoloji Atölyesi gerçekleştirilmiştir (Resim 55). İki gün süren atölye çalışmalarında çocuklar, kazı alanları yerinde incelenerek yapay kazı alanında arkeoloji eğitimi verilmiştir. Atölyenin diğer gününde ise Misi Köyü'nde bulunan müzeler gezilmiştir ve müzeler hakkında bilgilendirilmiştir.

SONUÇ

Kültür varlıkları, insanlığın belirli bir amaç doğrultusunda tasarladığı, elinin ve emeğinin ürünü olan varlıklardır. Kültür varlıklarının, taşınır ve taşınmaz varlıklar olarak sınıflandırılması koruma çalışmalarının belirlenmesi açısından önem teşkil etmektedir. Bu kapsamda, Apollonia a.R. Nekropol alanında açığa çıkartılan 27 mezar arasından korunması en hassas olan kerpiç mezarlar belirleyici olmuştur. Kerpiçler doğal etkiler altında kaldığında eriyip yok olması kaçınılmazdır. Mezarların korunması konusunda kerpiç mezarlarda farklı koruma uygulamaları gerçekleştirilmesi planlanmaktadır²³⁷. Bu bilinç ile öncelikli olarak mezarlarda yapılması planlanan kalıcı koruma projeleri oluşturuluncaya kadar olan süreçte geçici koruma çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Bu tez çalışmasında ulaşılan sonuç Apollonia kentindeki korunması planlanan nekropol alanına kültürel varlıkların korunması ve sergilenmesi kapsamında öneri getirmektir. Tez çalışmasında ilk bölümden itibaren kültürel varlıklar ve gerekli mevzuatlar incelenmiş, açık hava müzeleri araştırılmış, sit kavramı irdelenmiş ve nekropol alanına uyarlanmıştır. Nekropol alanı için ortaya atılan önerilerden bu tez çalışmasına dahil ettiğimiz en önemli husus, alanın doğal yapısını koruyarak, yapılacak olan müdahalelerin geri dönüştürülebilir malzemedan olması ve alanda bulunan kültür varlıklarına zarar verilmemesidir. Gerek alanın göl üzerinde kısıtlı bir yeri kapsamı gerekse Türkiye’de kültürel varlıklar ile ilgili kanunların ve mevzuatların her alana birebir uyarlanamaması, bürokratik ve bütçe sorunları, gerekçesiyle önerilerim uygulanabilirlik esasına dayanarak oluşturulmuştur. Nekropol alanının korunması, sürdürülebilirliği ve yapılacak projenin uygulanabilirliği öncelikli amaç olmuştur. Sonrasında sergileme kısmında alanın tanıtımı ile ilgili bilgilendirme tabelaları ile ilgili öneriler getirilmiştir.

Sonuç olarak bu tez önerisi arkeolojik bakış açısıyla oluşturulmuştur. Korunması gereken arkeolojik alanların korunabilir ve sürdürülebilir bir yaklaşımla değerlendirilmesi alanında uzman kişilerce kapsamlı bir alan yönetiminin oluşturulması ile sağlanabileceği sonucuna varılmıştır.

---

²³⁷ M. Şahin ‘in danışmanlığında, Nilüfer Belediyesinin sponsorluğunda Nekropol alanıyla ilgili koruma projesi yapılması planlanmaktadır.

Bu bağlamda ilk bölüm “Kültür ve Kültür Varlıkları Kavramları” başlığına ayrılmıştır ve bu bölümde kültür kavramının temeline inilerek bir sonraki konuyu oluşturan kültür varlıkları kavramı incelenmiştir. Taşınır ve taşınmaz kültür varlığı konuları ele alınmıştır. 2. bölümde ise kültür varlıklarının korunması konusunu incelemek üzere “Ulusal ve Uluslararası Mevzuatlar ile Kültür Varlıklarının Korunması ve Korumanın Gelişim Süreci” başlığına ayrılmıştır. Bu bölümde kültür varlıklarının korunmasını ulusal ve uluslararası mevzuatlar dahilinde incelenmiştir. Taşınmaz kültür varlıklarının korunabilmesi adına yasalar kapsamında sit kavramı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple sit kavramı bu bölüm altında ayrı bir başlık olarak incelenmiştir. Aynı zamanda korumanın dünyadaki gelişim süreci kronolojik olarak ele alınmıştır. Türkiye’deki koruma anlayışının gelişim süreci ise Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi olarak ayrı ayrı ele alınmıştır. Kültür varlıklarının korunmasının gelişim süreci incelendiğinde arkeolojik sit alanlarındaki kültür varlıklarının korunması ve sergilenmesi yaklaşımı olarak arkeolojik park ve açık hava müze kavramları ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda tezin ana konusunu oluşturan Apollonia ad Rhyndacum Nekropolünde oluşturulacak koruma ve sergileme yaklaşımı olarak açık hava müze kavramının daha uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Gölyazı ve nekropol alanında yapılan yüzey araştırmaları sonucunda alanın yaklaşık 4 km uzunluğunda bir sahayı kapsadığı tespit edilmiştir. Bu sebeple alandan yapılacak her türlü müdahalenin geri dönüştürülebilir olmasına dikkat edilmelidir. Bu bağlamda 3. bölümde “Kültür Varlıklarının Koruma ve Sergileme Yaklaşımı” başlığına ayrılmıştır. Bu bölümde açık hava müze kavramının ortaya çıkışı ve gelişim süreci ele alınmıştır. Aynı zamanda Türkiye ve dünyadaki açık hava müze örnekler incelenmiştir. Kültür varlıklarının korunması ve sergilenmesi yaklaşımı olarak, 2008 yılında ICOMOS tarafından yayımlanan Kültürel Miras Alanlarının Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğünde belirtilen ilkeler ele alınmıştır. Tezin son bölümü olan 4. Bölüm ise “Apollonia Ad Rhyndacum Nekropolü Arkeolojik Sit Alanı” başlığına ayrılmıştır. Apollonia Ad Rhyndacum Nekropolünün coğrafi konumu, tarihçesi ve araştırma tarihçesi ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Apollonia Ad Rhyndacum Nekropolünde yapılan yüzey araştırmaları ve kurtarma kazıları başlıklar altında incelenmiştir ve nekropolün sit durumu için yapılan çalışmalara değinilmiştir. Nekropol alanda yapılması planlanan koruma ve sergileme uygulamalarının gerçekleştirilinceye kadar olan ki süreçte mezarların korunması, geçici koruma

çalışmaları ile gerçekleştirilmiştir. Nekropol koruma projesinde kullanılması planlanan bilgilendirme tabelaları “Müze ve Ören Yerleri Giriş, Bilgilendirme ve Yönlendirme Tabelalarına İlişkin Yönerge” esas alınarak oluşturulmuştur. Genel bilgilendirme tabelaları ve mezarlarla ilgili bilgilendirme tabelaları yönergenin belirttiği ölçülerde 120x160 cm boyutlarında oluşturulurken, ziyaretçilerin kazısı yapılan nekropol alanını daha anlaşılır kılmak adına sondaj alanları hakkında bilgi veren tabelalar ile kazısı yapılan nekropol alanındaki gömü şekilleri hakkında bilgilendirme tabelaları 90x120 cm ölçülerinde hazırlanmıştır. Yürüyüş yoluna ve mezarlara uygun olarak konumlandırılması planlanan, mezar bilgilendirme tabelalarında Mimar Fadime Yıldız’ın çizdiği nekropol alanının genel rölövesi bulunmaktadır. Rölövenin tabelada kullanılmasının sebebi, ziyaretçilerin buldukları alanı kuş bakışı görünüm ile zihinlerinde canlandırmalarıdır. Aynı zamanda buldukları konumu rölöve üzerinden görebilmeleri adına alanın belirten ibareler ve şekiller yardımıyla konumları gösterilmektedir. Ziyaretçiler tabelaların üzerinde bulunan QR kod sisteminden faydalanarak kazısı yapılan nekropol alanı hakkında detaylı bilgiye ulaşabilmeleri amaçlanmıştır. Bu sistem ile nekropolde yapılan çalışmaların devam etmesi durumunda güncel bilgilerin yayımlanması ve ziyaretçilere ulaştırılması bakımından tampon oluşturması bakımında önem teşkil etmektedir. Görme engelli bireylerin bilgilenebilmesi adına sesli bilgilendirmeye yine QR kod ile ulaşmaları hedeflenmektedir. Aynı zamanda bu bireylerin tabelalardaki metinleri okuyabilmeleri adına Braille alfabesi ile oluşturulması ileriki süreç için planlanmaya dahil edilebilmesi muhtemeldir. Mezar bilgilendirme tabelalarında, mezarların ilk halini gösteren görseller ve mezar buluntularını gösteren rölövenin kullanılmıştır ve ziyaretçiler için alanı, çalışmaları ve mezarları anlaşılır kılmak adına tüm görsellerin altında açıklamaları bulunmaktadır. Mezarların bilgilendirme tabelaları mezarların ölçülerine uygun ölçülerde hazırlanmıştır ve yürüyüş rotasından izlenime uygun yerlere konumlandırılması planlanmaktadır.

Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü yapılan yüzey araştırmaları sonucunda 4 km’lik bir alana yayıldığı ve kazı çalışmalarının gerçekleştirildiği nekropol alanında ise açılan mezarlarla sınırlı olmadığı sonucuna varılmıştır. Alanda yapılacak her türlü müdahalenin alanın sit durumu da dikkate alınarak oluşturulmalıdır. Bu sebeple kentsel rekreasyonel faaliyetleri için Gölyazı’nın imar durumu ve alan yetersizliği ile nekropol alanının sit durumu ve alanda yapılan yüzey araştırmaları sonucunda ortaya

çıkartılmamış birçok mezarın bulunması bakımında bu alanda oluşturulacak bir arkeolojik park projesinin pasif bir uygulamaya neden olması sebebiyle bu alanın açık hava müzesine dönüştürülmesinin daha uygun olduğu yargısına varılmıştır. Bu sebeple son bölümde Kültürel Miras Alanlarının Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü'nde belirlenen ilkeler doğrultusunda bu alanla ilgili öneriler getirilmeye çalışılmıştır.

Kazısı yapılan nekropol alanında yapılacak her türlü müdahalenin geri dönüşebilir olması gerekmektedir. Koruma ya da sergileme uzmanları tarafından farklı bir uygulama projesi geliştirebileceği öngörüsüyle, bu tez çalışmasında nekropol alanının sergilenmesi için yapılması planlanan her türlü önerinin, özgün kalıntılara zarar vermeden değiştirilebilmesi ve geliştirilebilmesi temel ilke olarak kabul edilmiştir.

KAYNAKÇA

Metinde kullanılan kısaltmalarda aşağıda gösterilenler dışında kalanlarda Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün formatı kullanılmıştır. Antik kaynaklarda Der Kleine Pauly'nin önerileri dikkate alınmıştır. Türkçe kısaltmalarda Türk Dil Kurumu esas alınmıştır.

- Arı 2009 İ. Arı, Tarihöncesi Sit Alanlarında Kültür Mirasın Yönetimi Kırıklareli Höyüğü Sit Alanı ve Kültür Mirası Yönetimi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (İstanbul).
- Abmeier 1990 A. Abmeier, "Zur geschichte von Apollonia am Rhyndakos", E. Schwertheim (ed.), Mysische Studien I, 1-16.
- Ahunbay 2010 Z. Ahunbay, "Arkeolojik Alanlarda Koruma Sorunları Kuramsal ve Yasal Açılardan Değerlendirme", TÜBA-KED 8, 103-118.
- Albayrak 2018 M. Albayrak, Arkeolojik Açık Hava Müzeleri Teos Antik Kenti Örneği, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (İstanbul).
- Arı et al. 2010 İ. Arı, Z. Eres, A. Demirtaş, "Kanlıgeçit Açık Hava Müzesi: Trakya'da Bir İlk Tunç Çağ İç Kalesi", TÜBA-KED 8, 229-240.
- Atılğan 2016 C. Atılğan, "Ulusal ve Uluslararası Düzenlemeler Işığında Türkiye'de Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunması Üzerine Bir Değerlendirme", Art-Sanat 6, 249-261.
- Aybek 2007 S. Aybek, "Apollonia ad Rhyndacum and the Sanctuary of Apollo in Mysia, Northwestern Turkey", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 9, 105-119.
- Aybek-Dreyer 2010 S. Aybek, B. Dreyer, "Neues vom proconsul Asiae Sempronius Senecio aus Apollonia am Rhyndakos", ZPE 173, 119-123.
- Aybek-Öz 2004 S. Aybek, A. K. Öz, "Preliminary Report of the Archaeological Survey at Apollonia a.R. in Mysia, Anatolia 27, 1-25.
- Aybek-Öz 2008 S. Aybek, A. K. Öz, "Apollonia ad Rhyndacum (Gölyazı) ve Uluabat Gölü Çevresi Yüzey Araştırması 2006 Yılı Raporu, AST 25, (Ankara), 285-298.

- Aybek-Öz 2008 S. Aybek, A. K. Öz, “Uluabat Gölü ve Çevresi YüzeY Araştırması, 2007”, AraST 26, (Ankara), 327- 342.
- Aybek-Öz 2010 S. Aybek – A. K. Öz, “Uluabat Gölü ve Çevresi YüzeY Araştırması, 2007”, AraST 27, (Denizli), 313- 328.
- Aybek-Öz 2012 S. Aybek, A. K. Öz,” Gölyazı ve Uluabat Gölü Çevresi 2010 Yılı YüzeY Araştırması”, AraST 29, (Ankara), 1-10.
- Bahn 1999 P. Bahn, Arkeolojinin ABC’si, (İstanbul). Kabalcı Yayınevi
- Biörnstad 2000 M. Biörnstad, “The ICOMOS International Committee on Archaeological Heritage Management”, H. Cleere (ed.), Archaeological Heritage Management in the Modern Word, 70-75.
- Can 1948 N. Can, Eski Eserler ve Müzelerle İlgili Kanun, Nizamname ve Emirler, (Ankara). Milli Eğitim Basımevi
- Cem 1977 İ. Cem, Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi, (İstanbul) Cem Yayınevi.
- Ceram 2003 C.W. Ceram, Tanrılar, Mezarlar ve Bilginler, (İstanbul). Remzi Kitabevi
- Cleere 1984 H. Cleere, Approaches to the Archaeological Heritage (Cambridge). Cambridge University Press
- Çal 1990 H. Çal, Türkiye’nin Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Politikası, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Ankara).
- Çambel 2010 H. Çambel, “Karatepe-Aslantaş AÇık Hava Müzesi Çok Yönlü Bir Proje”, TÜBA-KED 8, 131-135.
- Çolak 2015 N. İ. Çolak, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Hukuku, (İstanbul). On İki Levha Yayıncılık
- D’agostino 1984 B. D’Agostino, “Approaches to the Archaeological Heritage”, H. F. Cleere (ed.), Italy (Cambridge), 73-81.
- Daniel 1981 G.E. Daniel, A Short History of Archaeology, (London). Thames and Hudson
- Dönertaş 2014 P. Dönertaş, Arkeolojik Sit Alanlarının Tespiti, Tescili, Korunması ve Yapılan Uygulamalar Doğrultusunda: EskiYapar Höyüğü, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Aydın).

- Edson 2004 G. Edson, "Heritage: Pride or Passion, Product or Service?", *International Journal of Heritage Studies* 10,333-348.
- Eres 2010 Z. Eres, "Tarihöncesi Kazı Alanlarında Koruma ve Sergileme Kavramının Gelişimine Kısa Bir Bakış", *TÜBA-KED* 8, 119-130.
- Eres 2013 Z. Eres, "Arkeolojik Kazı, Koruma, Sergileme ve Toplum İlişkisi Kırıkkaleli'nde Tarihöncesi Arkeolojik Alanlar Üzerinden Bir Deneyim" *Arkeoloji Sanat* 144, 1-30.
- Eres et al. 2010 Z. Eres, E. Özdoğan, A. Demirtaş, "Aşağı Pınar Açık Hava Müzesi: Yaklaşım, Uygulama Süreci ve Karşılaşılan Sorunlar", *TÜBA-KED* 8, 183-200.
- Genim 2014 M. S. Genim, "İmparatorluk ve Cumhuriyet Döneminde Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıkları Mevzuatı", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi* 26, 111-124.
- Hasluck 1910 F. W. Hasluck, *Cyzicus, Being Some Account of the History and Antiquities of that City and of the District Adjacent to it, with the Towns of Apollonia Ad Rhyndacum, Miletupolis, Hadrianutherae, Priapus, Zeleia, etc., (Cambridge).*
- Hester 1976 J. J. Hester, *Introduction to Archaeology, (New York).*
- İnan 2018 Y. İnan, *Arkeolojik Alan Yönetimi: Eflatun Pınar Örneği, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Ankara).*
- Kaderli 2014 L. Kaderli, "Kültürel Miras Koruma Yaklaşımlarının Tarihsel Gelişimi", *TÜBA-KED* 12, 29-41.
- Kahya et al. 2014 N. Kahya, A. Sağsöz, S. Al, "Türkiye'de Korumacılık ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bilincinin Gelişimi: 1938-1960", *Turkish Studies* 9, 271-286.
- Kalogeropoulou 2017 E.Y. Kalogeropoulou, *Apolyont'un Sakinleri, (Bursa).*
- Kejanlı et al. 2007 D. T. Kejanlı, C. T. Akın, A. Yılmaz, "Türkiye'de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 19, 179-196.
- Kohl 1998 P. L. Kohl, "Nationalism and Archaeology: On the Constructions of Nations and the Reconstructions of the Remote Past", *Annual Review of Anthropology* 27, 223-246.
- Koşay 1974 H. Z. Koşay, *Makaleler ve İncelemeler, (Ankara).*

- Lé Bas 1888 Lé Bas, S. Reinach, Voyage Archéologique en Grèce et en Asia Mineure, (Paris).
- Madran-Özgönül 2006 E. Madran, N. Özgönül, Yasal Düzenlemelerde Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunması ve Yerel Yönetimler, (Ankara). KTB Yayınları
- Mango 1979 C. Mango, The Monastery of St. Constantine on Lake Apollon, *Dumbarton Oaks Papers* 33, 329.
- Mattero vd. 1998 F. Mattero, K. L. Fong, E. Del Bono, M. Goodman, E. Kopelson, L. McVey, J. Sloop, C. Turton, “Archaeological Site Conservation and Management an Appraisal of Recent Trends”, *Conservation and Management of Archaeological Sites* 3, 129-142.
- Mumcu 1969 A. Mumcu, “Eski Eserler Hukuku ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 26, 45-78.
- Önge 2018 M. Önge, “Kültür Mirasını Tanımlamak İçin Türkiye’de Kullanılan İlk Özgün Terim: Âsâr-ı Atıka”, *Avrasya Terim Dergisi* 6, 8-14.
- Ötüken et al. 1986 Y. Ötüken, A. Durukan, H. Acun, S. Pekak, Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler 4, (Ankara), 16-22.
- Özdemir 2013 A. Özdemir, “Milli Arkeoloji Türkiye Deneyimi” O. Erdur - G. Duru (eds.) *Arkeoloji Niye? Nasıl? Ne için?* (İstanbul), 7-27.
- Özdoğan 2006 M. Özdoğan, *Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji* (İstanbul). Arkeoloji ve Sanat Yayınları
- Özdoğan 2010 M. Özdoğan, “Çayönü: Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’e Tarihlenen Bir Yerleşim Yerinde Koruma ve Alan Düzenleme Uygulaması”, *TÜBA-KED* 8, 141- 154.
- Özdoğan 2013 M. Özdoğan, “Arkeolojik Kazı Alanlarının Korunarak Topluma Kazandırılması”, Oğuz Tekin – Mustafa H. Sayar – Erkan Konyar (eds.), *Tarhan Armağanı* (İstanbul), 257-266.
- Paardekooper 2012 R. Paardekooper, *The Value of an Archaeological Open-Air Museum in its use: Understanding the Archaeological Open-Air Museums and their Visitors*, (Leiden). Sidestone Press.
- Schadla-Hall 1999 T. Schadla-Hall, “Editorial: Public Archaeology”, *EJA* 2, 147-158.
- Sevin 1995 V. Sevin, *Arkeolojik Kazı Sistemi El Kitabı* (İstanbul). Arkeoloji ve Sanat Yayınları

- Sklenar 1983 K. Sklenar, *Archaeology in Central Europe: The first 500 years Description* (New York). Leicester University Press
- Şahin 2018 M. Şahin, “Apollonia Nekropolü Kurtarma Kazıları 2016-2017 Mezar Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *TEKE* 7/4, 2788-2812.
- Şahin- Özbey 2018 M. Şahin - A. S. Özbey, *Nekropol Kazıları 2016-2017, Apollonia a.R. Araştırmaları I*, (Bursa).
- Şahin- Özbey (Baskıda) M. Şahin - A. S. Özbey, *Nekropol Kazıları 2016-2017, Apollonia a.R. Araştırmaları I*, (Bursa).
- Şahin et al. 2019 M. Şahin, G. Özkılınç, A. S. Özbey, *Uluslararası Nilüfer Kültür Çalıştayları Serisi-1 Nekropol ve Peyzaj Uygulamalar, Yaklaşımlar ve Öneriler, Apollonia a.R. Araştırmaları II*, (Bursa).
- Şimşek-Dinç 2009 F. Şimşek, G. Dinç, “XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Eski Eser Anlayışının Doğuşu ve Bu Alanda Uygulanan Politikalar”, *U.Ü Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16, 101-127.
- Tekin 2017 H. Tekin, *Tarihöncesinde Mezopotamya Yeni Yaklaşımlar*, (Ankara). Bilgin Kültür Sanat Yayınları
- Tolias 2011 G.Tolias, “Saygısız Bir Sanat Sevgisi: Yunan Antik Eserlerinin Yağmalanması, 1780-1820” Z. Bahrani, Z. Çelik E.Eldem (Eds.), *Geçmişe Hücum. Osmanlı İmparatorluğunda Arkeolojinin Öyküsü 1753-1914*, 71-93.
- Tomay 2015 B. Tomay, *Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Bursa).
- Trigger 1989 B.G. Trigger, *A History of Archaeological Thought*, (Cambridge). Cambridge University Press
- Tuna 2014 A. Tuna, *Sürdürülebilir Antik Kentler Kapsamında Arkeolojik Parklar: Düzce-Konuralp Örneği*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Ankara).
- Tuna-Erdoğan 2016 A. Tuna, E. Erdoğan, “Arkeolojik Sitlerin Sürdürülebilirliği Kapsamında Arkeolojik Parklar”, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi* 13, 110-122.
- Umar-Çilingiroğlu 1990 B. Umar, A. Çilingiroğlu, *Eski Eserler Hukuku*, (Ankara), Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları

- Umur 1980 B. Umar, Eski Eserler Hukuku, (İzmir).
- Yaldız 1993 M. Yaldız, “Atatürk ve Müzecilik”, Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1992 Yıllığı, 295-303.
- Yalman 1987 B. Yalman, “Gölyazı Köyü, Apollonia ad Rhyndacum”, İlgı 37, 7-12.
- Yıldızturan 2007 M. Yıldızturan, “Atatürk ve Müze”, Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2006 Yıllığı, 309-324.
- Zeren 2010 M. T. Zeren, O. Uyar, “Arkeolojik Alanlarda Koruma Çatıları ve Gezi Platformlarının Düzenlenmesi Kriterleri”, DEÜ Mühendislik Bilimleri Dergisi 12, 55-64.
- Zippelius 1974 A. Zippelius, Handbuch der Europâischen Freilichtmuseen, Rheinland Verlag
- Wooley 1950 C. L. Wooley, Urof the Chaldees Harmondsworth, Penguin Books.

HARİTALAR VE RESİMLER LİSTESİ

- Harita 1-** Gölyazı Mahallesi'nin Uluabat Gölü'deki Konumunun Haritası (Foto: Şahin 2017: 12)
- Harita 2-** Apollonia Kenti'nin Yerleşim Alanı (Foto: Şahin 2017: 15)
- Resim 1:** Stara Zagora Neolitik Evi. (Foto: <https://www.andrey-andreev.com/en/stara-zagora-bulgaria/>)
- Resim 2:** Uvda Vadisi Tapınak Düzenlemesi. (Foto: <https://www.megalithic.co.uk/modules.php?op=modload&name=a312&file=index&do=showpic&pid=88896>)
- Resim 3:** Tatlısu Neolitik Ev Canlandırması (Foto: Eres 2010: 128).
- Resim 4:** Oerlinghausen Arkeolojik Açık Hava Müzesi (Foto: <https://www.oerlinghausen.de/de/tourismus-freizeit/sehenswertes/archaeologisches-freilichtmuseum.php>)
- Resim 5:** Lago di Ledro Kazıklıyapı Müzesi (Foto: <https://www.muse.it/en/visita/Muse-sul-Territorio/Pages/Museo-delle-Palafitte-del-lago-di-Ledro.aspx>)
- Resim 6:** Nekropol Alanında Yapılan Yüzey Araştırmasında Bulunan Dilgi Parçası. (Foto: Kazı arşivi)
- Resim 7:** Nekropol Alanın Taşlar ile Kamufle Edilmesi (Foto: Kazı arşivi)
- Resim 8:** Nekropol Alanında Açığa Çıkarılan 5 Sondaj Alanın Rölövesi (Foto: Kazı Arşivi, Çizim: Mimar Fadime Yıldız)
- Resim 9:** Nekropol Alanında Açığa Çıkarılan 5 Sondaj Alanın Hava Fotoğrafı (Foto: Kazı arşivi)
- Resim 10:** M10 Numaralı Mezar (Foto: Şahin 2017: 160)
- Resim 11:** M1 Numaralı Mezar (Foto: Şahin 2017: 28)
- Resim 12:** M9a Numaralı Mezar (Foto: Kazı arşivi)
- Resim 13:** M5a Numaralı Mezar (Foto: Kazı arşivi)
- Resim 14:** Nekropol alanının korunması için çitle çevrilmesi (Foto: Şahin 2017: 21)
- Resim 15:** Mezar yapısına uygun plywood kesilmesi (Foto: Şahin (Baskıda)).
- Resim 16:** Kesilen plywood kenarlarına epoksi bazlı ahşap boyası uygulanması (Foto: Şahin (Baskıda)).
- Resim 17:** Eğimli olarak tasarlanan ahşapların yerleştirilmesi (Foto: Kazı arşivi).
- Resim 18:** Tablaların oturduğu yerlere jeo-tekstil yayılarak üzerinin harçla kapatılması (Foto: Kazı arşivi).
- Resim 19:** Jeo-tekstil ve harç ile oluşturulmuş yatakların üzerinin plywood kasalar ile kapatılması (Foto: Kazı arşivi).
- Resim 20:** Jeo-tekstil ve harç ile oluşturulmuş yatakların üzerinin plywood kasalar ile kapatılması (Foto: Kazı arşivi).
- Resim 21:** Arazi eğimine uygun olarak yapılmış geçici koruma uygulaması (Foto: Şahin (Baskıda)).
- Resim 22:** Arazi eğimine uygun yapılmış geçici koruma uygulaması (Foto: Kazı arşivi).
- Resim 23:** Numune olarak seçilmiş mezarların geçici koruma uygulaması (Foto: Kazı arşivi).
- Resim 24:** Numune seçilmiş mezarların geçici koruma uygulaması (Foto: Kazı arşivi).
- Resim 25:** Nekropol koruma projesi (Foto: Arkeoteknik).
- Resim 26:** Nekropol koruma projesi (Foto: Arkeoteknik).
- Resim 27:** Gölyazı kent tarihçesinin bilgilendirme tabelasına uygulanması (Foto: Yazar).

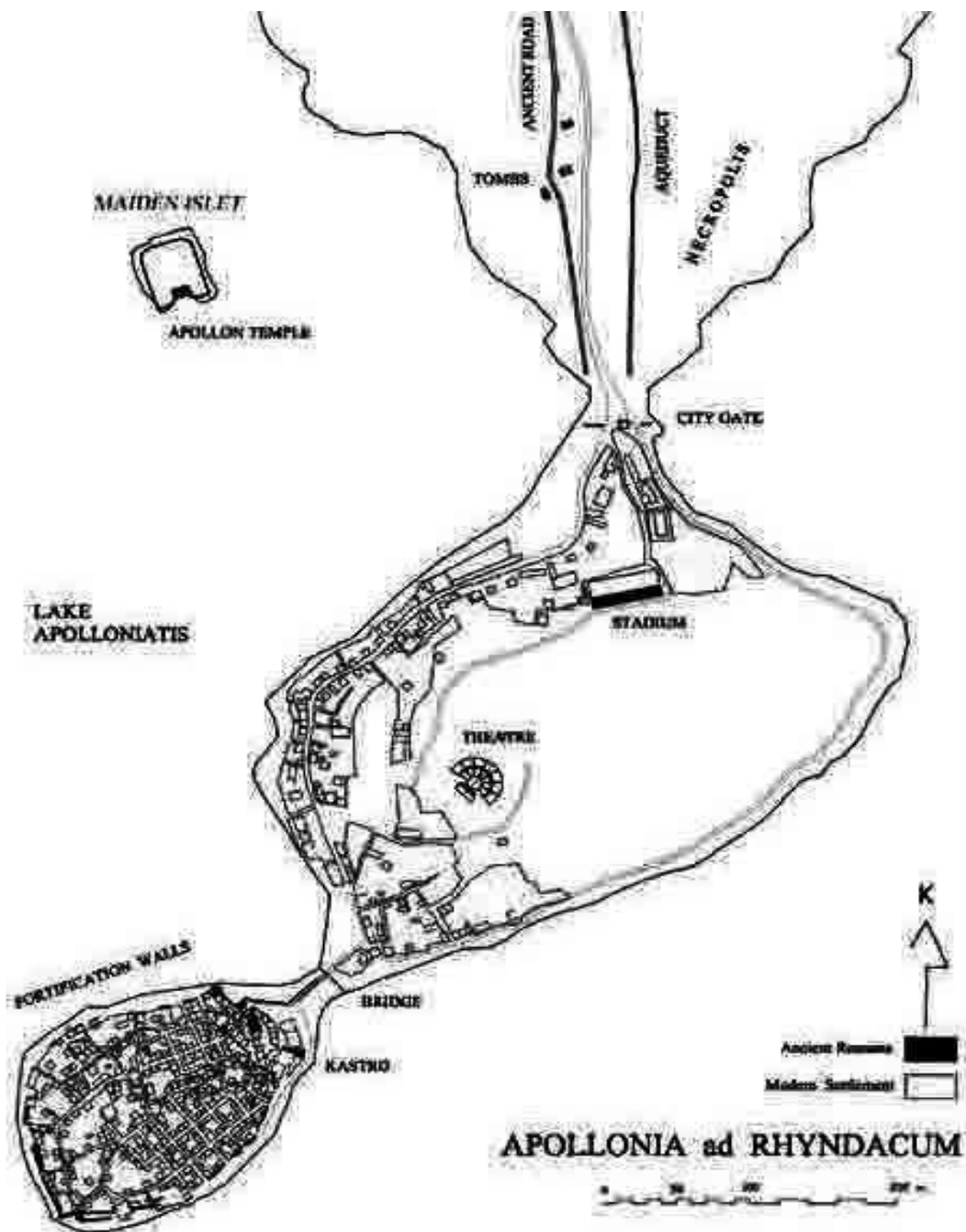
- Resim 28:** Nekropol alanı genel bilgilendirme tabelası (Çizim: Mimar Fadime Yıldız, foto: Yazar).
- Resim 29:** Sondaj 1 alanı bilgilendirme tabelası (Foto: Yazar).
- Resim 30:** Mezar 1 ve mezar 2 bilgilendirme tabelası²³⁸ (Foto: Yazar).
- Resim 31:** Sondaj I alanı ile mezar 1 ve mezar 2 bilgilendirme tabelasının nekropol alanına konumlandırılması (Foto: Yazar).
- Resim 32:** İnhumasyon ve kremasyon gömü şekli bilgilendirme tabelası (Foto: Yazar).
- Resim 33:** Sondaj 2 alanı bilgilendirme tabelası (Foto: Yazar).
- Resim 34:** Mezar 3 bilgilendirme tabelası (Foto: Yazar).
- Resim 35:** Sondaj II alanı ile mezar 3 bilgilendirme tabelasının nekropol alanına konumlandırılması (Foto: Yazar).
- Resim 36:** Sondaj 4 alanı bilgilendirme tabelası (Foto: Yazar).
- Resim 37:** Sondaj IV alanı ile mezar 6, mezar 7, mezar 8, mezar 22 bilgilendirme tabelası ile mezar 9a ve mezar 9b bilgilendirme tabelasının nekropol alanına konumlandırılması (Foto: Yazar).
- Resim 38:** Mezar 6, mezar 7, mezar 8 ve mezar 22 bilgilendirme tabelası (Foto: Yazar).
- Resim 39:** Mezar 9a ve Mezar 9b bilgilendirme tabelası (Foto: Yazar).
- Resim 40:** Aile mezarlarının bilgilendirme tabelası (Foto: Yazar).
- Resim 41:** Aile mezarının bilgilendirme tabelasının nekropol alanına konumlandırılması (Foto: Yazar).
- Resim 42:** Sondaj 3 alanı bilgilendirme tabelası (Foto: Yazar).
- Resim 43:** Mezar 4 bilgilendirme tabelası (Foto: Yazar).
- Resim 44:** Sondaj III alanı ile mezar 4 bilgilendirme tabelasının nekropol alanına konumlandırılması (Foto: Yazar).
- Resim 45:** Sondaj 5 alanı bilgilendirme tabelası (Foto: Yazar).
- Resim 46:** Mezar 16 bilgilendirme tabelası (Foto: Yazar).
- Resim 47:** Mezar 16 bilgilendirme tabelası ile mezar 11, mezar 12, mezar 13, mezar 14 bilgilendirme tabelasının nekropol alanına konumlandırılması (Foto: Yazar).
- Resim 48:** Mezar 11, mezar 12, mezar 13 ve mezar 14 bilgilendirme tabelası (Foto: Yazar).
- Resim 49:** Mezar 10, mezar 15, mezar 17a ve mezar 17b bilgilendirme tabelası (Foto: Yazar).
- Resim 50:** Mezar 18, mezar 19, mezar 20 ve mezar 21 bilgilendirme tabelası (Foto: Yazar).
- Resim 51:** Mezar 10, mezar 15, mezar 17a, mezar 17b bilgilendirme tabelası ile mezar 18, mezar 19, mezar 20, mezar 21 nekropol alanına konumlandırılması (Foto: Yazar).
- Resim 52:** Apollonia Gölyazı Kazı ve Araştırmaları Bilgilendirme Günleri Afişi (Afiş: Nilüfer Belediyesi Arşivi)
- Resim 53:** Köyümdeki Antik Yaşamı Tanıyorum Eğitim Programı Eğitim Programı Afişi (Afiş: Nilüfer Belediyesi Arşivi)
- Resim 54:** Apollonia Gölyazı Kazı ve Araştırmaları Bilgilendirme Günleri II Afişi (Afiş: Nilüfer Belediyesi Arşivi)
- Resim 55:** Gölyazı Çocukları Arkeoloji Atölyesi Afişi (Afiş: Nilüfer Belediyesi Arşivi)

²³⁸ Tüm bilgilendirme tabelalarında kullanılan mezar rölöveleri Mimar Fadime Yıldız'a aittir.

HARİTALAR VE RESİMLER

Harita 1

Harita 2

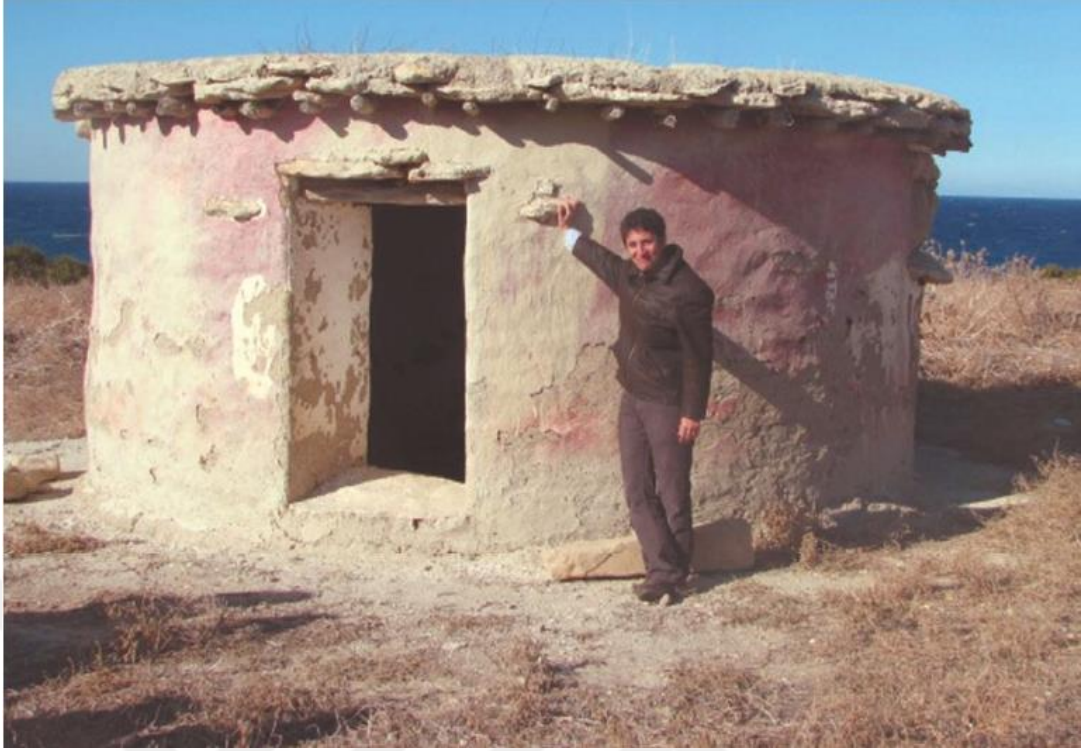

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12

Resim 13

Resim 14

Resim 15

Resim 16

Resim 17

Resim 18

Resim 19

Resim 20

Resim 21

Resim 22

Resim 23

Resim 24

BURSA GÖLYAZI NEKROPOL ALANI

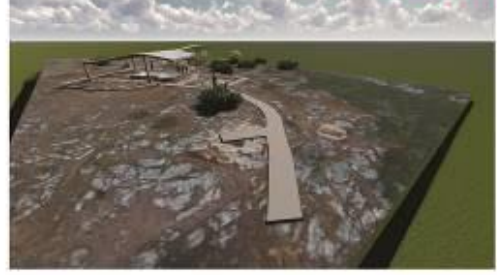

GEÇİCİ KORUMA PROJESİ ÖNERİ-1

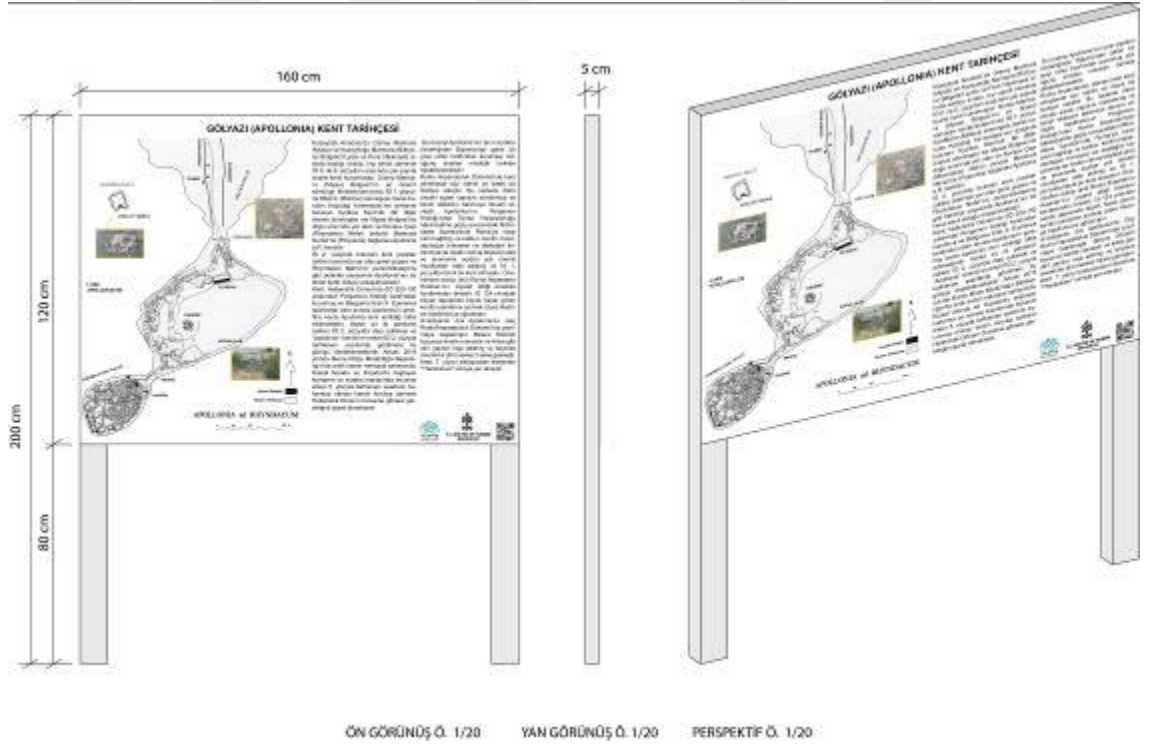

 ARKEO TEKNİK
MİMARLIK | RESTORASYON | ARKEOLOJİ

Resim 25

Resim 26

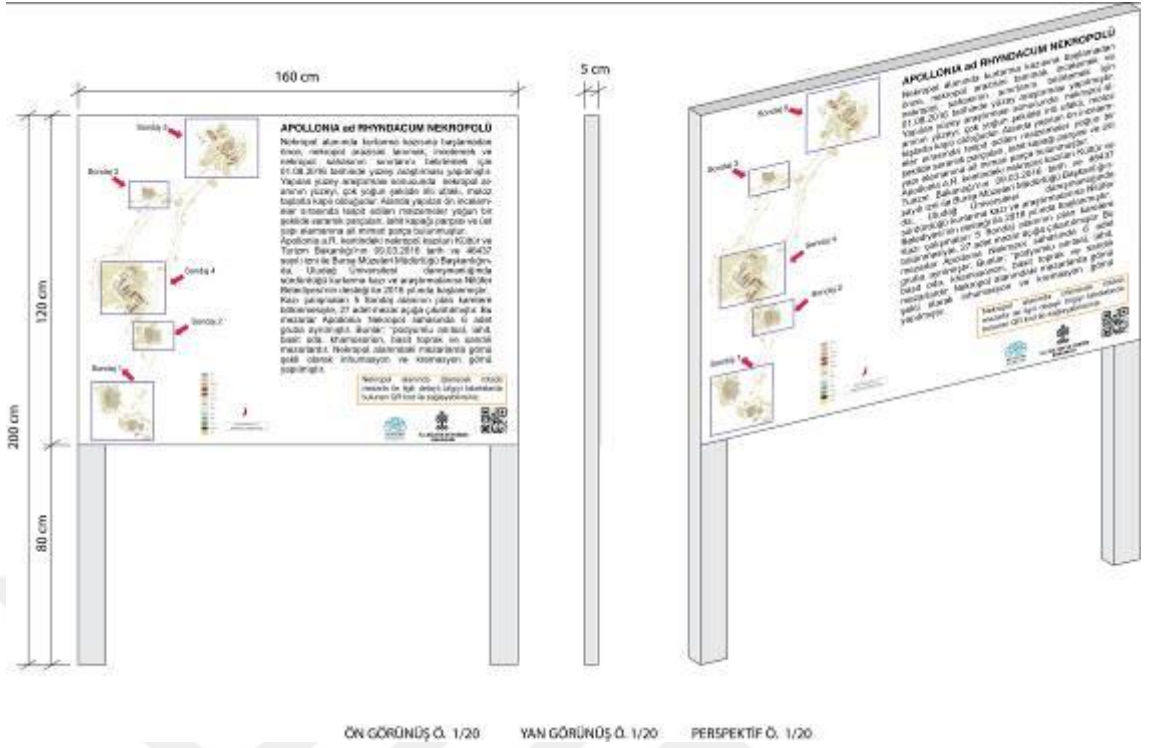

ÖN GÖRÜNÜŞ Ö. 1/20

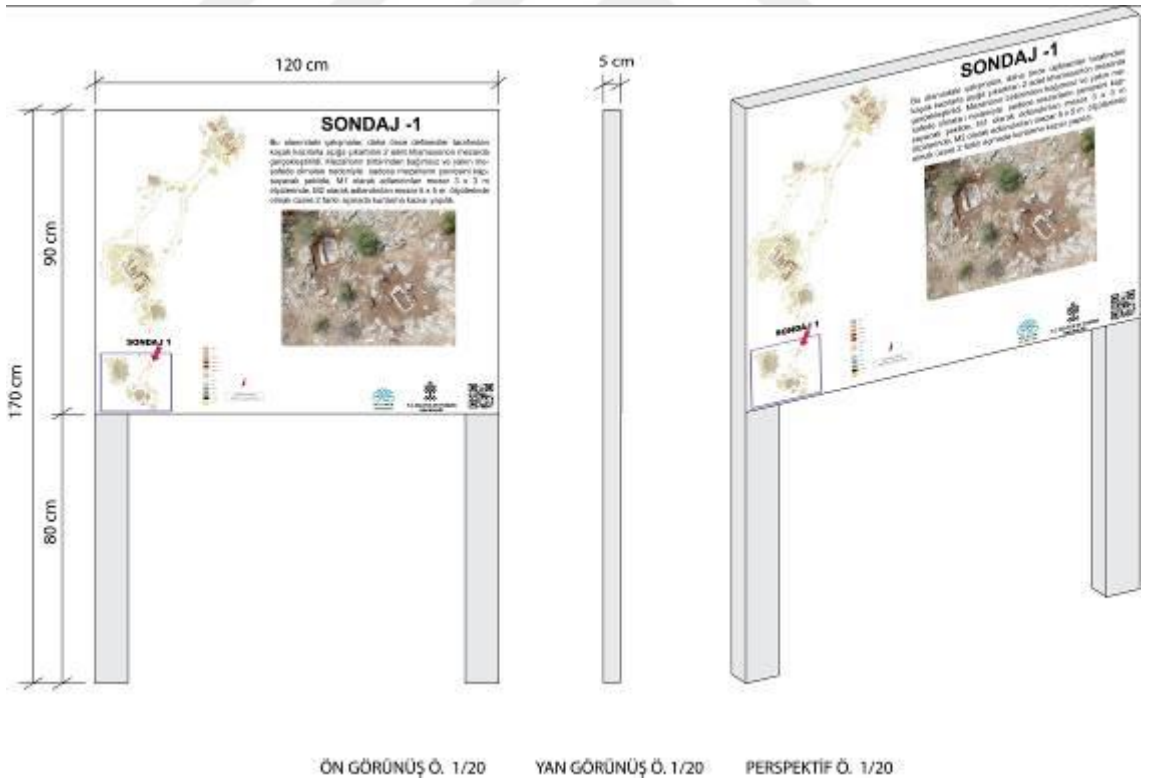
YAN GÖRÜNÜŞ Ö. 1/20

PERSPEKTİF Ö. 1/20

Resim 27

Resim 28

Resim 29

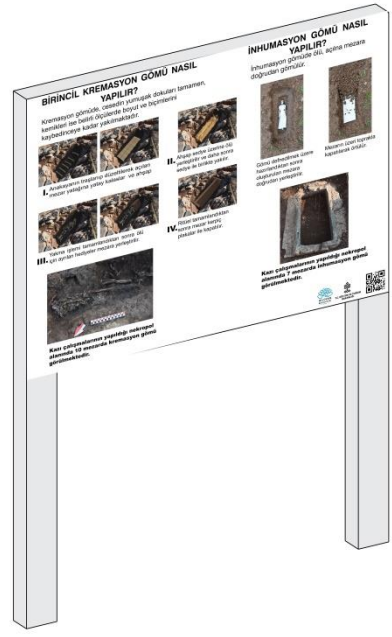
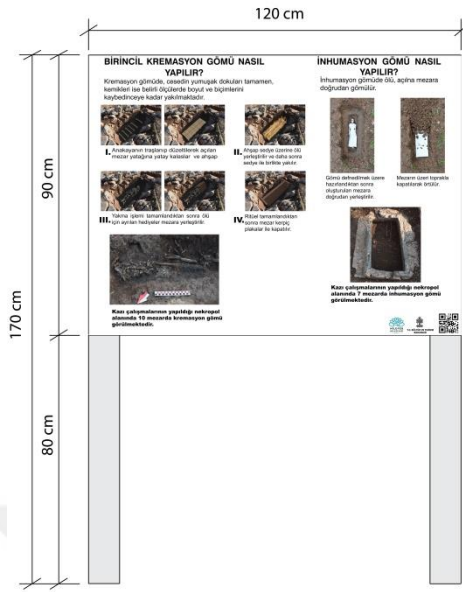

Resim 30

Resim 31

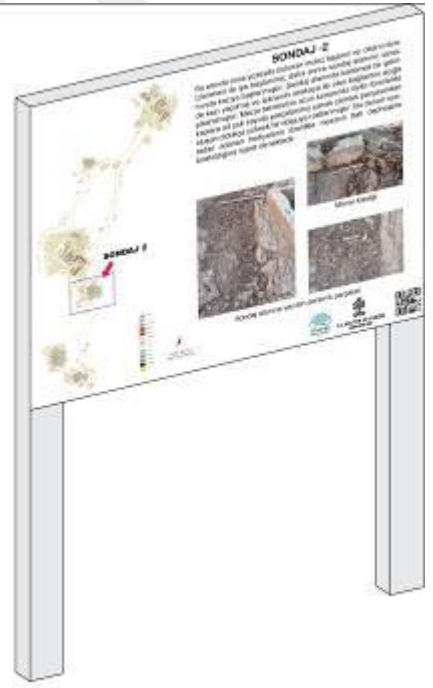
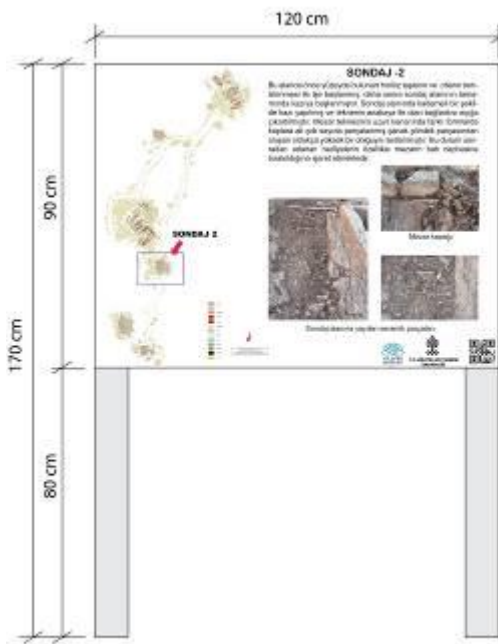

ÖN GÖRÜNÜŞ Ö. 1/20

YAN GÖRÜNÜŞ Ö. 1/20

PERSPEKTİF Ö. 1/20

Resim 32

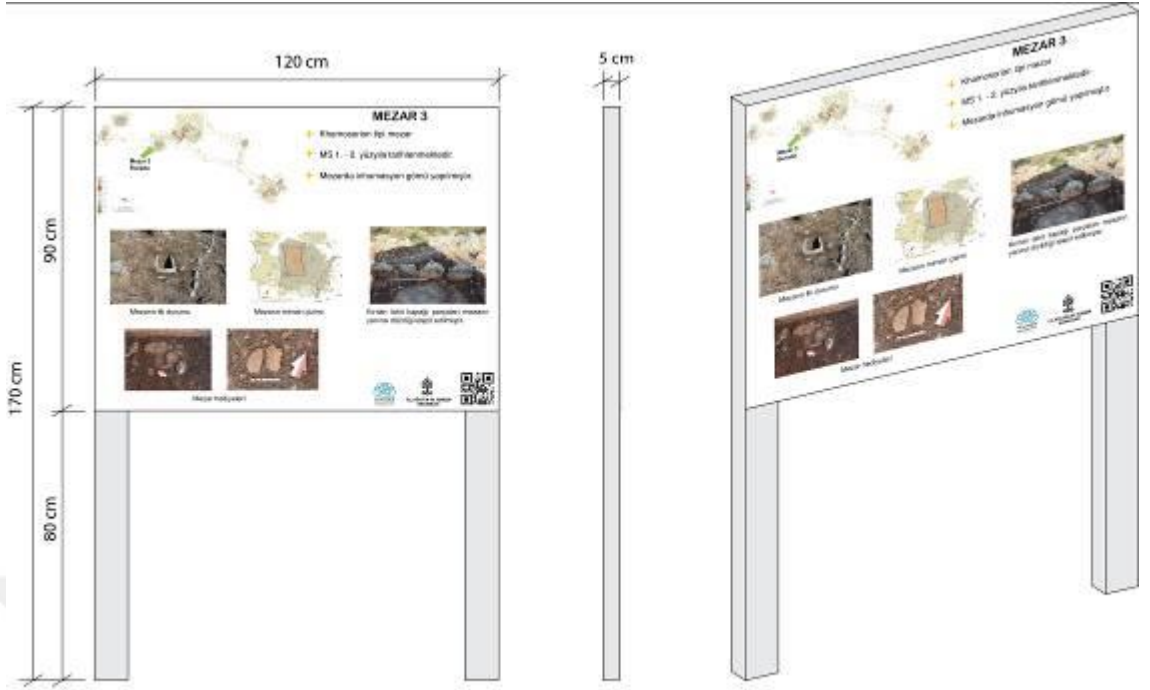

ÖN GÖRÜNÜŞ Ö. 1/20

YAN GÖRÜNÜŞ Ö. 1/20

PERSPEKTİF Ö. 1/20

Resim 33

ÖN GÖRÜNÜŞ Ö. 1/20

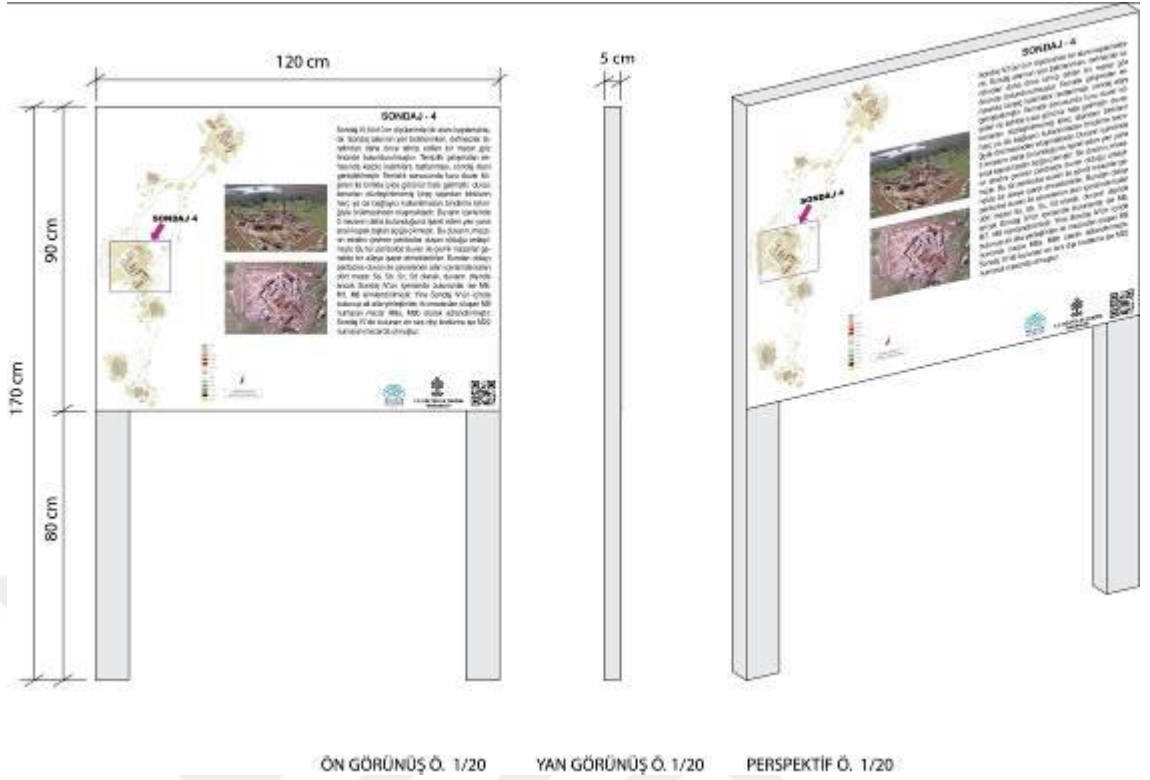
YAN GÖRÜNÜŞ Ö. 1/20

PERSPEKTİF Ö. 1/20

Resim 34

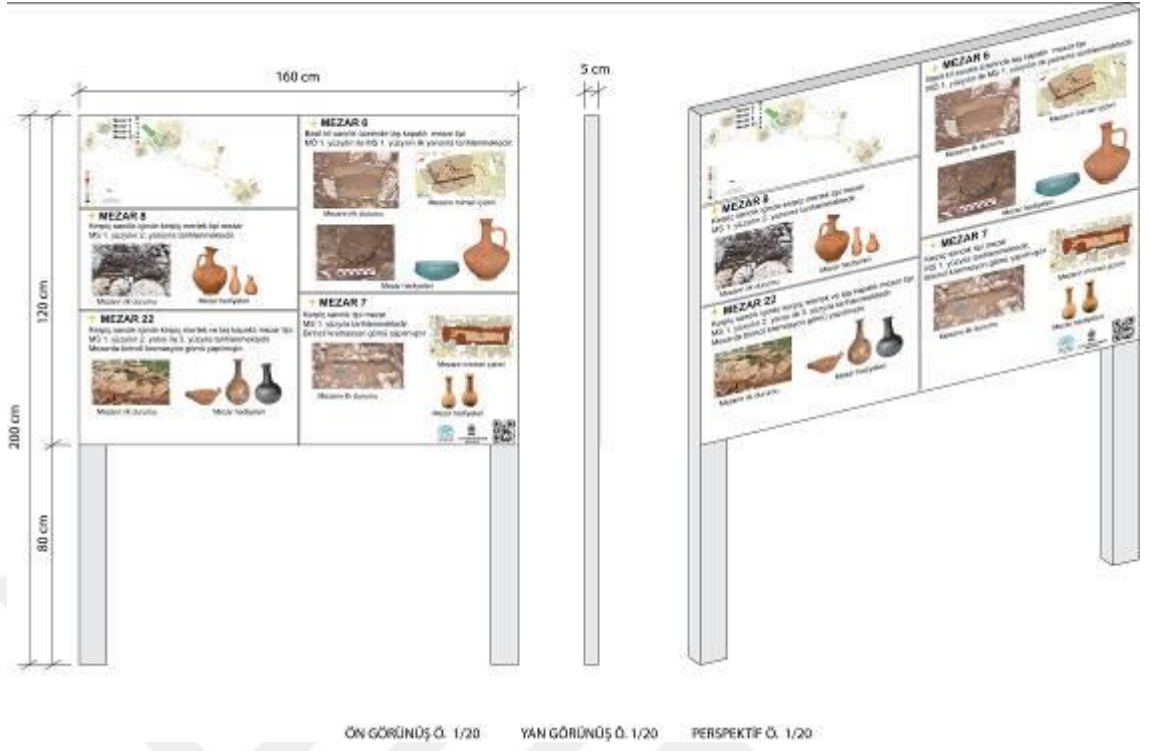
Resim 35

Resim 36

Resim 37

Resim 38

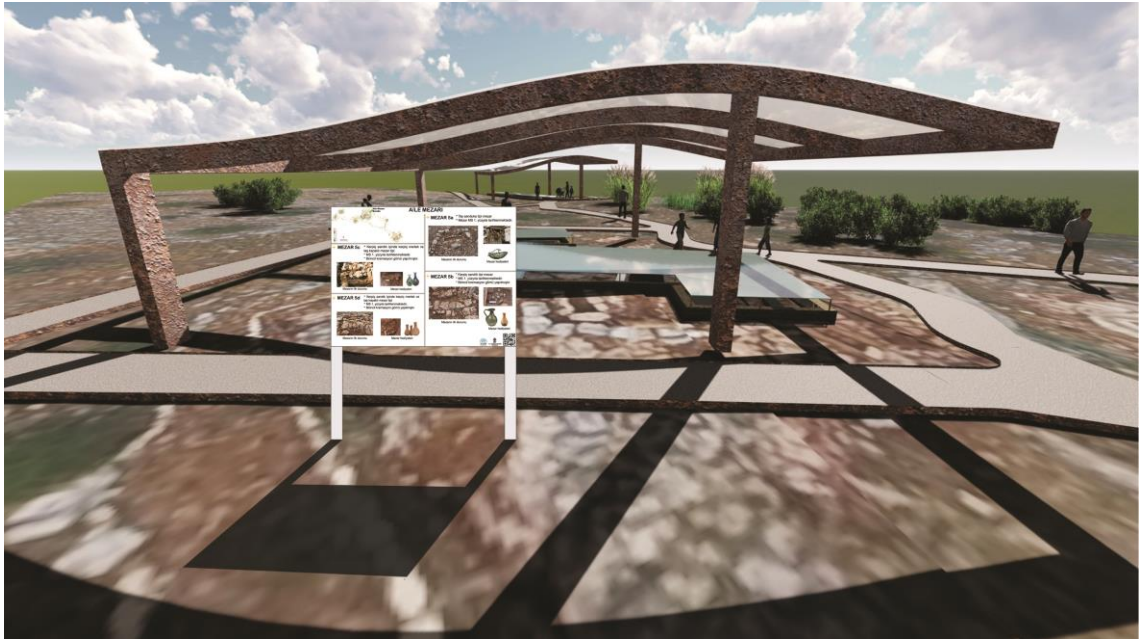

Resim 39

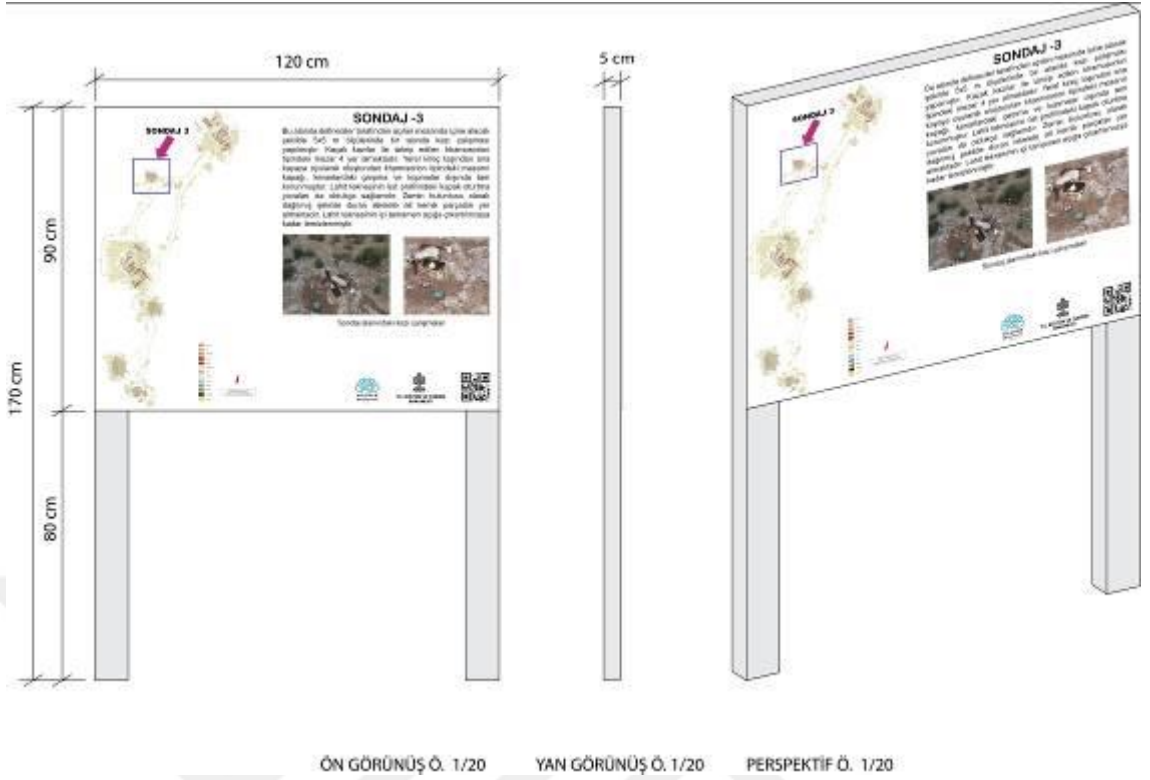

ÖN GÖRÜNÜŞ Ö. 1/20 YAN GÖRÜNÜŞ Ö. 1/20 PERSPEKTİF Ö. 1/20

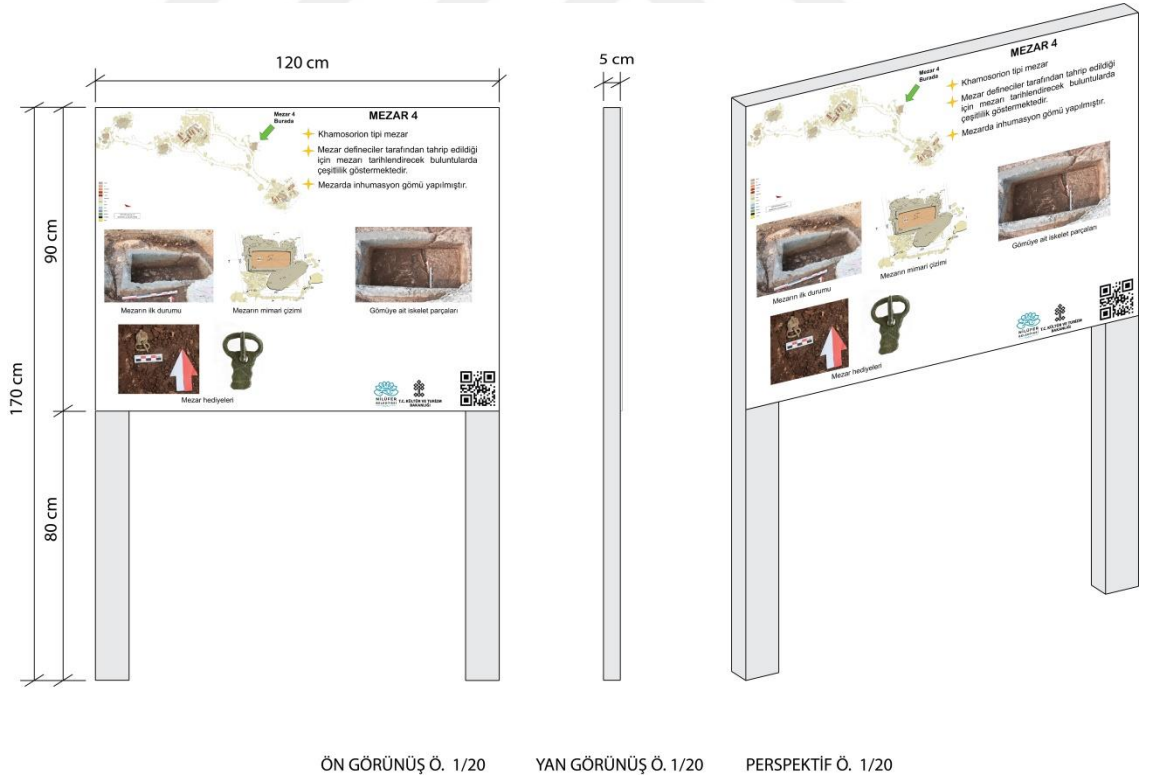
Resim 40

Resim 41

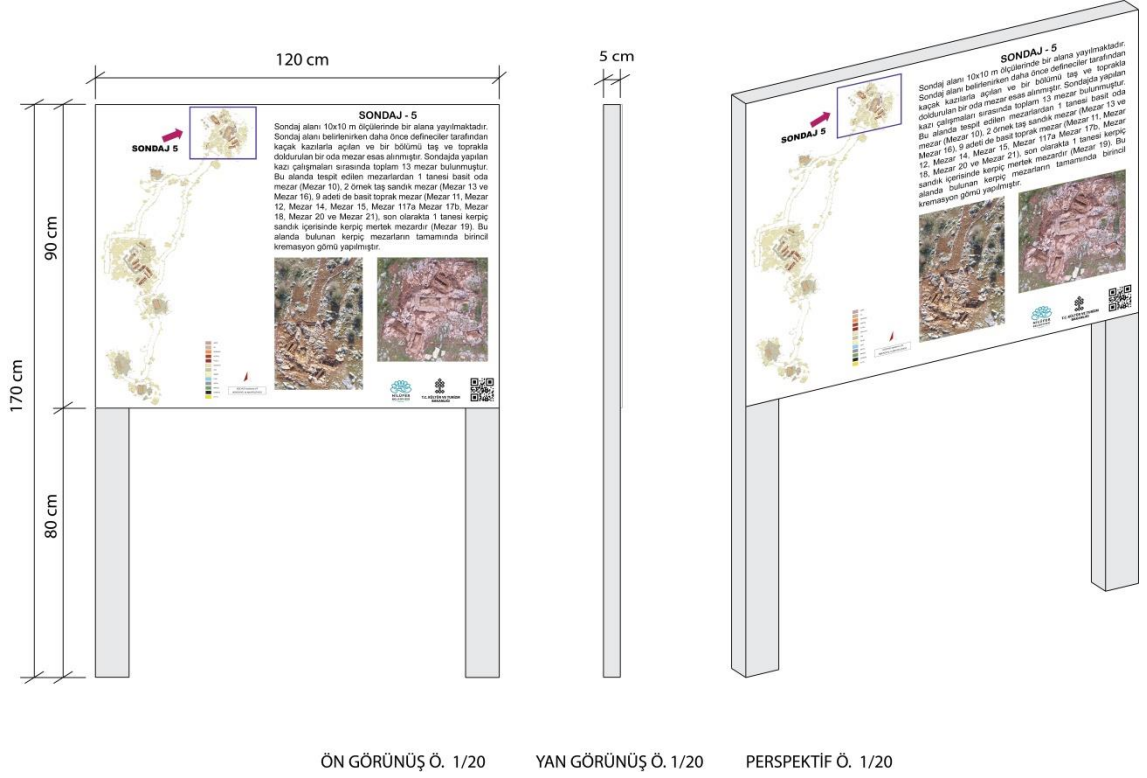
Resim 42

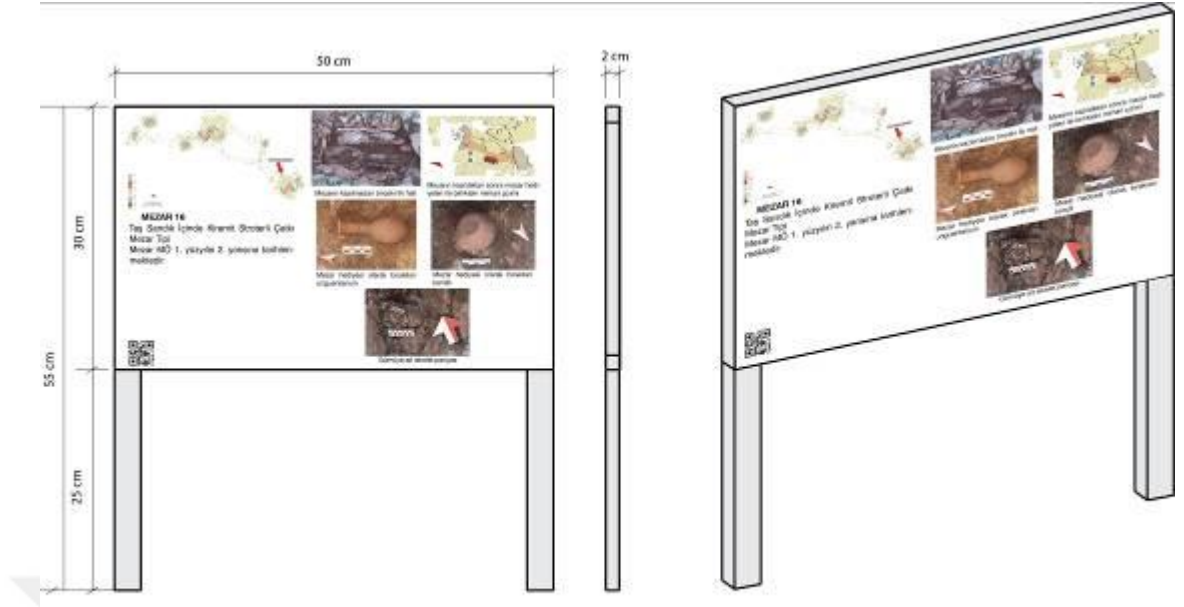
Resim 43

Resim 44

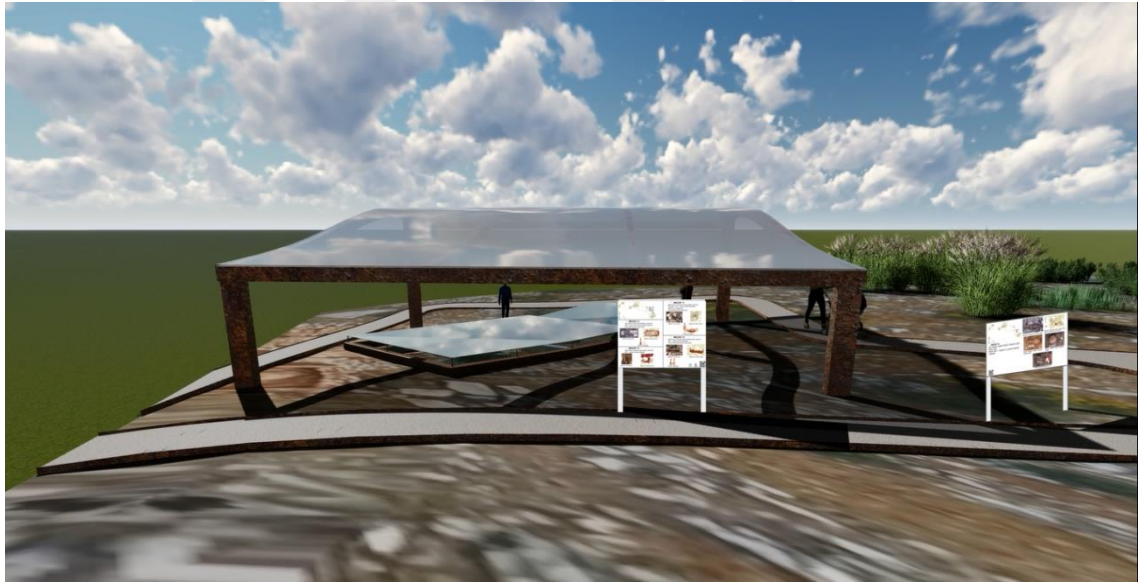

Resim 45

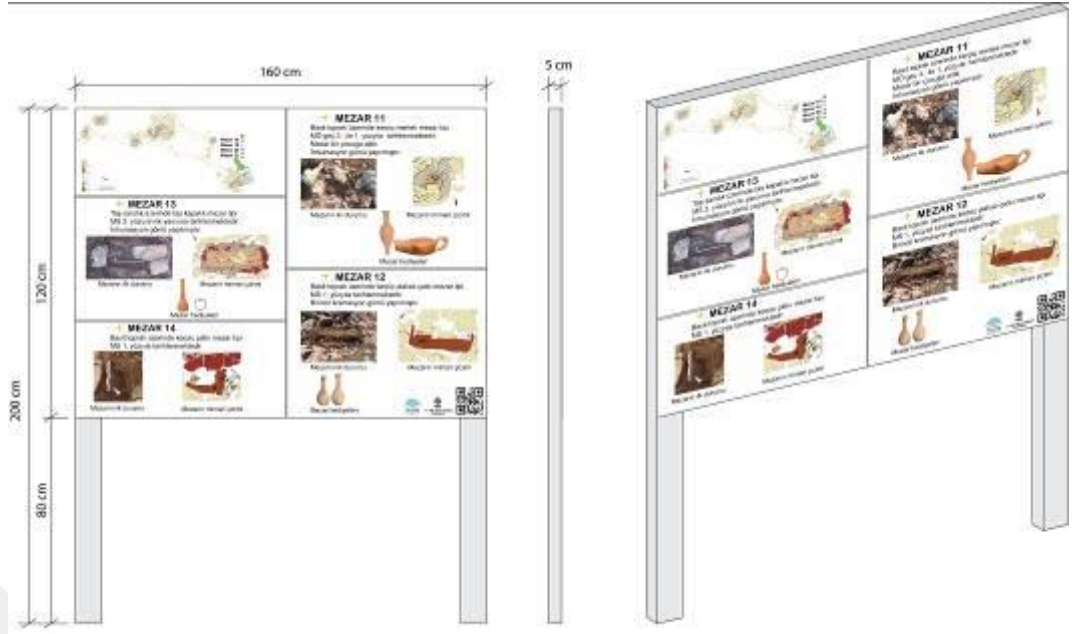
ÖN GÖRÜNÜŞ Ö. 1/1 YAN GÖRÜNÜŞ Ö. 1/1 PERSPEKTİF Ö. 1/1

Resim 46

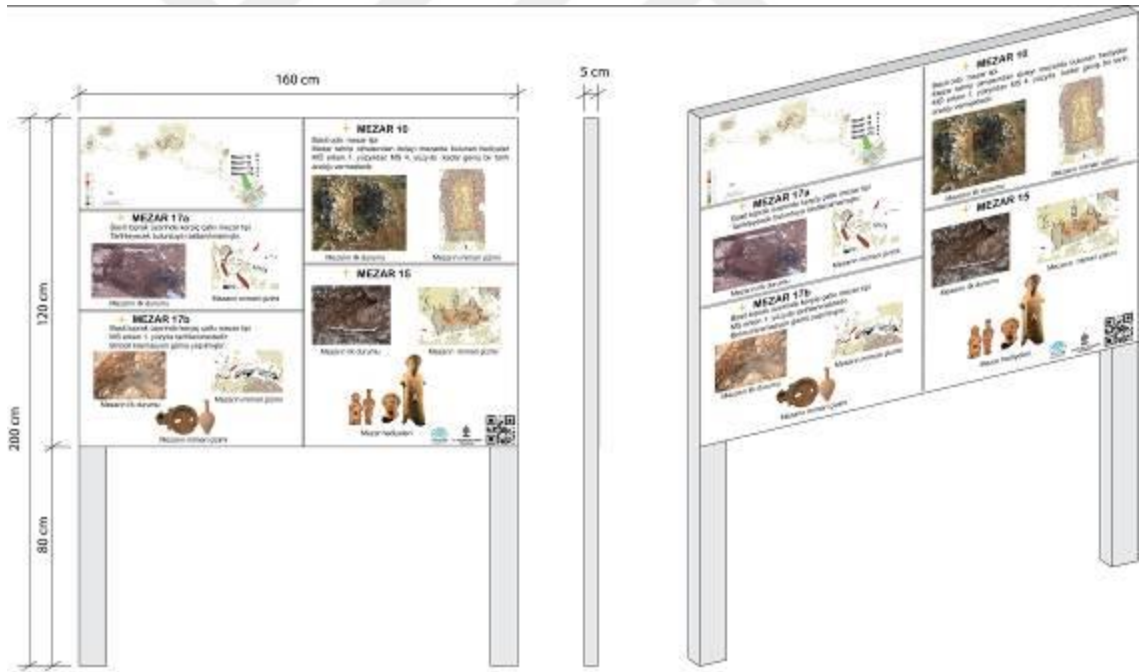
Resim 47

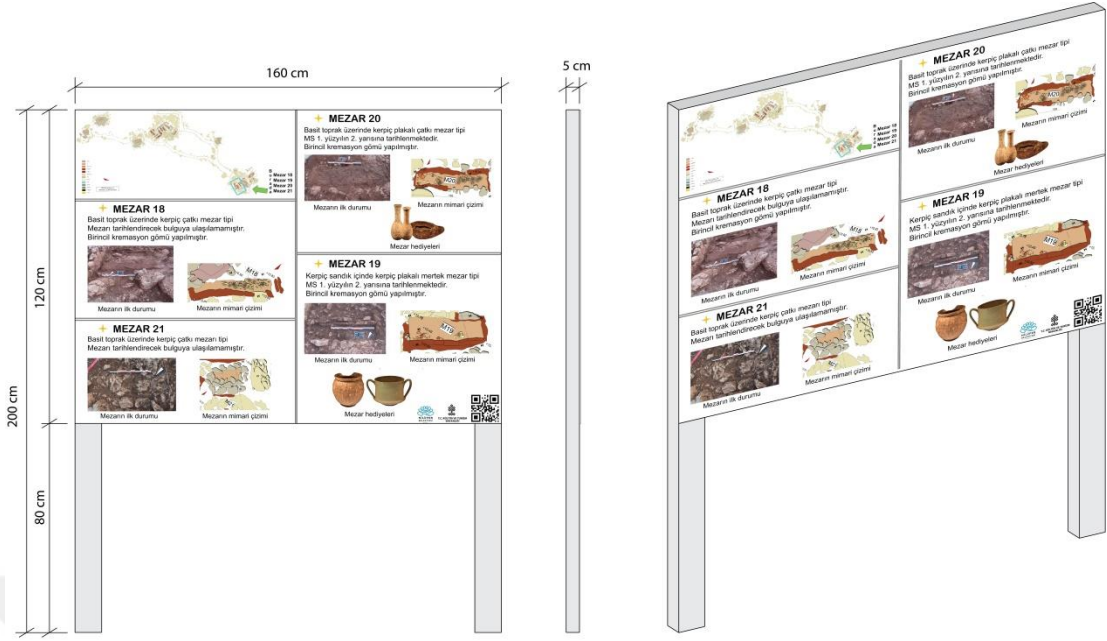
ÖN GÖRÜNÜŞ Ö. 1/20 YAN GÖRÜNÜŞ Ö. 1/20 PERSPEKTİF Ö. 1/20

Resim 48

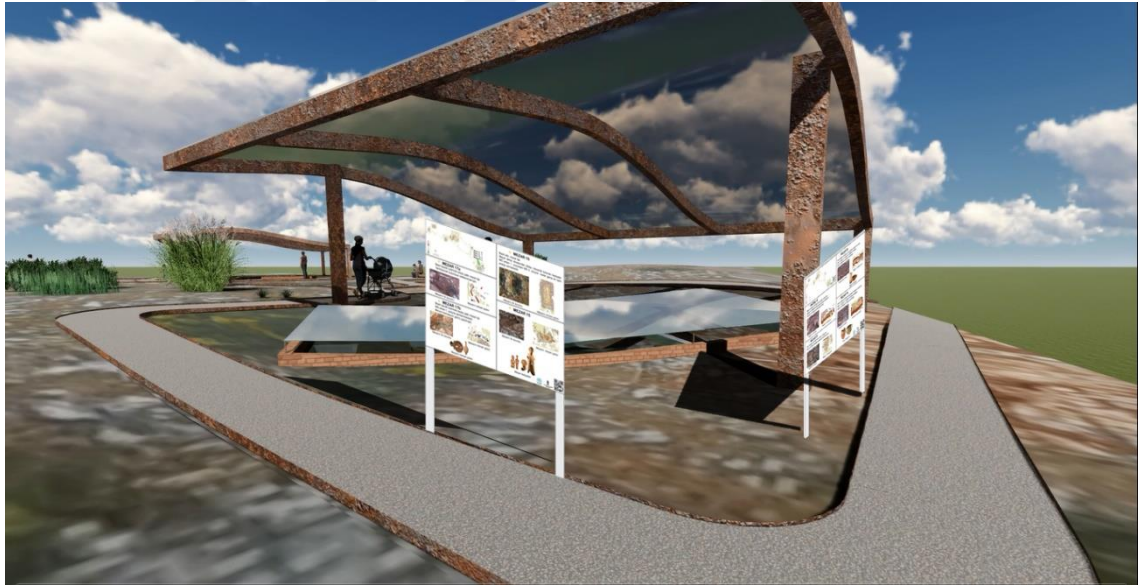
ÖN GÖRÜNÜŞ Ö. 1/20 YAN GÖRÜNÜŞ Ö. 1/20 PERSPEKTİF Ö. 1/20

Resim 49

ÖN GÖRÜNÜŞ Ö. 1/20   YAN GÖRÜNÜŞ Ö. 1/20   PERSPEKTİF Ö. 1/20

Resim 50

Resim 51

APOLLONIA a.R.
(GÖLYAZI) KAZI VE ARAŞTIRMALARI,
BİLGİLENDİRME GÜNLERİ
4 KASIM 2016 CUMA

PROGRAM

- 14:00 – 14:30** Açılış Konuşmaları
Mustafa Bozbey – Nilüfer Belediye Başkanı
Güney Özkılınç – Kültür ve Sosyal İşler Müdürü
Prof. Dr. Mustafa Şahin
Bursa Müze Müdürü Ali Sinan Özbey
- 14:30 – 14:45** Apollonia a.R. Tarihçesi
Arkeolog Ozan Usanmaz
- 14:45 – 15:15** Apollonia a.R. 2016 Yılı Kazıları
Arkeolog Osman Ercan
- 15:15 – 15:30** Apollonia a.R. Hellenistik Dönem Yapıları
Arkeolog Fatma Selbik
- 15:30 – 15:45** Apollonia a.R. Hıristiyanlık Dönemi Yapıları
Sanat Tarihçi Sevda Selçuk
- 15:45 – 16:15** Apollonia a.R. Laboratuar ve Ofis Çalışmaları
Araş. Gör. Gonca Gülsefa
Arkeolog Asya Karacadağlı
- 16:30 – 17:30** Kokteyl ve Kapanış

Apollonia a.R. Kazı Yerleşkesi

Gölyazı Mah. Cumhuriyet Cad. Ünallar Ortaokulu Karşısı

Resim 52

NİLÜFER BELEDİYESİ

“KÖYÜMDEKİ ANTİK YAŞAMI TANIYORUM” EĞİTİM PROGRAMI

YER: AZİZ PANTELEİMON KİLİSESİ / GÖLYAZI KÜLTÜREVİ
EĞİTİM TARİHİ: 9 NİSAN 2016 VE 16 NİSAN 2016
EĞİTİM SÜRESİ: 1 GÜN

Eğitim programı Gölyazı’da yaşayan bütün çocuklar ve gençlerin katılımına açık ve ücretsizdir.
Kayıtlar **Nilüfer Belediyesi Gölyazı Hizmet Binası**’nda alınmaktadır.

Resim 53

**2017 YILI
APOLLONIA (Gölyazı)
KAZI VE
ARAŞTIRMALARI
BİLGİLENDİRME
GÜNLERİ II**

14.00 PANEL

KONUSMACILAR

GÜNEY ÖZKILINÇ

NİLÜFER BELEDİYESİ - KÜLTÜR VE SOSYAL İŞLER MÜDÜRÜ

PROF. DR. MUSTAFA ŞAHİN

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ - ARKEOLOJİ BÖLÜM BAŞKANI

A.SINAN ÖZBEY

BURSA MÜZELER MÜDÜRÜ

15.30 KOKTEYL

**14.00 KIZ ADA KAZI ÇALIŞMALARINI
YERİNDE İNCELEME GEZİSİ**

9 KASIM 2017 PERŞEMBE / 14.00

Apollonia (Gölyazı) Kazı Yerleşkesi

Gölyazı Mah. Cumhuriyet Cad.

İletişim: 452 62 74

Resim 54

TURİZM HAFTASINDA GÖLYAZI ÇOCUKLARI ARKEOLOJİ ATÖLYESİNDE

21 Nisan 2018 Cumartesi

-Gölyazı kazı evi bahçesinde öğrencilerle tanışma	09.30-09.45
-Etkinlik öncesi anket çalışması, Gölyazı kazı evinin tanıtımı	09.45-10.30
-Kazı alanlarını yerinde inceleme	10.30-12.30
-Göl kıyısında öğle yemeği	12.30-13.30
-Yapay kazı alanında uygulama	13.30-17.30
oKazı etkinliğinde ortaya çıkan eserlerin yerinde belgelenmesi (çizim+fotoğrafçılık)	
oHazırlanan çizimler üzerinde lejantı uygun renklendirme etkinliği	
oKazı etkinliğinde ortaya çıkan buluntuların yıkınması	
oBuluntuların sınıflandırılması ve seçilen örneklerle buluntu çizimi	
oÜnlemlenebilir kaplarla restorasyon etkinliği	
oGünlük rapor yazımı ve kuruyan buluntuların tasnifi	

22 Nisan 2018 Pazar

-Gölyazı kazı evinde toplanma ve müzeler mahallesi Misi'ye doğru yolculuk	10.00-10.30
-Mysia Fotoğraf Müzesi	10.45-11.15
-Nilüfer Belediyesi Edebiyat Müzesi	11.15- 11.45
-Sanatevi	11.45- 12.15
-Öğle Yemeği	12.15-13.30
-Etkinlik sonrası anket çalışması	13.30-14.00

Eğitim programı Gölyazı'da yaşayan bütün çocukların katılımına açık ve ücretsizdir.

Yer: Nilüfer Belediyesi Kazı Yerleşkesi Gölyazı Mh. Cumhuriyet Cd. Ünalpar Okul karşısı

444 1603 | nilufer.bel.tr

f t i

Resim 55